

LEVENDE ANTIQUITEITEN IN WEST-JAVA

DOOR
B. VAN TRICHT, *Arts.*

UITGAVE G. KOLFF & Co. — BATAVIA — SOERABAJA

Tc 3

**VERPLAATST
NAAR UB**

1385 5131

6012
2

LEVENDE ANTIQUITEITEN
IN WEST-JAVA

LEVENDE ANTIQUITEITEN IN WEST-JAVA

door

B. VAN TRICHT, arts.

EERSTE GEDEELTE: DE BADOEJS.

Hoofdstuk I	Algemeene Kenschetsing.	blz.	43
Hoofdstuk II	Geloof en Godsdienst	"	45
Hoofdstuk III	Artja Domas	"	51
	Artja Domas—Kosala—Lebak Sibedog—Goenoeng Dangka—Steen- cultuur		
Hoofdstuk IV	Historie en Legende—Traditie—Origine	"	63
Hoofdstuk V	Inrichting der Badoej-Maatschappij	"	71
	Nobel en gewoon bloed — Dessa-verband — Waardigheidbekleeders — 40 gezinnen.		
Hoofdstuk VI	Ethnografie	"	78
	Zielental — Achteruitgang — Psychologie — Verbodsbepalingen — Sas- tra's — Karakter en Moraal — Zonde-begrip — Feesten — Huwelijk — Ziekten — Landbouw en Tijdrekening — Kolendjer.		

TWEDE GEDEELTE: GOENOENG SEGARA.

Hoofdstuk I	Gegevens uit 1884 — Huidige toestand — Legen- den — Origine.	"	97
Hoofdstuk II	Excursie naar G. Sëgara	"	111

LIJST DER ILLUSTRATIE'S.

1e Gedeelte.

De Buiten-kampong Kadoe-Katoeg.	t/o het titelblad.
Gezicht op de vlakte van Lëbak.	" pag. 44
Steenen beelden te Tjikopo (G. Pangrango).	" " 54

Boeddhabeeldje te Kosala	t/o pag.	54
Het beeldje Goeroe Rësi te Kosala	„ „	55
Artja Domas Kosala	„ „	55
De Goenoeng Dangka	„ „	62
De dessa Kanekes en naaste omgeving	„ „	72
Schema van de inrichting der Badoej-Maatschappij	„ „	73
De Regent v. Lëbak de Badoeys toesprekend	„ „	74
De Tangkësan, Arpan, Naseuni, een Kadjëroan-Badoej	„ „	74
Het échec v/h. wetensch. onderzoek	„ „	75
R. A. A. A. Djajadiningrat de Badoeys toesprekend	„ „	75
De dangka-kampong Kadoe-Katoeg	„ „	75
Huis van Arpan (kamantjing)	„ „	75
„Sastra” en „Kolendjer”	„ „	87
De binnenkampong Tjibeo	„ „	88
Kadjëroan, katjapi-speler, besnijdenis-huisje	„ „	88

2e Gedeelte.

Oudheden te Goenoeng Sëgara (teekening uit 1884).	„ „	99
Boeddhistische bidschel te G. Sëgara	„ „	100
Geografische ligging v. G. Sëgara (kaart)	„ „	111
Goenoeng Sëgara (Waringin, godenfiguren, oudheden)	„ „	112
Goenoeng Sëgara (gehucht, toegangsweg, etc.)	„ „	113
Këbon Salëm in de dessa Salëm.	„ „	113

It is a very faint, illegible line of text, possibly a caption or a note, located below the large rectangular area.

Foto G. J. F. Bley, Buitenzorg

Een typeerende foto voor de verborgen ligging der Badoej-kampongs. Op deze foto ziet men een klein huisje behoorende tot de buiten-kampong Kadoe Katoeg, bij welke wij tijdens ons bezoek in Mei '28 kampeerden. Aan de toppen der klapperboomen ziet men dat er nog meer huizen zijn.

LEVENDE ANTIQUITEITEN IN WEST-JAVA

door

B. VAN TRICHT, arts.

1e GEDEELTE: DE BADOEJS.

Aanleiding tot deze publicatie was een tocht, in Mei van dit jaar (1928) ondernomen door de hoogleeraren Prof. J. Boeke en Prof. C. D. de Langen en schrijver dezes, met het doel het sinds eeuwen geïsoleerde volkje der Badoejs in Zuid-Bantam met geneeskundigen blik te bekijken en te onderzoeken. Wij veronderstelden dat isolement en inteelt belangrijke gevolgen, anthropologisch en physiologisch, konden hebben gehad en verwachtten bijzonderheden te zullen vinden op ziektekundig gebied.

Wij waren toegerust met alles wat voor een veelzijdig onderzoek van dienst zou kunnen zijn, ondervonden bij deze plannen niet genoeg te waardeeren steun van den Gouverneur van West-Java en hadden, last not least, het geluk den heer R. A. A. Achmad Djajadiningrat bereid te vinden ons te vergezellen en het terrein van onderzoek voor ons te effenen. Hij toch is in de oogen der Badoejs door zijn afstamming rechtstreeks verwant aan hun voorouders en is als gevolg van die relatie de eenige raadsman wien zij vertrouwen schenken.

Niettegenstaande deze voorbereiding en niettegenstaande de voortreffelijke hulp die wij verder mochten ondervinden van den kant van den Regent van Lëbak R. A. Gondosapoetro, den Patih R. Martakoesoema, en den Wedana van Leuwidamar, R. Soemitra, is tegen alle verwachting in ons medisch en anthropologisch onderzoek een mislukking geworden.

De passieve weerstand, waarop wij stuitten, en

die voortsproot uit de angst der Badoejs om de beschaving van buiten, in welken vorm ook, toe te laten, ware slechts te overwinnen door een sterke pressie van de zijde der regeering, waartoe deze echter, na van vroeger af de adat der Badoejs en hun zelf gekozen isolement geëerbiedigd te hebben, geen aanleiding kan vinden. Waarschijnlijk zeer terecht.

Intusschen werd onze aanraking met de Badoejs door dit conflict, dat de hardnekkige verdediging van wat heilig is zoo scherp deed uitkomen, uit een volks-psychologisch oogpunt er belangwekkender door, en daar wij velerlei hebben waargenomen en gehoord dat tot op heden of niet, of onjuist in de verschillende publicaties is weergegeven, achtte schrijver dezes het niet ondienstig deze waarnemingen vast te leggen in een opstel, dat tegelijk de vraagstukken van hun godsdienst en herkomst nog eens opnieuw in beschouwing neemt.

Daar van werkelijk exact wetenschappelijk onderzoek, waar het de Badoejs betreft, nauwelijks sprake kan zijn, is deze studie zonder eenige pretentie en moet opgevat worden als een poging om de merkwaardigheid van dezen stam nog eens opnieuw in het licht te stellen.

Verschillende feiten zijn ingevlochten die voor den leek — voor het groote publiek — interessant, voor den deskundige van geen waarde zijn. De schrijver meent wat dit aangaat te kunnen volstaan met het oude en rechtvaardige: „Suum cuique”.

Hoofdstuk I.

Algemeene kenschetsing.

Door onzen Oudheidkundigen Dienst is Midden- en Oost-Java nog steeds — en steeds meer — een terrein van glorieuzen arbeid. In plaats van „laisser mourir les ruines” doet hij daar uit niets-zeggende steenhoopen monument na monument herrijzen,

die tot ons spreken van een voorbijgegangene beschaving.

In West-Java niets hiervan. 'n Enkele beschreven steen; 'n paar voetafdrukken in graniet die de eeuwen trotseeren; oude wallen; hier en daar een

z.g. kaboejoetan, een voor den vreemdeling moeilijk toegankelijk gehucht, waar oude poesaka van weinig waarde worden verborgen gehouden, meestal ter eere van een sinds lang overleden ouden kjai; eenige geplaveide terrassen op hooge bergen; een enkele plaats waar nog oude onartistieke beelden staan of gestaan hebben; wat graven van legendarische grootheden — ziedaar alles.

Als vergoeding echter bezit West-Java de levende antiquiteit der Badoeys, die de dessa Kanekes bewonen in het gebergte van Zuid-Bantam.

„Niets meer dan een troepje curieuse boeren” is het verdict van den samensteller van het artikel over de Tenggerezen in de Encyclopaedie van Ned.-Indië, als hij ter vergelijking de Badoeys memoreert. Wij zullen zien dat deze uitspraak fout is.

Dringen wij door diep in het binnenste hunner nederzettingen, tot de drie verboden gehuchten Tjikeusik, Tjikartawana en Tjibeo, dan stuiten wij, verborgen in het oerwoud van het Këndëng-gebergte, op wat armelijke huizen bewoond door schamel gekleede lieden: witte hoofddoek, witte badjoe, grof-geweven blauw-en-witte sarong.

In deze poovere omgeving en kleedij leeft sinds eeuwen de sterke geest der Badoeys, door streng isolement zich handhavend tegen de opdringende beschaving.

Uit het Noorden komt die langzaam maar zeker nader. Uit de vlakte, naar het ongerepte Këndëng-bergländ, waar de Badoeys een toevlucht vonden.

Naar het Zuiden, Oosten en Westen zijn zij veilig, omringd door steile bergen en diepe ravijnen.

Hun Zuidgrens wordt gevormd door den 1000 M. hoogen kam van den Këndëng, die zich nog mijlen ver — tot Bantam's Zuiderstrand, als een woest, schaars bewoond bergland uitstrekt.

Maar het Noorden is de kwetsbare zijde. Daar ligt de vruchtbare vlakte van Lëbak, waar sinds vele honderden jaren de droge rijstcultuur, zooals de Badoeys die nog op hun berghellingen toepassen, heeft plaats gemaakt voor sawah-bouw. En waar de sawah komt, daar komt materiele welvaart, en komen de verlokkingen der beschaving. Hier, in de vruchtbare sawah-vlakten schuilt het gevaar. Daar achter liggen Rangkas, Serang, Batavia — en in zijn laatste bolwerk teruggetrokken, vreest de Badoej de roepstem die kan uitgaan van deze zonnige vlakten, die de jongere generatie dreigt weg te lokken van de oude haardsteden.

Werkelijk gebeurt dit — niet dikwijls nog, maar enkelen, en niet de minst-belovenden, hebben te veel levensvreugde en energie in zich gevoeld om ter

wille van verouderde idealen te blijven leven in de afgezonderde valleien, waar de kleine kampongs ompaggerd zijn door handjoewang-struiken, de bekende kerkhof-planten, die hier symbool zijn van het bestaan dezer bewaarders van een gestorven beschaving. En die afvalligen zijn een groot verlies, vooral als zij behoren tot de Binnen Badoeys, de Kadjéroan, die nog slechts ruim 140 zielen tellen.

Maar hoe meer die gevaren dreigen, hoe vaster en vastberadener wordt de wil der oudere generatie om te volharden, om door hun voorbeeld de jongeren te doordringen van het eenige belangrijke dat het leven biedt: de vereering der goddelijke voorouders, der oude heiligdommen, en der oude staatsinstellingen.

Geholpen door de ontoegankelijkheid hunner woonsteden, kunnen zij nog lang weerstand blijven bieden. Zij zijn nog veilig, mits voortdurend op hun quivive! ¹⁾

Hun moreele kracht putten de Badoeys uit de vereering van de zielen der grooten uit het verleden. Deze maken deel uit van hun Pantheon, hun godenwereld, zooals uit de door Pleyte gepubliceerde stamboomen blijkt ²⁾. Zoo stamt b.v. de poe'oen (het als heilig vereerde dorpshoofd) van Tjikeusik rechtstreeks af van Daleum Djanggala, die de oudstkleinzoon is van Batara Toenggal, de opperste godheid.

Deze Daleum's zijn historische figuren uit de emotievolle jaren van de islamiseering van West-Java, dus uit de eerste tijden van het isolement der uitgewekenen. De bevolking omhelsde grootendeels goed- of kwaadschiks den Islam, en de Badoeys zijn dus de afstammelingen van de kleine categorie die onwillig bleef, vermoedelijk dus van de vroomsten en edelsten, die door de hardnekkige vervolging nog devoter waren geworden.

Natuurlijk hebben deze tot het niveau van eenvoudige boschmensen afgedaalde geloovigen nog slechts een vage voorstelling van den inhoud der oude godsdienstige begrippen, maar de machtige invloed der traditie is hun te hulp gekomen in den strijd om het geloof.

Van vader op zoon zijn zij de schatbewaarders van hun godsdienst, van hun heiligdommen, van hun adat, en misschien ook van hun moraal.

1) Dr. E. Ganz (Geoloog) deelde aan schrijver dezes mede dat hij, geheel alleen op een zijner tochten in het Këndëng-gebergte te Tjibeo aankomend en daar foto's makend, door de Badoeys beleefd naar buiten geloodst werd, waarbij zij zich voortdurend in een cirkel al dansend om hem heen bewogen.

2) Artja Domas, het Zielenland der Badoeys. *Tijdschr. Bat. Genootschap* Deel LI 1909.

Het Badoej-gebied uit het Noorden betredend, begint men met de beklimning van een steilen berg. Van af dezen top, achterom ziend, heeft men een schitterend vergezicht over de vlakte van Lëbak en verder tot aan de bergen Karang Poelasari toe.

Foto G. J. F. Bley, te Buitenzorg.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

Een der merkwaardigste eigenschappen van dit unieke volkje is de combinatie van kinderlijk animistisch geloof met hooge — bijna zuiver-Christelijke — moraal.

Niet alleen komen misdrijven en grove zonden onder hen niet voor, maar ook wat betreft de kleine zonden uit ons dagelijksch leven staan zij ver boven de groote Westersche en Oostersche maatschappij. Alleen al hun onkreukbare waarheidsliefde is imponeerend, evenals hun gering-schatting van wereldsche en stoffelijke voordeelen. En waar op deze wereld, vraag ik U, vindt gij een tweede gemeenschap van z.g. onbeschaafde boschbewoners, waar de intrinsieke geestelijke waarde der levensdingen zoo zuiver wordt geschat tegenover de dubieuze waarde van die der zinnelijk-stoffelijke wereld?

Als wij hooren dat een Badoej na het overlijden zijner levensgezellin bijna nooit hertrouwt, omdat hij daarvoor te veel blijft terugdenken aan de overledene, en dat hij, als het tot een tweede huwelijk komt, een vrouw neemt van zijn eigen leeftijd — en als wij dan — Oosterling of Westerling — de hand in eigen boezem steken — —

Dat hier geen zedelijk peil aanwezig is, waarvan de Badoeys zich als zoodanig bewust zijn, maakt hun moraliteit nog sympathieker, want daardoor

missen zij de ellendige ondeugd onzer deugdzamen: de zelfvoldaanheid. Daardoor zijn zij als „de Armen van Geest”.

Toch is hun moraal geen automatisch gevolg van de omstandigheden. Men zou zich kunnen afvragen of een dergelijke gemoedsgesteldheid zich niet moet ontwikkelen bij het eeuwenlang geïsoleerd blijven eener kleine gemeenschap, daar zonder haar de ondergang aan eigenbaat en ijverzucht onvermijdelijk zou zijn. Maar de feiten, nl. hun strenge ongeschreven wetten, die zonden straffen en zondaren verbannen, bewijzen het tegendeel, bewijzen hoe machtig van helderziendheid de oude Daleums geweest zijn, die deze wetten gemaakt hebben.

En onwillekeurig dringt zich de gedachte op, dat de kern der Badoeys afkomstig moet zijn van een of andere hoog-moreele, ascetisch levende groep van het oude Rijk.

Hoe dit zij — de nu levende nazaten houden in kinderlijk vertrouwen en met kinderlijke nauwgezetheid vast aan de oude geboden en tradities. Natuurlijk is hun vereering der geërfde poesaka het meest bewust en georganiseerd waar het de tastbare heilige zaken betreft, en zoo concentreert zich de bewuste devotie der Badoeys op de vereering van hun diep in het oerwoud verborgen Artja Domas.

Hoofdstuk II.

Geloof en Godsdienst.

De belangstelling der weinige Europeanen die in den loop der jaren de Badoeys bezocht hebben, gold onwillekeurig in het bijzonder Artja Domas. Allerlei geruchten omtrent dit heiligdom deden en doen nog de ronde bij de Bantamsche bevolking van Zuid-Lëbak.

Vandaar dat in 1822 C.L. Blume, de toenmalige directeur van den Buitenzorgschen Plantentuin, bij een bezoek aan deze streek dadelijk het plan opvatte een onderzoek in loco in te stellen, in de hoop op belangrijke archaeologische vondsten, gedenkteekenen of godenbeelden e.d.. Dit plan bracht hij ten uitvoer op Oudejaarsdag 1822, het zware terrein en het seizoen in aanmerking genomen, een niet geringe prestatie. Men moet n.l. een groot gedeelte van den tocht naar Artja Domas stroomopwaarts door de bedding van den Tji-

Oedjoeng klauteren. Blume en zijn metgezellen zijn dan ook nauwelijks aan een hevigen bandjir ontsnapt, en dit dank zij de hulp der hen vergezellende Badoeys. Op Nieuwjaarsmorgen bereikten zij het heiligdom, na den nacht doorgebracht te hebben in den z.g. „talahab”, een bamboe-loods op den hoogen oever der rivier, waar de Badoeys op hun jaarlijksche bedevaart naar Artja Domas plegen te overnachten en zich voor te bereiden tot het bezoek aan de heilige plek.

Blume's beschrijving van dit oord is zeker imponeerend. De tochtgenooten waren diep onder den indruk van de door enkele zonnestralen spookachtig verlichte terrassen, omringd door eeuwen-oud geboomte, waar de diepste stilte heerschte, en waar zich onwillekeurig iets aan hen mededeelde van den angst en de huiverende devo-

tie waarvan de Badoeys blijkbaar vervuld waren. De gedetailleerde beschrijving die Blume, diep teleurgesteld over het ontbreken van eigenlijke godenbeelden, geeft van de „grafsteden”, zooals hij de terrassen noemt, is niet erg duidelijk, en bevat vele onjuistheden, maar interessant is zijn verhaal toch wel ¹⁾, al ware het slechts om de toeschietelijkheid waarmee de Badoeys van 100 jaar geleden er toe overgingen eenige Europeanen naar hun heiligste plaatsen te brengen. Ook Koorders, die Artja Domas in 1864 bezocht, heeft blijkbaar niet de minste moeite gehad om in gezelschap der Badoeys den tocht te volbrengen. Daarna echter schijnt er een reactie te zijn ingetreden, want na Koorders hebben zij het gaan naar Artja Domas hardnekkig elken bezoeker ontzegd en sindsdien heeft dan ook geen Europeesch oog meer op die oude gedenkteekenen gerust. Het is nl. bijna ondenkbaar deze plaats zonder gids te vinden, daar het zoeken naar een kleine plek in het diepst van het maagdelijk woud, waarheen geen enkel pad leidt, onbegonnen werk zou zijn.

Waarom die verandering in de houding der Badoeys te wijten is? Waarschijnlijk aan hun angst voor de steeds veelvuldiger gevoelde nadering der beschaving die zij ten koste van alles willen tegenhouden. In Blume's en Koorders' tijd was een Europeaan in die streken zoo'n zeldzaamheid dat de poe'oen's hun verzoek gaarne hebben ingewilligd, geneigd als de Badoej is om gewillig en vriendelijk te zijn. Maar toen is de koffie-cultuur in de bergen van Zuid-Bantam begonnen en zijn zij gaan inzien dat strenger handhaving hunner boejoet-(=taboe)voorschriften tegenover de buitenwereld gebiedend noodzakelijk moest blijven.

Intusschen heeft Koorders een korte maar exacte beschrijving gegeven, die na zijn dood (kort daarna) in onuitgewerkte notitie's gevonden is en die hier volgt:

„Een kwartier lang zeker door de bedding van „de Tji Samodor heen. Daarna weer glagah-pad, „maar nu enkel doorkruising van de Tji Samodor.

„We dalen langs een stijl en glibberig pad in de „Tji Sadjera af en moeten die, op een punt waar „ze zeker 100 voet verval heeft, langs glibberige „rotsblokken naar beneden klauteren, om haar over „langs een heel eind te doorwaden. Aan het eind „van dit doorwadingsproces prachtige breedte kom.

1) *Indisch Magazijn*, Tweede Twaalfstal No. 3, 1845.

„Oneindig klimmen door prachtig bosch, diepe „begroeide ravijnen flauw zichtbaar.

„Spookachtig, maar vriendelijk, een zonnestraal „hier en daar.

„Geweldige daling naar de Tji Oedjoeng, de „grens waar de Badoeys aan hunne natuurlijke „behoefte kunnen voldoen. Talahab (een soort „bamboe-loods) aan de overzijde. Kristalhelder „bruist het water over breede rotsblokken.

„Prachtig wild bamboebosch. Groen bemoste „steen. Lianen, zich van de takken van het hoog „geboomte welvende over het bruisend water.

„Nog een groot kwartier verschrikkelijk moeilijke „tocht door de bedding van de Tji Oedjoeng naar „Artja Domas. Negen mannen eenmaal 's jaars, „boelan kalima, 17e, blijven 2 nachten schoonma- „ken (onder den girangpoe'oen, met de handen, „anders mag niet). Maar den tweeden dag blijven „zij in de talahab om te sidekah.

„Pètak's ¹⁾ met door menschenhanden aange- „gelegde steenhoopen, begroeid met loetok ²⁾ en „de pètak's beplant met dengkir ³⁾.

„Pètak no. 1 (van boven): graf.

„Pètak no. 2, smal, niets.

„Pètak no. 3 groot, vijf grafhoopen, vierkant. „Een schuin uitstekende steen, met mos begroeid.

„Pètak no. 4 en 5, smal, niets.

„Pètak no. 6 sasaka pakoembahan sě dièkēn „saāt ⁴⁾, een rond postjen, djadi koe manēh ⁵⁾ met „mos begroeid, 2 graven met opstaande steenen.

„Pètak no. 7, 8 en 9 klein, niets. Evenzoo 10, „11, 12, 13. Prachtig bamboe rondom. Zoomt Tji „Oedjoeng, aan de Zuidgrens diep ravijn en weer „de Tji Oedjoeng.

„De pètak's loop van Noord naar Zuid op.” ⁶⁾

In zijn publicatie „Artja Domas” heeft C. M. Pleyte deze gegevens besproken en getoetst aan de gegevens die hij, met behulp van den toenmaligen Regent van Serang (R. A. A. Achmad Djajadiningrat), door ondervraging van de ontwikkeldsten onder de Badoeys heeft weten te verkrijgen. Aan de hand daarvan meent hij over het wezen van Artja Domas wat meer licht te kunnen verspreiden.

1) Terras, perk.

2) Lees: loekoet, mos.

3) ?

4) Heilig geërfd waschvat, dat nimmer droog staat.

5) Van zelf ontstaan.

6) *Bijdr. t/d T.-, L.- en Vh. Kunde v. Ned.-Indië* 1869, blz. 336.

Aan de bespreking daarvan moet hier echter iets over de godsdienstige opvattingen der Badoeys voorafgaan.

Een algemeen denkbeeld van hun geloof geeft de volgende, aan een officiëel rapport¹⁾ van R. A. A. A. Djajadiningrat ontleende beschrijving:

„De Badoeys vertegenwoordigen naar adat en „geloof een thans achter ons liggende beschavingsperiode der Pasoendan. Hoewel wij er nog ver van „af zijn, hun beschouwingen met betrekking tot een „en ander volledig te kennen, gegeven de strenge „afzondering die zij betrachten, kan toch zooveel „wel geconstateerd worden, dat zij noch *Çiwaleten*, „noch *Wisnoeleten*, noch bekenners van eenige „andere Hindoesche secte zijn; evenmin zijn zij „Boeddhisten.

„Volgens de tot dusver verkregen gegevens, „behooren hun godsdienstige begrippen tot een „systeem dat korthedshalve met den naam „animisme” aangeduid wordt, daar bovenaan bij hen „staan de „*lelemboet*”, de onzichtbare schimmen „der voorouders, als levengivers en bezielers van „al wat is, volmaakt vrij in hun bewegingen. Dit „is dus spiritisme.

„Dat fetichisme hun niet vreemd bleef, blijkt „uit hun vereering der *Artja Domas*; beide dogmata van dezen met den naam animisme bestempelden natuurgodsdienst vindt men er dus ver- „tegenwoordigd.

„Doch gelijk elders (zie Wilken, *Het Animisme*) heeft zich ook bij hen een primus inter pares „in die hierarchie der hogere machten ontwikkeld: „d.i. *Batara Toenggal*.

„Met dat al zijn eenige vage sporen van oorspronkelijk Hindoesche begrippen aanwezig; zoo „ook Moslimsche; synkretisme tusschen het „oude volksgeloof en nieuwere godsdiensten heeft „dus ook bij hen plaats gevonden.”

In de laatste jaren zijn de opvattingen met betrekking tot het z.g. animisme belangrijk gewijzigd. Met name beschouwt men tegenwoordig het animisme meestal als te zijn gegroeid uit het z.g. prae-animisme. Bij de primitief denkende natuervolken moet men aannemen, dat geen duidelijk onderscheid gemaakt wordt tusschen het stoffelijke, het tast- en zichtbare in de natuur en de on-

zichtbare natuurkrachten, m.a.w. tusschen stof en geest. In dezen toestand van het denken ontstaan de magische, of z.g. dynamische voorstellingen, ook wel prae-animistische genoemd.

Bij de Badoeys vinden wij hiervan veel resten aanwezig; fetichisme en totemisme, die bv. bij hun laksafeesten duidelijk op den voorgrond treden, behooren tot deze prae-animistische levensbeschouwing. Echt animisme is eveneens overal aantoonbaar. Het aannemen van een ziel in planten, b.v. in de rijst, en het aannemen van een meervoudige ziel in den mensch, zijn hiervan o.m. het bewijs.

Het lijkt mij dubieus of wij de vereering der zelfstandig maar onzichtbaar voortlevende zielen hunner groote voorouders tegenwoordig nog als animisme moeten betitelen.

Dit spiritisme is een religieus systeem, dat, hoe kinderlijk ook uitgewerkt, toch meer tot het begrip godsdienst nadert.

Over deze „*Agama Soenda*”, den ouden godsdienst van de bewoners van West-Java, die ten tijde van het begin der Islamiseering een oppervlakkige beïnvloeding van het Hindoeïsme had ondergaan, is weinig met nauwkeurigheid bekend. Het animisme der Badoeys geeft er zeker geen zuiver beeld van. Blijkbaar zijn daarin reeds eeuwen geleden opvattingen binnengeslopen, die niet algemeen weerklank vonden bij de rest der aanhangers van den ouden godsdienst. Dit wordt bewezen door een feit dat de zendeling Pennings vermeldt, die $\pm$ 1900 de Karang-Badoeys bezocht en in een publicatie besprak¹⁾. De Karang-Badoeys wonen ten Oosten der Badoeys van Kanekes, aan het oude paardenpad dat van Lëbak naar de Zuidkust voert. Door dit geringere isolement hebben zij al lang geleden hun afwijzende houding tegenover de buitenwereld moeten opgeven en veel van hun oorspronkelijke zeden en gebruiken laten varen. Zij houden zich echter ook nu nog geheel afzijdig van vermenging met moslims, hebben een eigen heiligdom, maar zijn veel minder ongenaakbaar in elk opzicht.

Deze Karang-Badoeys nu, wier religie op alle voornaamste punten met die der Badoeys van Kanekes overeenstemt, hielden tegenover Pennings vol dat zij de *Agama Soenda* belijden in tegenstelling met

¹⁾ Nota omtrent den godsdienst en de bevolkingsterkte der Badoeys naar aanleiding van het schrijven van den Directeur van B. B. dd. 20 Juni 1908 no. 1786.

¹⁾ Pennings, *De Badoewi's enz. Tijdschr. Bat. Gen.* Deel XLV, blz. 576 v.v.

de Kanekes die volgens hen aanhangers zijn van de Agama Boeddha.

Het wezen dezer bewering is niet meer na te gaan, maar zij bewijst dat van de Agama Soenda uit het oude West-Javaansche Rijk de godsdienst der Badoeys geen juist beeld geeft.

Zooals gezegd is de opperste godheid der Badoeys Batara Toenggal. Dezen naam ontmoeten wij in alle oud-Soendasche geschriften. Hij wordt ook genoemd Batara Goeroe en in zijn wezen is Hij gelijk aan Qiwa: Hij van wien alles uitgaat en tot wien alles weerkeert.

Toenggal beteekent de Eenige, de Opperste, de Allereerste. Hij wordt ook wel aangeduid met Goeroe jang Toenggal, de opperste leermeester, terwijl de pantoen-zangers, wien het verboden is dezen naam uit te spreken, hem vervangen door Goeriang Toenggal (goeriang=geest). Zie hierover Pleyte: *Tijdschr. Bat. Gen.* dl. 49.

Batara Toenggal nu had volgens de Badoeys zeven zonen, waarvan de oudste, Batara Tjikal, kinderloos stierf en nu naast zijn vader de wereld bestuurt („Tjikal” beteekent eerstgeborene).

Zijn tweede zoon B. Patandjala bestuurt speciaal het volk der Badoeys, terwijl de volgende vijf zonen de bestuurderen zijn der „Salawe nagara” of wel vijf en twintig landen. Hiermee wordt waarschijnlijk aangeduid het oude Oost-Soendasche rijk, als Galoeh bekend in de legendarische historie der Pasoendan. Het heette „Pasir Batang beulah girang” en strekte zich uit tusschen de Tji Haliwoeng (= Tjiliwong) en de Tji Pamali, terwijl zich tusschen de Tji Haliwoeng en Straat Soenda het legendarische vaderland der Badoeys heeft bevonden, dat „Pasir Batang beulah koelon” heette, en dat onder het goddelijk bestuur van B. Patandjala stond.

De naam B. Patandjala wordt in oud-Soendaneesche handschriften gevonden als die van een der vijf koeçika's d.z. kluizenaars of heiligen, of — volgens Prof. Kern ¹⁾—de 5 aartsvaders, de 5 verpersoonlijkte schemertijden, ook de 5 inwijders eener nieuwe era.

Het Pantheon der Badoeys bevat, zooals wij zien zullen, allerlei Hindoesche goden- en heiligen-namen die hun oorspronkelijke beteekenis verloren hebben, terwijl aan de goden-figuren tegelijk men-

schelijke vormen en eigenschappen worden toegekend.

Van dit laatste is hun voorstelling van Batara Toenggal een aardig voorbeeld. Tegelijk met opperste godheid is hij voor hen een historische menschelijke figuur, die kinderen kreeg en de pokken doormaakte.

Hij verrichtte vele heldendaden en vooral bekend is zijn strijd tegen een wildzwijn-achtig onkwetsbaar monster Iwak Gëntoer geheeten. Dit werd ten slotte door B. Toenggal verslagen en tot het zuiderstrand vervolgd, waar het zich in zijn doodstrijd rondwentelde.

Uit dit gevecht zijn volgens de Badoeysche legende de verschillende rijst-ziekten afkomstig: en wel de „hama beureum” ontstond uit het bloed, de „hama bërëng” uit de urine, de „walang koengkang” uit het speeksel van het monster, terwijl de „hama gelang” (een ziekte waarbij de padi-bladeren zich oprollen) te danken is aan het rondwentelen van den stervenden Iwak Gëntoer.

Om de walang koengkang te bestrijden spreekt de Badoej dan ook een formulier uit:

Iwak Gëntoer geus digëmpoer,
Ditoembak koe tamiang poegoer,
Ditoetoeg koe patjing tawa,
Walang Koengkang djadi boegang,
Tjikiihna djadi hoedjan,
Njawana djadi angin,
Ditawa koe Batara Toenggal,
Tawa tawa wisa Koengkang.

dat in het Hollandsch vertaald luidt:

Iwak Gëntoer is verdelgd!
Gestoken met een stuk tamiang poegoer,
Geslagen met een patjing tawa.
Walang Koengkang worde lijk.
Zijn urine worde regendruppels.
Zijn ziel worde wind.
Bezworen door Batara Toenggal.
Onschadelijk zij het giftige vocht der Koengkangs!

(Deze legende is ontleend aan boven aangehaald rapport van R. A. A. Achmad Djajadiningrat).

Gegeven de vereering door de Badoeys van de zielen hunner groote voorouders, is het begrijpelijk dat de afstamming van deze voor hen historische figuren een heilig onderwerp is.

De eerbied die de Badoej voor zijn poe'oens koestert houdt hiermee verband en ook het feit

¹⁾ Door Pleyte aangehaald in *Tijdschr. Bat. Gen.* Dl. 49 blz 19 v. v.

dat het opzeggen van de stamboomen der *poe'oens* boejoet is en alleen geoorloofd in zeer bepaalde gevallen. Alleen de mannelijke afstammelingen van Batara Toenggal kennen die stamboomen.

Bij het jaarlijksch bezoek der Badoeys aan hun heiligdom is de stamboom van den hoogsten *poe'o*-oen, dien van Tjikeusik, het eerste formulier dat (door dezen) wordt uitgesproken. Het begint met een intense bede om vergiffenis aan de zielen der voorouders voor het uitspreken van het zeer verbodene dat zal gaan gescheiden, en dan volgt de heilige stamboom. Deze begint dus bij Batara Toenggal, waarop volgt diens 2e zoon B. Patandjala, daarna diens oudste zoon Daleum Djanggala, waarschijnlijk een hunner grootste leiders uit den Islamiseeringstijd, en daarna gaat het door tot den huidige *poe'o*en toe (zie voor sommige dezer namen pag. 66); de stamboom van de *poe'oens* van Tjibeo wordt door Van Hoëvell meegedeeld (1843)¹⁾: Angawana, Kipido, Djangka, Alinda, Pengkor, Jawalla, Kaijoen (tijdens Van Hoëvell's bezoek).

Dr. Jacobs, de schrijver van een uitgebreide monographie over de Badoeys²⁾, vermeldt dat in '88 de stamboom van den toenmaligen *poe'o*en van Tjikeusik 13 generaties telde, opwaarts tot en met Daleum Djanggala. (Dit wordt dus met de 2 aan dezen voorafgaande godenfiguren — B. Patandjala en B. Toenggal — 15 generaties.)

Volgens een ruwe berekening komen wij met deze 13 historische generaties terecht in het begin der 16e eeuw, dus in den tijd dat de Islam op West-Java zijn intrede deed (Noord-Bantam werd ± 1522—'26 veroverd).

Voor de Badoeys, die geen kronieken bezitten, en al die eeuwen slechts het eentonig isolement in het oerwoud hebben beleefd, is dit tijdstip het begin der wereldgeschiedenis en niet ver van de schepping van het heelal verwijderd.

Het stamboom-formulier is dus eigenlijk de α en ω hunner existentie.

Zooals gezegd is de kennis ervan alleen geoorloofd aan mannelijke afstammelingen van B. Toenggal en de Badoeys hebben dan ook geen bezwaar gemaakt R. A. A. Achmad Djajadiningrat, als hoofd van zijn geslacht, zijn stamboom mee te

deelen. Deze loopt op tot Batara Boengsoe, een jongeren zoon van B. Patandjala.

Merkwaardigerwijze was deze afstamming den Djajadiningrats niet precies bekend, tot zij door de Badoeys aan een oudoom van den heer Djajadiningrat werd uiteengezet.

De stamboom van het geslacht begon nl. bij den achterbetovergrootvader van de huidige generatie. Deze was een grootwaardigheidsbekleeder en generaal aan het hof van den Sultan van Bantam, en heette Pangeran Wirasoeta (na zijn dood bekend als Pangeran Astapati). Hij was tot deze positie opgeklommen na als jonge man van onzekere origine aan het hof te zijn gekomen.

Hij was met een dochter van den Sultan getrouwd en sneuvelde in 1663 bij de demping van een opstand in de Lampongs (Deze gegevens zijn ontleend aan privé-mededeelingen van de heeren Achmad en Hoesein Djajadiningrat. Zij berusten op oude traditie's, op een nog bestaanden grafsteen en op de *Sadjarah Bantën*, die door Prof. H. Djajadiningrat in zijn dissertatie van dien naam werd geanalyseerd). Volgens de Badoeys nu is deze P. Wirasoeta de weggelopen zoon van een hunner edele voorvaders wiens stamboom opklimt tot Batara Boengsoe.

Men kan — gegeven de buitengewone waarde die de Badoeys hechten aan de afstammingskwesities — een dergelijke bewering als volkomen betrouwbaar beschouwen.

Als gevolg dezer relatie hebben de Badoeys tot voor korten tijd een jaarlijksch gezantschap naar Serang gezonden om het hoofd der familie Djajadiningrat geschenken aan te bieden. Hierbij hoort steeds o.a. een stuk wit goed om de beroemde kris genaamd Kēbo Gandar, een familiestuk afkomstig uit het oude Padjadjaran, in te wikkelen, die tot de poesaka der familie Djajadiningrat behoort.

Sinds R. A. A. A. Djajadiningrat geen regent van Serang meer is, maar te Batavia woont, hebben de Badoeys de geschenken naar Rangkas Bitoeng, naar hun hiërarchieken superieur, den Regent van Lēbak gebracht.

Tijdens onze onderhandelingen over anthropologisch onderzoek verklaarden zij overtuigd te zijn, dat genoemde tekortkoming de oorzaak was van al de soesah die nu hun deel werd in den vorm dezer wetenschappelijke invasie, die door R. A. A. A. Djajadiningrat in persoon gesteund werd. Terecht

1) *Tijdschr. v. Ned.-Indië* 7e jaarg. 4e deel. p. 360.

2) *De Badoeys* door Dr. Jul. Jacobs en J. J. Meijer. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1891.

voelden zij blijkbaar knagingen des gewetens, zich schuldig aan gebrek aan hormat, want dat er gemak-zucht in het spel was geweest bleek uit het antwoord dat zij gaven, toen eenige dagen te voren de Regent van Lëbak hun vroeg waarom zij de jaarlijksche geschenken niet evenals vroeger naar den heer Djajadiningrat, dus naar Batavia, brachten.

„Teu djaoeh salah djoegdjoegan?” Waarom zoo ver gaan?

„Teu belot djalan oeni?” Waarom zoo’n kronkelweg?

„Pandjang soehoed ka noe agoeng.” Voortaan gaan wij steeds naar U.

Op den dag dat de heer Djajadiningrat Lëbak verliet om naar Batavia terug te gaan, kwamen eenige ijlboden hem achterop, om hem de z.g. *komara* te brengen, en zodoende te trachten hun „fout” ten deele te herstellen. De *komara* maakt een onderdeel uit van de jaarlijksche geschenken en bestaat uit wat wit zand van *lëmah bodas* (het 2e terras v. Artja Domas) en een plukje mos, afkomstig van een bepaalden steen op het 3e terras.

De steenhoopen op dit terras heeten Sasaka kadoekoedjang, Sasaka parahiang, Sasaka Batara Boengsoe etc. etc. en zijn de verblijfplaats, volgens het geloof der Badoeys, van zes der zeven kinderen van B. Patandjala, (een Sasaka voor den oudsten zoon, Daleum Djanggala, ontbreekt om onbekende reden). Is bij het jaarlijksch bezoek aan Artja Domas — dat de Badoeys juist gingen brengen tijdens ons verblijf in hun *dessas* — het mos op zulk een steen mooi intact, dan voorspelt dit voor de afstammelingen een gelukkig jaar. Waar dit het geval bleek bij de Sasaka B. Boengsoe, haastten de Badoeys zich den heer Djajadiningrat daarover bericht te zenden en hem tegelijk de *komara* te overhandigen.

Om tot onze beschouwingen over het geloof der Badoeys terug te keeren, volgen hier nog eenige bijzonderheden, die betrekking hebben op hun levensbeschouwing.

Zij gelooven niet aan een persoonlijk leven hiernamaals. Op dit punt zijn zij dus geen animisten, Dood is dood, is hun vaste overtuiging. De ziel verlaat het lichaam en gaat — wat de Binnen-Badoeys of Kadjëroan betreft — regelrecht naar Lëmah Bodas, het 2e terras op Artja Domas, om zich daarna met Batara Toenggal te hereenigen.

De zielen van andere menschen — ook de Buiten-Badoeys — hebben eerst een loutering te ondergaan in de *latak balagadama*, een soort vagevuur, waarvan de Badoeys slechts een zeer vage voorstelling hebben, die met vuur en lava te maken heeft, en wel afkomstig zal zijn van oud-Hindoesche opvattingen. Hierna hereenigen ook deze zielen zich met Batara Toenggal, die steeds weer nieuwe zielen afgeeft om de wereld te bevolken.

Alleen heeft de opperste Godheid in zijn groote wijsheid de zielen van enkele uitgelezenen aangewezen tot een wel onzichtbare, maar toch persoonlijke onstoffelijke existentie; dit zijn die der groote voorouders, die Artja Domas tot woning hebben en in wier handen het lot der menschen ligt.

Met dit alles is het in overeenstemming dat de Badoeys weinig werk maken van hun dooden. Na 40 dagen houden zij op offerspijzen te brengen naar het graf en naar de plaats in het bosch waar het lijk gewasschen is. Op het graf plaatsen zij een handjoewang-struik en het geheel wordt spoedig vergeten.

Zooals vroeger werd aangestipt, heeft de Islam niet nagelaten hier en daar de godsdienstige begrippen der Badoeys te beïnvloeden. Een voorbeeld hiervan is het feit dat Lëbakkers, Kanekes, en Karangers zonder onderscheid kennen de Sadat boemi of Oedjar gëde¹⁾. Deze is zeer oud en wordt eigenlijk door geen der huidige Bantammers of Badoeys letterlijk begrepen, hoewel steeds uitgesproken.

Pleyte vertaalt de spreuk bij benadering als volgt¹⁾

„Ik betuig dat er is geen godheid dan Allah.

„Ik betuig dat zijn: Allah en Moehammad.

„Gij, Batara Toenggal, waarachtigheid is aan Allah’s wil,

„En aan de Engelen

„De waarachtige eerwaarde voorvader is Moehammad, zijnde hij de gezant Allah’s.”

Daarentegen bezitten de Badoeys ook een ander formulier, dat den Islam bewust uitsluit, en a.h.w. de geloofsbelijdenis der orang Kanekes kan worden genoemd. Dit wordt opgezegd bij het betreden van op een na het hoogste terras van Artja Domas, de reeds genoemde Lëmah bodas en heet „Sadat Soenda”.

1) Artja Domas pag. 525.

„Poen !”
 „Sadoe !”
 „Sadat Soenda !”
 „Toean katata, toean katēpi !”
 „Sēlam larang, teu kasarang.”
 „Tan oerang hadji Pakoean !”

Pleyte vertaalt dit :

„Oorlof !”
 „Vergiffenis !”
 „De Soenda'sche geloofsbelijdenis is:
 „Heer het werd adat, Heer het werd ingezet,
 „dat de Islam verboden is en niet toegankelijk,
 „ganschelijk niet, den lieden van den vorst
 van Pakoean !”

Het voornaamste geformuleerde zedelijk gebod der Badoeys, een gebod dat blijkbaar ook afkomstig is uit den vóór-Islamschen tijd, en waaruit blijkt hoe zeer de adel steeds in aanzien is geweest

(waarvan nu nog de afzonderlijke positie der Kadjéroan vermoedelijk een uitvloeisel is), is het volgende :

„Oelah ngamoesoeh ka ratoe, oelah baha ka „menak, ratoe mah tara moegoeran, menak mah „tara miranan”,

„Vertaald (Pleyte):

„Strijdt niet tegen de Koningen, pleegt geen „verzet tegen de edelen, de vorsten sterven nimmer „uit, de ridderschap houdt nimmer op te bestaan.”

Een ander woord, dat het wezen van de existentie der Badoeys belicht, is de slot-alinea van een later te bespreken legende over hun origine ¹⁾, zooals zij zich die volgens overlevering voorstellen. Deze alinea luidt :

„En hetgeen waarvoor door gindsche lieden „gewaakt wordt, is niet anders dan de naleving der „heilige inzettingen en der geërfde verbodsbepa- „lingen.”

Hoofdstuk III.

Artja Domas.

Het heiligdom der Kanekes, dat bedoeld wordt wanneer zonder meer van Artja Domas gesproken wordt, is niet het eenige in Zuid-Bantam, dat getypeerd is door terras-aanleg.

Wij kennen een eveneens nog heden vereerd heiligdom der Karang-Badoeys, dat *Kosala* heet, en buitendien nog twee, niet meer vereerde, analoge oorden, nl. den *Goenoeng Dangka*, eenmaal het sanctuarium der Badoeys van Sadjera (ten Z. O. van Rangkas Bitoeng), die al lang geleden in de omringende bevolking zijn opgegaan, en den *Lēbak Sibēdoeg*, een verlaten heiligdom ten N. W. van de dessa Tjitorek, dicht bij den kam op de Zuid-helling van het Kēndēng-gebergte gelegen, en waarvan de vroegere oprichters ons onbekend zijn.

Dit zijn open bidplaatsen, z.g. *pamoedjaän*.

Behalve deze zijn er in Bantam nog andere, steenen restanten uit den heidenschen tijd gevonden, die ten deele het Padjadjaran-type vertoonen, (waarmee de ruw uitgehouwen, menschelijke figuren voorstellende, steenen aangeduid worden, die geen Hindoeïstischen of Boeddhistischen invloed vertoonen), ten deele duidelijk door deze godsdiensten zijn geïnspireerd.

Eerstgenoemden zijn bedoeld als afbeeldingen van voorouders, terwijl het Hindoeïsme aanzijn gaf aan godenfiguren.

Wat de uit terrassen en steenbeleggingen bestaande *pamoedjaän* betreft, dringt zich steeds weer de vraag op of deze heiligdommen in het Zuidergebergte al bestonden voor de Badoeij-groepen van uit het Noorden op de ontoegankelijke bergen terugtrokken, dan wel door deze in de nabijheid hunner nieuwe nederzettingen zijn opgericht.

Het valt te betwijfelen of deze vraag ooit zal kunnen worden beantwoord.

Volgens oude schrijvers was de vooroudergeestenvereering in het rijk Soenda door het Hindoeïsme ongemoeid gelaten, en waren plaatsen waar deze vereering werd beoefend zeer talrijk. Die in de lagere streken zullen wel door de verbreiders van den Islam grondig zijn verwoest, maar de in de bergen verborgen heiligdommen hadden kans intact te blijven.

Het is dus niet onmogelijk dat de Badoeys inderdaad hun toevlucht gezocht hebben op

¹⁾ *Badoeij'sche Geesteskinderen* Door C. M. Pleyte. Tijdschr. Bat. Gen. Deel LIV.

plaatsen waar reeds sinds onheugelijke tijden een *pamoedjaan* bestond.

Toch houden wij deze veronderstelling voor onwaarschijnlijk en wel op grond van het geleidelijk terugtrekken der Badoeys, die volgens hun eigen mededeelingen een reeks van nederzettingen achter den rug hadden voor zij in Kanekes tot rust kwamen. Het is aannemelijker dat zij toen eerst er aan konden denken een bidplaats op te richten.

De primitieve condities, waarin zij als steeds weer opgejaagden gaandeweg verkeerden, kunnen een verklaring zijn voor het feit dat op deze heilighdommen geen beelden worden aangetroffen, wat elders, bv. op het bekende Artja Domas op de helling van den Pangrango, dicht bij het landhuis Tjikopo, wel het geval is, en in het Soendaneesche rijk regel was. De naam Artja Domas beteekent nl. 800 beelden, en dit feit gaf Pleyte juist aanleiding tot de conclusie dat het Artja Domas der O. Kanekes een in ongunstige omstandigheden gemaakte imitatie van oudere analoge plaatsen zou zijn.

Een tweede vraag, die nog steeds onbeantwoord bleef, geldt het eigenlijke wezen, de beteekenis, van deze bidplaatsen. Pleyte betoogt uitvoerig dat het begraafplaatsen moeten zijn, waarschijnlijk van de leiders der uitgewekenen, dus van hun als goden vereerde voorouders. Hiertegen pleit alleen dat de Badoeys, zoowel die van Kanekes als die van Karang, het hardnekkig ontkennen.

Alle schrijvers over de Badoeys spreken van „graven”, „grafsteden” en „grafsteenen”. De oudsten — Resident Tobias (1820), Blume (1822) en later Koorders (1864) — doen dit zonder eenige weifeling. Dit wordt verklaard door het feit dat de gedenkteekenen, zoowel voor het Westersch oog, als voor hen die vertrouwd zijn met Mohammedaansche kerkhoven, hier en daar in elk opzicht op graven gelijken.

In zijn brochure „Artja Domas” motiveert Pleyte zijn meening in de eerste plaats door er op te wijzen, dat het bovengenoemde Artja Domas op den Pangrango beslist een begraafplaats was.

Deze graven worden echter gekenmerkt door twee kleine rechtopstaande steenen, die respect. de plaats van het hoofd en van de knieën aangeven, terwijl de meeste grafsteenen op Kosala bv. geheel anders zijn (groote rechtopstaande vijfhoekige platte steenen).

Hoewel Pleyte waarschijnlijk gelijk heeft, maakt zijn argumentatie in bovengenoemde brochure geen sterken indruk tegenover de pertinente ontkenning der Badoeys. Misschien verliest deze echter aan waarde als wij bedenken dat het hier gaat om graven van heilige voorouders, die volgens hun overtuiging niet gestorven zijn, maar „ngahiang” wat letterlijk „god-worden” beteekent, en welke voorstelling niet gepaard gaat met achterlating van een stoffelijk hulsel. Hadden wij er zekerheid over dat de bewoners van het oude Soenda hun dooden inderdaad begroeven, dan zou Pleyte's stelling in waarschijnlijkheid winnen.

In de literatuur is hierover weinig of niets te vinden. Wij weten dat bij de hoge kasten der Hindoe's lijkverbranding bestond, dat de oude bewoners van Java echter hun dooden eenvoudig in het bosch neerlegden, of de rivieren lieten af-drijven naar zee, en dat dit laatste geleidelijk, misschien voor een deel onder invloed van den Islam, voor begraven heeft plaats gemaakt.

Tegenwoordig begraven de Badoeys hun dooden, maar zij plaatsen geen steenen op de graven, Wij meenen echter met waarschijnlijkheid te kunnen aantonen, dat zij dit vroeger, Noordelijker wonende, wel gedaan hebben, en dat de gebruikte steenen gelijken op die welke wij te Kosala aantreffen. De kans dat deze laatste dus grafsteenen zijn wordt daardoor groter. Hierover straks nader.

Misschien dat opgravingen op de *pamoedjaan* verdere bewijzen zouden kunnen leveren, waarvoor dan alleen de niet meer vereerde bidplaatsen (Goenoeng Dangka en Lëbak Sibëdoeg in aanmerking zouden mogen komen.

Vermelding verdient dat door Vorderman volgens De Haan (Priangan III § 93) dergelijke opgravingen met negatief resultaat zijn verricht bij een plaats ten Noorden van de Wijnkoopsbaai, Salak Datar geheeten, waar volgens De Haan zich in het begin der 17e eeuw een tegen den vorst van Mataram opstandig Soendaneesch hoofd, Dipati Oekoer, zou hebben schuil gehouden met zijn volgelingen.

Echter geeft Hasskarl in 1842 ¹⁾ een beschrijving van deze plaats en vertelt daarbij dat, volgens de bevolking in de buurt, hier ten tijde van het opdringen van den Islam een zekere Radja Mendala, later Lindoe Djaja geheeten zich met zijn volgelingen en gezin had trachten staande te houden, maar ten slotte het onderspit had moeten delven.

1) T. v. N. I. 1842 II pag. 128.

Hasskarl zag hier:

„... een 40-tal oude graven (kramat) „verstrooid in 't ronde. Het bestaat uit regt opstaande, „tafelvormige en kolomachtige steenen van dezelfde soort. „Voor de oudheid derselve pleiten het mos en de andere „gewassen, waarmede ze overal zijn bedekt. Men ziet „nog de passeban, en, op de plaats waar een groot huis „moet gestaan hebben, een groote tafelvormige vier- „kante steen (batoe toemboen boemboeng) met zeven, „zeer regelmatig uitgehouwen, ronde gaten; voorts zijn „er nog overblijfselen van waringgieboomen die eens op „de allong allong stonden en, onder anderen, ook een oude „stam van pakoe haadjie van omtrent 25 voet hoogte, „wiens basis een omtrek beslaat van $8\frac{1}{2}$ Engelsche „voet. Niet ver vandaar bevindt zich, op den „goenoeng Soekarameh, nog een steenen beeld (artja) in „zittende houding, en zes voet hoog, met een priester- „kleeding, tulband, halsketen (bangot) en taspek ver- „sierd: het heeft de oogen naar het Westen gekeerd, en „wordt voor het overblijfsel van een heilige gehouden, „die hier is komen vasten en bidden en toen in een „steen beeld veranderd is.”

Dit relaas vertoont wel heel veel analogieën met de Bantamsche pamoedjaan, zoowel wat de steenen overblijfselen betreft als de door de bevolking gegeven verklaring van hun origine. Het verhaal dat Dipati Oekoer hier zou hebben gehuisd wordt trouwens minder waarschijnlijk doordat De Haan eveneens vermeldt dat dit opstandig hoofd naar Bombang vluchtte in het Bantamsche. De Haan kende dezen naam niet; zooals wij zien zullen is dit het district ten Westen van de Tji Berang, waar Kosala gelegen is, het heiligdom der Karang Badoeys. Waarschijnlijk heeft dus Dipati Oekoer met het oord ten Noorden van de Wijnkoopsbaai niets te maken gehad. Dat De Haan hem hierheen laat vluchten komt doordat volgens Hasskarl hier een riviertje loopt, dat *Soemédang larang* heet; Oekoer en Soemedang vormden nl. een rijkje in het Noord-Oosten van den Preanger, en het zou dus denkbaar zijn geweest dat een gevlucht hoofd, uit die streek afkomstig, den naam *Soemédang* had overgeplant met het achtervoegsel *larang* erbij.

Houden wij ons dus aan het verhaal over den tegen den Islam zich verdedigenden Radja Mandala, dan is de analogie met Kosala en Artja Domas waarschijnlijk, maar blijft de vraag of het negatieve resultaat van Vorderman's opgravingen als ernstig argument kan dienen tegen de opvatting van Pleyte. Op de stafkaart zijn de in 1842 door Hasskarl beschreven oudheden topografisch nog te vinden nl. Salak Datar en even noordelijker den naam Tji Artja op den Goenoeng Loeloempang. Vorderman (*Natuurk Tijdschr. van Ned. Indië*, Deel 49, pag. 260) vond daar in 1885 twee beschadigde zittende beelden, die hij Polynesisch noemt, omringd door „platte, tafelvormige” steenen, loodrecht in den grond geplaatst. Hier is de analogie met Kosala, zooals wij zien zullen, opvallend.

Vraagt men nu aan de Badoeys van Kanekes wat hun Artja Domas precies is, dan verklaren zij dat daar wonen:

de 33 sasaka, de 65 bagawan en de Pantja der 25 landen.

Volgens Pleyte zijn dit oud-Indische begrippen en zijn de 33 sasaka = de 33 wedische goden, de 65 bagawan waarschijnlijk = de 63 čiwa-heiligen die zieken konden genezen, en de Pantja der 25 landen de laatste 5 zonen van B. Toenggal, die de „salawe nagara” besturen.

Dank zij de inlichtingen die de Badoeys geleidelijk verstrekt hebben, kan men zich een vrij nauwkeurige voorstelling van Artja Domas maken, die bijna geheel overeenstemt met de beschrijving van Koorders.

Artja Domas ligt aan de bronnen van den Tji Oedjoeng, „daar waar deze een scherpen hoek maakt van Z. O. naar Oost” (rapport Djajadiningrat); dit zal wel beteekenen: waar de uit het Z. O. komende rivier naar het Oosten ombuigt.

Het bestaat uit 13 terrassen; zooals ons te Kosala bleek, moet men hier niet denken aan een smalle trapvormige bouw, maar hebben wij te maken met „perken” die naast en achter elkaar gelegen zijn, met een duidelijk van Noord naar Zuid toenemend hoogteverschil. Deze perken zijn ruw geplaveid, voor een groot deel met z.g. *batoe pelor*, kogelronde kalisteenen, en vertoonen de volgende bijzonderheden:

Petak no. 1 (van boven af): ziet er uit als een graf.

Hier huist Batara Toenggal. Enorme zuilvormige steen. (hoogte $2\frac{1}{2}$ M., grondvlak $\frac{3}{4}$ M²)

Petak no. 2: lémah bodas, zoo genoemd naar

het witte zand, waaruit dit perk bestaat.

Hierheen gaan de zielen der Kadjeroan rechtstreeks, die der kaloearan en der zondaars eveneens, maar na loutering in de *latak balagadama*.

De poe'oen spreekt hier de „Sadat Soenda” uit. In de zuidelijke omwalling is een gat, de Sanghiang gërit (knersende deur) genaamd, waardoor de zielen zich heenwerken.

Petak no. 3: 5 „grafhoopen”, een scheeve steen.

Namen dezer gedenk- teekenen:	Hier huizen de zielen van:
1. Sasaka Kadoekoejang.	Daleum Lagondi
2. Sasaka Parahiang.	Daleum Poetih Sidahoerip. (vrouw).
3. Sasaka Batara Boengsoe.	Daleum Batara Boengsoe.
4. Sasaka Tji Měrak.	Daleum Tjinangka.
5. Sasaka Dangka.	Daleum Sarana.
6. Sasaka Bongbang.	Daleum Nini hoedjang Ga- loeh (vrouw).

- d. Lagondi is de stamvader v/d poe'oen v. Tji-kartawana.
- d. Poetih Sidahoerip stammoeder v/d poe'oen v. Tjibeo.
- d. B. Boengsoe stamvader v/d Menak Parahiang (Badoeische edelen).
- d. Tjinangka en Sarana stamvaders v/d seurat's kokolot's en djaro-dangka's.
- d. Nini H. Galoeh stammoeder v/d Menak Bongbang.

Allen zijn kinderen van B. Patandjala en kleinkinderen van B. Toenggal.

Zooals gezegd ontbreekt een Sasaka voor Daleum Djanggala, den stamvader v/d Poe'oen van Tjikeusik.

Petaks no. 4 en no. 5: bidplaatsen voor de bedevaartgangers. Deze zijn leeg.

Petak no. 6. Hier bevindt zich een hardsteenen waschvat, ruw bewerkt, waarin altijd water staat.

Er naast staat een steenen paaltje dat z.g. van zelf ontstaan zou zijn. Het waschvat heet *sanghiang pakoembahan*.

Het is niet onmogelijk dat een onderzoek ter plaatse zou uitwijzen dat wij hier met een lingga en een yoni te maken hebben. Op het oudere Artja Domas op de helling van den Pangrango bevonden zich vroeger nl. dergelijke steenen, zooals op de hiernevens gereproduceerde foto, die 15 jaar geleden door den toenmaligen administrateur van Tjikopo, den heer Von Egloffstein, gemaakt werd, duidelijk te zien is.

Petak's no. 6, 7, 8, 9, 10, 11, en 12 zijn logeerplaatsen voor de beheerschers der *salawe nagara*, de 5 jongere zonen van B. Toenggal.

Petak no. 13, het laagste terras, is de verzamelplaats der zielen die op weg zijn naar *lěmah bodas*.

Volgens Pleyte zijn deze 13 terrassen = de 13 tempo's van de Indiërs, waarin de ziel geschikt gemaakt wordt voor hemel of hel. Hoe deze verklaring te vereenigen is met het feit dat op Kosala slechts 5 terrassen zijn, is niet recht duidelijk.

Deze 5 terrassen van Kosala zijn volgens Pleyte een voorportaal voor *lěmah bodas*, wat wel het beste bewijs is voor de nu ontkende, maar oorspronkelijk zeker bestaan hebbende verwantschap tusschen Karangers en Kanekes. (Pleyte beschouwt ook den G. Dangka en den Lěbak Sibědoeg als zulke voorportalen. Het woord *dangka* beteekent „voorbereiden”, wat deze opvatting nog plausibeler maakt.)

De kleedij waarin de Karangers naar Kosala en de Kadjeroan naar Artja Domas gaan is ook dezelfde. Alleen kleeden zich de Karangers speciaal voor die gelegenheid in de traditioneele blauw en witte dracht, terwijl de Kadjeroan die altijd dragen.

Nog een bewijs voor het vroeger bewoond geweest zijn van deze heele streek door verwante volksgroepen is de gelijkenis tusschen het formulier dat den stervenden Badoej in het oor gefluisterd wordt om zijn ziel op den goeden weg naar Artja Domas te helpen, en de spreuk die — volgens Jonathan Rigg (den administrateur van Djasinga die in 1839 den Goenoeng Dangka bezocht en dien tocht beschreven heeft ¹⁾) — den vroegeren bewoners van de streek ten Z. van Sadjera bij hun dood werd meegegeven.

Het bedoelde formulier der Kanekes luidt:

Ong!

Ilaing ka ditoe,

„Oelah teu poegoeh ngadjoegdjoegan:

„Ka ditoe, ka kaoeng ngloeëk.

„Ka kalapa anoe ngabadjar,

„Ka djambe anoe ngaberes,

„Ka si-gělměng hideung.”

Vertaald (Pleyte):

„Heil!

„Vriend naar ginds gaande!

„Dat het volstrekt tot richtpunt genomen worde!

„Naar ginder gaande, te gaan naar den alleenstaanden

„suikerpalm.

„Naar de kokospalmen die op een rij staan,

„Naar de pinangpalmen, die geordend staan,

„Naar de zwarte wazigheden.

(met dit laatste zijn de nog ongelouterde zielen der afgestorvenen bedoeld).

¹⁾ *Journal of the Indian Archipelago* Vol IV pag. 119, Singapore 1850.

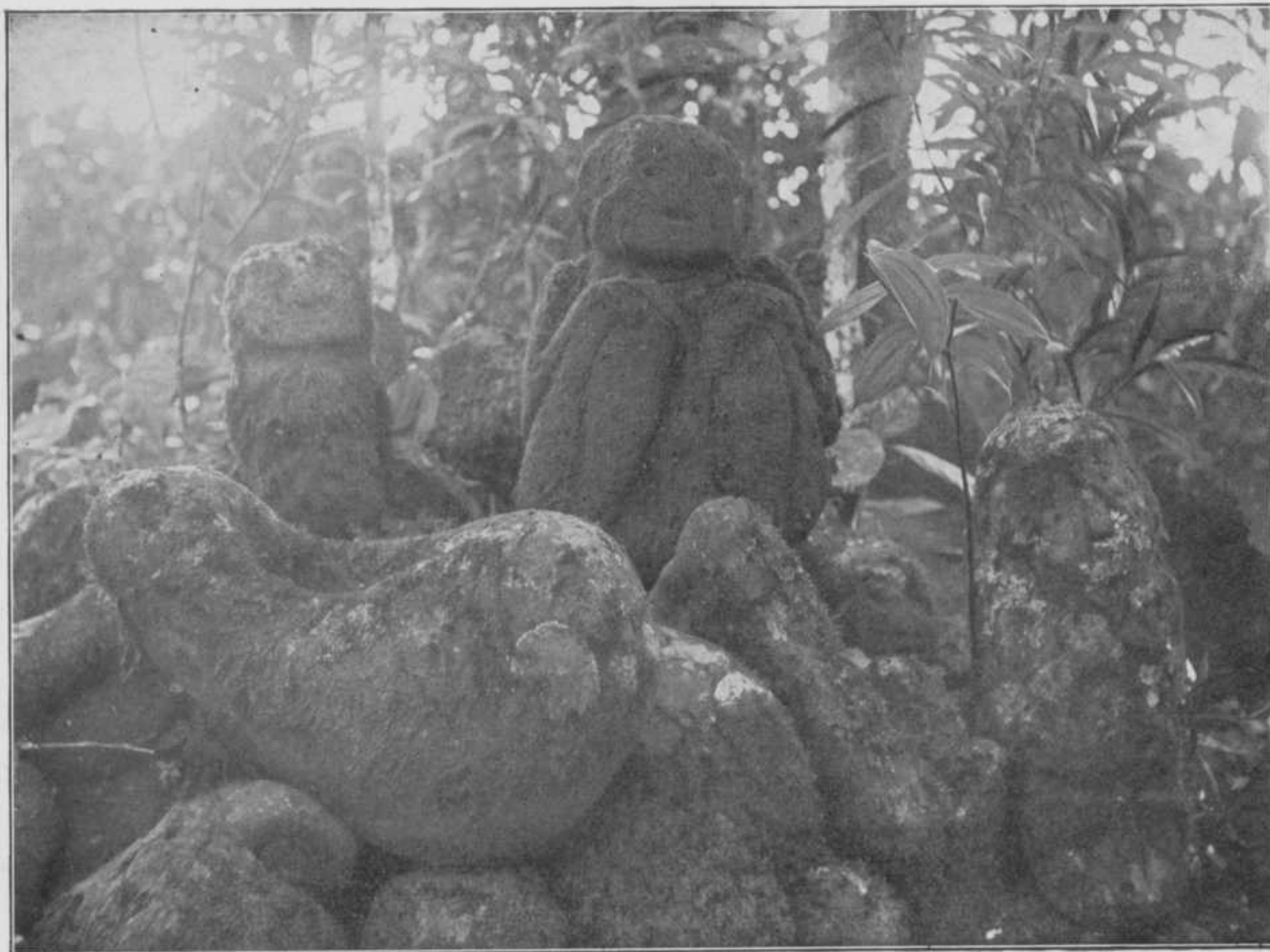

Foto Von Egloffstein, Buitenzorg

De steenen beelden etc. te Tjikopo op de helling van den Pangrango, zooals een gedeelte der verzameling er 16 jaar geleden uitzag.

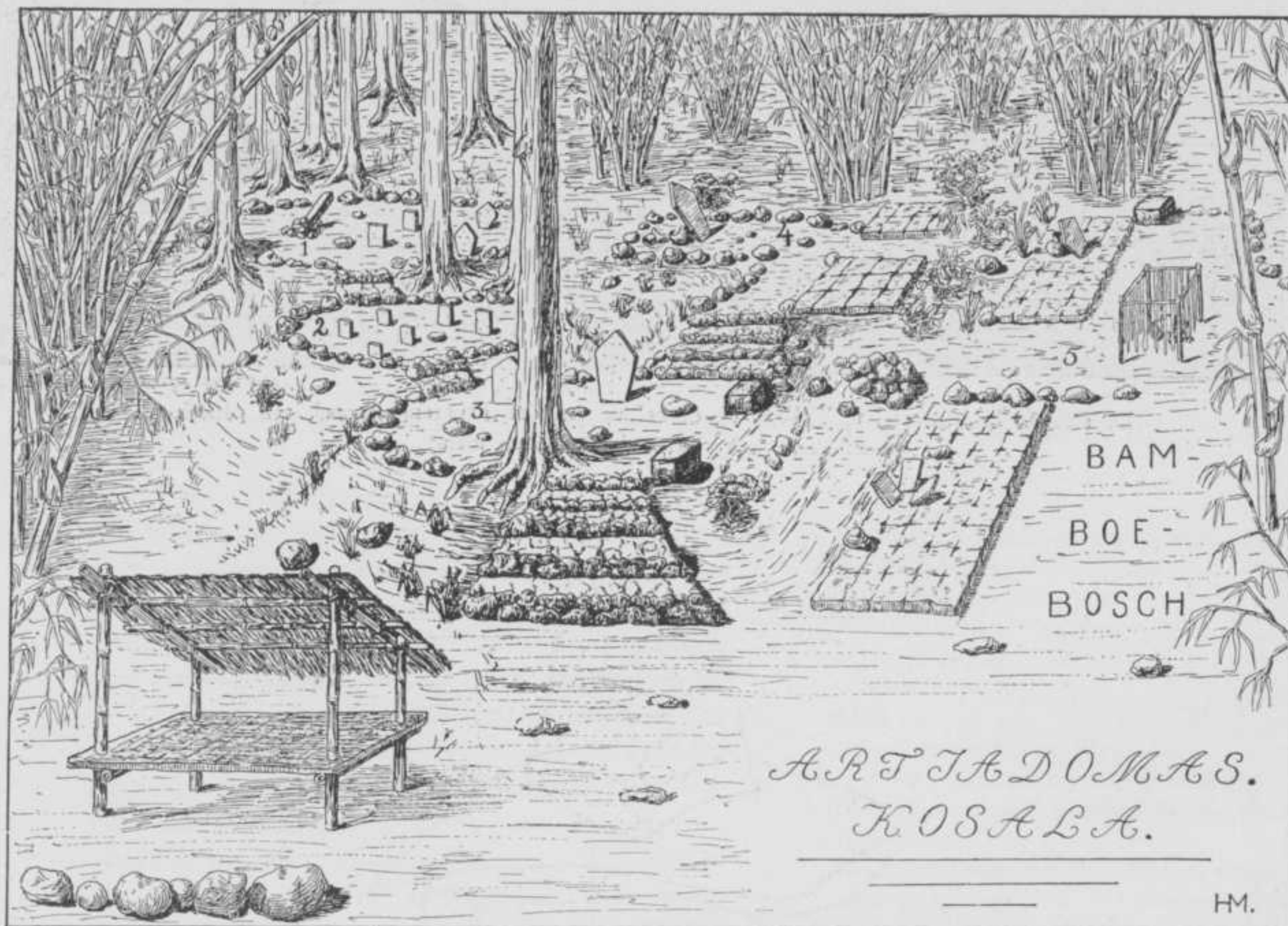
Ter verduidelijking van de betreffende foto, geeft deze tekening de houding weer van het Boeddhabeeldje op Kosala

Het eenige beeldje te Kosala, het Artja Domas der
Karang-Badoejs.

Dit beeld stelt volgens de O. Karang hun aartsvader
Goeroe Rēsi voor.

Het formulier dat J. Rigg publiceerde, luidt:

„Njoektjeroek tjai, mēgat bodjong.
„Kana kaoeng noe ngaloempoek,
„Kana pinang noe ngadjadjar,
„Ka dinja ngadjoegdjoeg,”
„La illah palendeng.

Vertaald (Pleyte):

„Ga door het rivierbed, overschrijd den landtong,
„Naar de kokospalmen die op een klomp staan,
„Naar de pinangpalmen die op een rij staan,
„Derwaarts ga gij,
„Met terzijde-stelling van La-Illah!”

Bleef Artja Domas voor ons terra incognita, wel is het ons gelukt een bezoek te brengen aan Kosala, waardoor het mogelijk is van dit, in elk geval gelijksoortige, heiligdom een nauwkeurige beschrijving te geven.

Geografisch ligt Kosala op een hoogen heuvel ten Noorden van het gelijknamige gehucht dat aan het oude paardenpad gelegen is dat van Tji-toedjah (aan den bovenloop van den Tjisimeut) naar het Buitenzorgsche leidt. Langs dit pad lagen 50 jaar geleden diverse koffie-ondernemingen, waarvan nog fundamenten van landhuizen en enkele grafsteenen getuigen. Kosala ligt te midden van verlaten ondernemingsgrond, die weer tot volkomen oerwoud geworden is. Alleen is het hoge geboomte er dunner dan in vroeger eeuwen het geval moet zijn geweest, maar toch wordt de naaste omgeving schier ontoegankelijk gemaakt door de wild door elkaar groeiende bamboestoelen waardoor men zich een pad moet kappen. Zonder de voorlichting van eenige Inlanders uit het genoemde gehucht zouden wij dan ook lang hebben kunnen zoeken naar het heilige oord. Zelfs deze boschlieden hadden nog moeite om het gezochte punt te vinden, zoodat ten slotte de wandeling erheen een zeer vermoeiende en warme onderneming werd.

Het heiligdom Kosala bestaat uit een pamoedjaän van 5 terrassen met een talahab of bamboeloods er dichtbij, waar de Karangers op hun jaarlijksche tocht zich voorbereiden voor de ritueele handelingen, die ongeveer gelijk zijn aan die der orang Kanekes op Artja Domas, dat wil dus zeggen: schoonmaken van terras voor terras met de handen, en het opzeggen van bepaalde formulieren. Verder worden sommige steenen of steenhoopen versierd met franje van jonge aren-bladeren, die dan aan tusschen 4 (in een vierkant staande) bamboestaken

gespannen touwtjes bevestigd worden en van een hoogte van ± 1 meter tot op den grond afhangen, aldus het betrokken steenen monument omgevend met 4 wanden van franje. Dit gebruik schijnen de Kanekes niet te kennen en het is niet bekend wat de bedoeling ervan is en waarom deze versiering slechts om enkele steenen wordt aangebracht.

Oostelijk van de 5 terrassen liggen nog 2 apart staande monumenten, nl. ± 100 M. ver, op een open plekje onder mooi hoog geboomte, een groote regelmatig-vijfhoekige platte steen, waarop een reusachtige *batoe pelor* (kogelsteen) rust, en nog ± 100 M. verder Oostelijk, op een dergelijke plek, een werkelijke steenen Artja. Dit is het eenige beeld dat op het heiligdom te vinden is. Het staat vlak naast een zwaren schuin geplaatsten steen (parallelopipedum-vorm).

Het beeldje zelf is uitgehouwen in haut-relief op een afgeplat pyramidevormig steenblok, dat rechtop staat op een platten steen, die weer rust op een kleine steenstapeling. Een en ander is duidelijk op de beide foto's en de kleine schets.

Deze Artja lijkt een Boeddhabeeld te zijn, dat volgens de weinig-artistieke Padjadjaransche makelij is uitgevoerd. Het gezicht is zwaar beschadigd en kijkt naar het Z.-Oosten. De handen in een houding die geen bepaalde moedra voorstelt, misschien een boete-(tapa-)houding. De voetzolen liggen tegen elkaar aan, met recht naar beneden wijzende teenspitsen.

Volgens de Karangers is dit beeld het counterfeitsel van Goeroe Rēsi, die de laatste hunner te Kosala wonende stamvaders is geweest. Op de terrassen zouden volgens hen nl. de huizen hunner voorouders gestaan hebben, en inderdaad zijn daar steenen vloeren met hardsteenen hoeken, die aan oude fundamenten zouden kunnen doen denken.

De vijf terrassen nu vertoonen een zeer verschillende vorm en zijn ongelijk van grootte.

Daar het nemen van foto's in dit donkere bosch, met fel contrasterende zon-plekken, een mislukking moest worden, geven wij hierbij een, naar ter plaatse gemaakte notitie's, door een vaardige vriendenhand (die ongenoemd wenscht te blijven) ontworpen schets, waarop de positie en vorm der terrassen goed uitkomt. Het dichte bosch en struik-

gewas, dat hier en daar de terrassen omgeeft en van elkaar scheidt, is weggelaten ter wille van de duidelijkheid. Men heeft in werkelijkheid geen overzicht over het geheele complex, maar moet de verschillende petaks a.h.w. zoeken tusschen de zware begroeiing.

Het laagst gelegen is terras no. 5 vanwaar men langs een ruw geplaveide helling opgaat naar no. 3. Dit is het centrale en grootste en heeft een uitgang aan de N. W.-zijde, die middels een trap naar de „talhab” voert, en de hoofdingang van het heiligdom is. Verder heeft dit terras nog twee opgangen, één aan de zuidzijde naar no. 4 en een aan de Oostzijde naar no. 2. Van no. 2 voert een trap naar no. 1. De terrassen 4 en 1 liggen $\pm$ even hoog. Voor den vorm zie men de teekening.

De 5 terrassen zijn door dicht bamboebosch omgeven, waartusschen hoog opgaande boomte. Men ziet, van de talhab af binnen dringend, dan ook eerst alleen terras 3 en ontdekt dan a.h.w. geleidelijk de andere terrassen.

Geven wij nu een beschrijving van de details, beginnende bij petak no. 1:

een cirkelvormig met losse steenen geplaveid terras, middellijn $\pm$ 10 meter. Bijzonderheden: een „grafheuvel” van opgestapelde steenen met een 1 meter hooge vierkante zuil er bovenop; verder een „graf” bestaande uit 3 groote platte liggende steenen; op de middelste één groote en 2 kleine batoe pelor.

(Als hier en verder over „graven”, „grafheuvels” en „grafsteenen” gesproken wordt, neme de lezer in aanmerking dat dit alleen voor het gemak geschiedt, doordat die indruk telkens opnieuw wordt gewekt; zooals wij zagen, is het afdoende bewijs dat dit inderdaad begraafplaatsen zijn nog niet geleverd).

Een primitieve trap voert naar terras no. 2, dat ook rond is, maar wat kleiner dan het vorige. Wij vinden er één groote lage „grafheuvel” en één kleinere idem, verder 4 korte vierkantige zuiltjes, die in een vierhoek geplaatst zijn. Het heele perk is ook hier bedekt met losse steenen, waaronder vele batoe pelor.

Men bereikt nu terras no. 3 langs een steenen trapje. Dit terras is halfcirkelvormig, $\pm$ 15 M. middellijn. Hier zien wij een tiental groote en kleine „graven”. Sommige zijn van een enkelen, grooten,

rechttopstaanden, platten steen voorzien, andere bestaan uit platte liggende steenen, die een smallen rechthoek vormen, en op enkele staan steenen zuiltjes, die de plaats van hoofd en knieën zouden kunnen aangeven. De richting dezer laatste graven is Noord—Zuid. Een der rechttopstaande platte steenen is wel 1,5 Meter hoog.

Het is een opvallend feit, dat alle opstaande platte steenen op dit heiligdom den vijfhoekvorm vertoonen, die verkregen is door een zorgvuldige symmetrische bewerking; door onderstaande figuur wordt ongeveer de vorm weergegeven.

Deze vijfhoekvorm blijkt in het oude Hindoesche Java algemeen bestaan te hebben, terwijl — voor zoover schrijver dezes heeft kunnen nagaan — een bepaalde beteekenis van dezen vorm niet bekend is.

Vermoedelijk verliest die zich in een grijs verleden. Wij vinden dezen vorm zoowel bij gedenkstenen (oorkonden) als bij grafsteenen alle eeuwen door toegepast. (Men zie bv. de groote gedenkstenen uit den ouden Hindoetijd in het Bat. Museum) en het is juist deze 5-hoek die schrijver dezes getroffen heeft bij een bezoek dat hij kort geleden (Nov. '28) in gezelschap van Prof. Djajadiningrat gebracht heeft aan een op de rubberonderneming Sindangwangi (ten N. O. van Leuwidamar) bij de ontginning van het oerwoud ontdekt kerkhof, waarover de administrateur, de heer v. Blommestein, meedeelde, dat het door de koelies zonder eenig respect behandeld werd en volgens deze afkomstig was van „djaman doeloe”, dus van een vergeten volk. (Dit gebrek aan respect kenmerkt ook de houding der kamponglieden tegenover de oude graven en beelden op den Pangrango.)

De graven liggen op heuveltoppen, ver van eenige kampong of kampongrest verwijderd en moeten wel van zeer ouden datum zijn. Zij bestaan allen uit twee steenen, die blijkbaar de plaats van hoofd en van knieën aangeven. Die aan het hoofdeinde zijn 5-hoekig, de andere klein en rechthoekig. De richting dezer graven is steeds Noord—Zuid (evenals op Kosala).

Bij de 5-hoekige steenen staan handjoewangstruiken, zooals de Badoeys nu op de graven hunner dooden planten.

De vraag rijst onwillekeurig of het mogelijk is dat handjoewangstruiken hetzij zoo oud worden, hetzij zich ter plaatse zelf vermenigvuldigen. Inlichtingen daar-

omtrent ingewonnen bij 's Lands Plantentuin werden op de meest welwillende wijze door den Directeur beantwoord met de mededeeling dat het hoofd van het Herbarium geen besliste bewijzen heeft kunnen vinden, dat de handjoewang een eeuw of langer zich kan handhaven op een plaats, waar deze plant eenmaal is gepoot, dat deze plant bijzonder gemakkelijk vegetatief is te vermenigvuldigen, en niet spoedig door den schaduw van op verlaten terreinen opschietend geboomte tot afsterven wordt gebracht.

Hieruit blijkt dat de aanwezigheid der — meer dan manshooge — handjoewangstruiken waarschijnlijk geen bezwaar vormt tegen het aannemen van een betrekkelijk hoogen ouderdom voor de ontdekte grafsteden.

Er zijn ook nog enkele half-vergane ijzeren voorwerpen, o.a. een ouderwetsch hakmes en een lanspunt, in den grond bij een der steenen gevonden, die helaas weer verloren zijn geraakt.

De vijfhoekige steenen zijn kleiner dan die te Kosala, maar beter bewerkt en versierd met eenvoudige figuren.

Schrijver dezes zal probeeren een en ander vast te leggen; misschien dat er dan later nog verdere conclusies mogelijk zijn over den ouderdom van deze graven.

Bij een der steenen vonden wij een half vergane duit van de V.O.C. met het jaartal 1798, en onder een andere een massa onherkenbare koperen munten, waarbij een cent is van het jaar 1839. Dit bewijst natuurlijk alleen dat er na dit jaar nog van piëteit vervulde bezoekers bij de graven zijn geweest.

Kortgeleden vond schrijver dezes op den heuvel Bantengan bij dessa Kedjiwan in de buurt van Wonosobo op een oud, maar nog gebruikt kerkhof den typischen vijfhoek terug te midden van de alleroudste graven op het hoogste gedeelte. Er vlak bij stond een kleine steenen doodkist met bewerkt steenen deksel, van blijkbaar hoogen ouderdom en die zeker niet van Mohammedaansche herkomst is, volgens R. Ng. Dr. Poerbatjaraka — zooals deze privatim meedeelde — zelfs van praehindoeïstische origine kan zijn.¹⁾

Naar aanleiding van door den heer Leroux, adj.-conservator van het Museum te Batavia, aan schrijver dezes getoonde foto's van oude, heidensche kerkhoven op Celebes, die grafmonumenten vertoonen in den vorm van kleine huisjes, die volkomen den bovenbeschreven vijfhoekigen vorm hebben, is misschien de hypothese toelaatbaar dat de platte vijfhoekige grafsteenen als het ware een herinnering vormen aan vroeger in deze landen in zwang geweest zijnde dergelijke ziele- of godenhuisjes.

Behalve de beschreven „graven” ziet men op terras no. 3 nog rijen van kleine resteenen die bogen of rechthoeken vormen.

Een steenen trap van 6 treden voert naar boven naar terras no. 4. Dit heeft een corridor-achtigen

ingang, die aan de rechterzijde door een breede verhoogde steenen vloer begrensd wordt, met volkomen rechte hardsteenen hoeken en rand. Zooals op de schets te zien is, wordt deze vloer onderbroken en zet zich dan weer een eindje het bosch in voort.

Het eigenlijke terras ligt links van de „corridor” en bevat een „graf” met vijfhoekigen half-omgevallen platten steen, waarachter een gebroken aardpot of urn staat, half in den grond gegraven. Deze pot lijkt van buiten niet geglaazuurd, maar is het van binnen wel. Mogelijk dat de buitenoppervlakte verweerd is. Wat vorm betreft gelijkt hij op Hindoe-potten die in Midden-Java worden opgegraven.

Van den Westelijken hoek van terras no. 3 daalt men af, tusschen twee zware scherp rechthoekig behouwen hoeksteenen door, en langs een onregelmatig geplaveide helling, naar terras no. 5. Dit bestaat uit 3 langwerpige gedeelten. Op de Noordelijkste dezer drie (2×6 Meter) is alleen een klein met lagen rechtopstaanden platten steen versierd „graf” te zien. Van de beide andere, $\pm$ even groote afdeelingen is de Oostelijke $\pm$ één voet hooger dan de Westelijke. Op deze verhoogde steenen vloer, die 3×8 M. groot is, ligt een blijkbaar belangrijk „graf”, want het is versierd met een zeer grooten vijfhoekigen nog overeind staanden platten steen, waarachter een oude vaas staat in den vorm van een flacon, doch waarvan de vroeger waarschijnlijk lange hals is verdwenen. Deze vaas lijkt van Chineesch maaksel, is geglaazuurd en heeft een gegolfde oppervlakte.

Op de Westelijkste afdeeling van terras no. 5, die 3×10 M. groot is, bevindt zich een klein „graf” dat op de boven beschreven wijze met aren-franje versierd was en dus waarschijnlijk een bijzondere beteekenis heeft. Het monumentje zelf bestond uit 3 kleine rechtopstaande steenen.

De beide laatstgenoemde afdeelingen van terras no. 5 hebben hier en daar scherp begrensde steenen randen en zware vierkante hoeksteenen. Deze en de steenen vloeren op terras no. 4 zijn het, die sterk doen denken aan oude fundamenten van gebouwen. Men zou dan echter moeten aannemen dat de rest van hout of bamboe geweest is, omdat er geen restanten van muren en geen losse steenen etc. etc. aanwezig zijn.

¹⁾ Ook op het oude kerkhof bij den Masigit op Këbon Djëroek (Molenvliet Oost) staan een paar zeer oude grafsteenen van typisch 5-hoekigen vorm.

Het lijkt niet waarschijnlijk dat over deze vraag ooit meer licht zal kunnen worden verspreid, bij gemis van geboekstaafde overleveringen.

Voorloopig kunnen wij alleen vergelijkingen maken met andere pamoedjaän in Zuid-Bantam in de eerste plaats en zoo mogelijk ook elders in onzen Archipel of in den Pacific. Wij komen hierop nog terug.

Vermelding verdient nog dat naast den ingang van de trap die van terras no. 3 naar de talahab voert, een enorme woudreus (sanintën-boom) staat. Ook, dat voor de talahab een zestal groote steenen ligt, die in een rechte lijn zijn gerangschikt.

Het is zeker niet misplaatst op deze beschrijving van Kosala nog enkele mededeelingen te laten volgen over de Karang-Badoeys, wier Sanctuarium het is.

Jacobs, in zijn uitvoerige verhandeling over de Badoeys, legt vooral den nadruk op de onbelangrijkheid dezer secte in vergelijking met de veel meer geïsoleerd gebleven orang Kanekes. De zucht om de waarde van eigen onderzoek en eigen onderzoekingsmateriaal te onderstrepen, die dit overigens belangrijke werk ontsiert, speelt hem hier eenigszins parten. Hij wekt nl. den onjuisten indruk dat de Karang-Badoeys zich reeds voor een groot gedeelte met de Mohammedanen om hen heen vermengd hebben.

Bij ons bezoek aan de dessa Karang bleek ons door intensief ondervragen van Karangers en van het hoofd van het Mohammedaansche deel dezer dessa, dat van een dergelijke vermenging geen sprake is. Wel hebben zij, als gevolg van hun wonen aan een drukken (zij 't ook onaanzienlijken!) verkeersweg, nl. het paardenpad dat van Moentjang (gelegen aan de grens van de vlakte van Lëbak) door het Zuid-Bantam gebergte naar de Zuidkust loopt, hun oorspronkelijk isolement moeten prijs geven, wat beteekent dat zij aan de meest opvallende boejoet-voorschriften betreffende kleeding, vreemdelingen, e.d. zich niet meer houden, maar vermenging met Mohammedanen is nog niet anders voorgekomen dan ten koste van verlies van het lidmaatschap dezer Badoej-gemeenschap.

Dat dit ten slotte tot een oplossen in de omgevingde bevolking moet leiden is onafwendbaar. Toch zullen nog vele jaren daarmee gemoeid zijn.

De Karangers zeggen af te stammen van de

Menak Bongbang (Menak = edelen) en het gebied dat zij bewonen, en dat zij begrensd achten door de rivieren Tji Minjak in het Westen en Tji Laki in het Oosten, heet Taneuh Bongbang. Volgens hun overlevering woonden hun voorouders te Kosala en is de vestiging te Karang de laatst overgeblevene van verschillende, van Kosala uitgezonden nederzettingen.

Het boven beschreven kerkhof op het land Sindangwangi ligt ook nog in de Taneuh Bongbang, nl. in de hier reeds smaller wordende strook lands tusschen Tji Minjak en Tji Laki, die wat meer noordwaarts samen vloeien. Waarschijnlijk hebben wij dus te doen met een kerkhof van Karang-Badoeys.

Dezen zijn waarschijnlijk, evenals de Kanekes, uit het Noorden langzaam teruggetrokken op de beschuttende bergen en ten slotte in de Taneuh Bongbang met rust gelaten.

Onmogelijk is het niet dat die eerste trekkers te Kosala gewoond hebben en de onverklaarbare steenen vloeren daarmee verband houden.

Zooals gezegd zou men nl. gemakkelijk kunnen aannemen dat dit de fundamenteen zijn van verdwenen houten of bamboe-woningen.

Intusschen wijst het ontbreken van een groot aantal steenen beelden op Kosala (zooals deze wel op het Artja Domas op den Pangrango voorkomen) eerder op lateren aanleg van dit heiligdom, dan op een te voren reeds bestaande bidplaats, die het doel der terugtrekkende Badoeys kon zijn geweest.

De naam Menak Bongbang dateert waarschijnlijk uit oude tijden voor de Islamiseering van Bantam. Dit bewijst het voorkomen op het Artja Domas der Kanekes van een Sasaka Bongbang, die de *toengtang* (verblijfplaats) is van de stammoeder der Menak Bongbang, die den naam droeg van Daleum Nini hoedjang Galoek, een dochter van Batara Patandjala. Dit feit gecombineerd met de bewering der Karangers dat zij niet met de Kanekes verwant zijn, pleit zeker voor een praë-Islamitische origine van den naam Bongbang.

Volgens hun Poe'oen stammen de Menak Bongbang af van Goeroe Rësi, wiens contereitsel in den vorm van het boven beschreven Boeddhabeeldje op Kosala staat. In 1902 ging — volgens Pennings — de stamboom van den poe'oen 13 generaties omhoog tot „Jang Goeroe”, een ouderen broer van Goeroe Rësi. No. 4 van dezen stamboom (van

boven af) was de eerste poe'oen te Karang. Hun historie begint dus ongeveer tegelijk met die der orang Kanekes, die ook 13 generaties tellen tot aan de Daleum-figuur.

De Karang-Badoeys bewonen 60 huizen. Wij maakten kennis met hun poe'oen, die zich dus in 't geheel niet schuil hield, wat ook al een afslijten der boejoet-voorschriften beteekent.

Hij ontmoette ons in gezelschap van zijn girang Seurat, die in tegenstelling tot het zielige figuurtje van den stokouden girang-poe'oen, een flinken indruk maakte. De poe'oen antwoordde nauwelijks op toespraak, wat ons later duidelijk werd, toen wij vernamen dat hem door de boejoet-voorschriften verboden wordt tegen vreemdelingen te spreken. De poe'oens der Kanekes mogen zelfs door geen vreemd oog gezien worden, dus is de boejoet in Kanekes veel strenger. Zoo is het met alle adat-voorschriften bij de Karangers veel minder precies geworden door het verdwijnen van hun isolement.

Zelfs was het oude heertje heel gewillig toen hij onzen wensch vernam om zijn poesaka te zien, die uit een 4-tal zeer oude krissen bleken te bestaan.

Ons aanbod om den grootsten, die vastgeroest zat in de scheede, mee te nemen naar Moentjang en daar voor hem los te maken, nam hij verheugd aan, vol vertrouwen op onze belofte dat hij zijn erfstuk gauw terug zou krijgen. Deze krissen zijn blijkbaar uit Padjadjaran afkomstig, want hij zeide: uit Bongbang, uit tempo doeloe....

De poe'oen heeft een somber bestaan bij de Karangers. Terwijl een poe'oen der Kanekes moet aftreden als hij weduwnaar wordt, mag die der Karangers van af het oogenblik zijner benoeming zijn vrouw niet meer aanraken!

Over hun jaarlijksche tocht naar Kosala vertelde de seurat nog dat die langs zeer steile smalle boschpaden gaat, zooveel mogelijk recht op het doel af en gemaakt wordt door 12 mannen in de maand Sawal.

Zooals reeds gezegd is, bestaan er in het Zuid-Bantam-gebergte, behalve de beide nog vereerde Artja-Domas der orang Kanekes en der orang Karang, nog twee z.g. pamoedjaän, welker vereerders reeds zijn verdwenen. Ter vergelijking volge hier de hoofdzaak van hetgeen door de beide

Europeesche bezoekers dezer heiligdommen er over gepubliceerd werd, nl. het verslag van Controleur Privé over den Lëbak Si Bëdoeg (*Notulen Bat. Genootsch.* 1896) en de beschrijving van den Goe-noeng Dangka door Jonathan Rigg, den verdienstelijken administrateur van Djasinga, die genoemden berg in 1839 bezocht (*Journal of the Indian Archipelago* Vol. IV).

Alleen een nieuw onderzoek in loco zal kunnen uitmaken wat er nog over is van het door genoemde onderzoekers gevondene.

De Lëbak Si Bëdoeg dan ligt in een bijna gesloten bocht van de rivier Tji Bëdoeg in het dichte oerwoud, ten N.-W. van de dessa Tji Torek, die men op de kaart vindt vlak ten Zuiden van de waterscheiding, gevormd door den kam van het Këndëng-gebergte, en wel even Oostwaarts van het Badoej-gebied. Genoemde rivierbocht sluit een heuvel in. Aan den oever staat een groote kegelvormige steen, 2 Meter hoog; grootste omvang 3,25 M. Het is een natuursteen die door menschenhanden is opgericht. Deze steen is de Si Bëdoeg.

Bëdoeg is „trom” en de bewoners dezer streek beweren dat de steen zich op malëm Djoemahat hooren laat.

Over de origine weet niemand iets te vertellen. Gaat men van den oever af den heuvel op dan komt men achtereenvolgens op 11 terrassen; het 11e terras wordt gevormd door den heuveltop. De terrassen zijn begrensd door opstaande kanten van steenstapelingen. Aan de Noordzijde van het eerste terras is in die wal een opening die leidt naar een geplaveiden doorgang naar de rivier. Dit is blijkbaar de eigenlijke oude opgang naar de terrassen.

Bijzonderheden zijn:

Op het 1e terras: een kleine vierkante hoogte met 2 rondgaande trappen, en een tweede kleine hoogte met 4 opstaande steenen;

Op het 2e terras o.a. 7 opstaande steenen rondom een steenstapeling; en

Op het 5e terras een steenhoop bekroond door een grooten kegelvormigen steen.

De plaats wordt door de inlanders in deze streek als bijzonder *angkër* (door geesten bewoond) beschouwd.

Zeër zeker is het merkwaardig dat aan dit oude heiligdom geen overleveringen of boejoet-voorschriften verbonden zijn, die door de bewoners in

de buurt nog gekend worden. Zooals wij echter later zien zullen, staat het vrijwel vast dat het door Badoeys (in ruimen zin) bewoond gebied zich vroeger tot aan de Zuidkust heeft uitgestrekt, en daarmee is de origine van den Lëbak Si Bëdoeg duidelijk geworden.

Volgens de beschrijving van Jonathan Rigg ligt de Goenoeng Dangka op den westelijken oever van de rivier Tji Berang ten Zuid-Westen van Djasinga.

Het sanctuarium zelf lag op een lagen heuvel tusschen de rivier en den voet van den Goenoeng Dangka, te midden van een weelderigen vruchten-boomgaard, voornl. doerian, salak, manggistan, gandaria en ramboetan.

Volgens Rigg maakte deze vruchtboomen-overvloed in een overigens onbewoonde streek een hoogst eigenaardigen indruk.

De pamoedjaän bestond uit een bale (geplaveide oppervlakte) van 4 voet in het vierkant, met in het midden een één voet-hoogen steen, *Batoe Sirit* genaamd, doch geen lingga. Volgens de gegevens die Rigg van de inlanders kon te weten komen, zou de G. Dangka geen graf zijn, maar ook alweer de plaats waar de „grooten” onder hun voorouders „ngahiang”. Volgens hen was deze plaats het paradijs, waar hun zielen na den dood, hoe hun verder lot ook zijn zou, gedurende eenigen tijd alle geneugten zouden smaken, die een sterveling wenschen kan. Den stervenden werd het vroeger reeds weergegeven formulier ingefluisterd om de ziel den weg te wijzen. Mogelijk dat dit formulier een beschrijving inhoudt van de locale verhoudingen, daar, volgens den aanhef, de ziel eerst door het rivierbed te gaan heeft.

Het zou zeker de moeite loonen den Goenoeng Dangka nog eens te bezoeken en de bevindingen met die van 1839 te vergelijken.

Het bestaan van de genoemde stervens-spreuk bewijst een volkomen analogie met de beide Artja Domas, en deze analogie wordt nog versterkt door de in deze streek — ten minste in Rigg's tijd — nog voortlevende boejoet-bepalingen.

Rigg deelt nl. mee dat nog tot enkele jaren voor zijn tocht naar den Goenoeng Dangka een heel stuk rivier beneden dezen berg boejoet was voor vaartuigen, zoodat deze een eindweegs over het land moesten worden gesleept. Voorbij dit zelfde punt mochten ook geen paarden komen.

In Rigg's tijd was de oorspronkelijke Heidensche bevolking van Sadjera reeds geheel opgegaan in de Mohammedaansche bevolking in de buurt, maar nog steeds beschouwden zij den Goenoeng Dangka als de plaats waar hun paradijs zich in tastbaren vorm zou bevinden.

De *Batoe Sirit* was volgens Rigg's gids de woonplaats van Raden Boedjangga Manik, den Heer der Goeriang (geesten der voorouders).

Hij vernam later dat zijn bezoek aan deze gemeden plek ernstige gevolgen voor de naburige kamponghoofden had gehad. Van een werden enkele dagen later de drie kinderen door een tijger verslonden! Een man, afkomstig van Djasinga, die vermetel genoeg was geweest, op den Goenoeng Dangka vruchten te gaan inzamelen — iets wat de bewoners van het district Sadjera wel uit hun hoofd zouden hebben gelaten — werd bij thuiskomst zwaar ziek, nadat hij een der steenen met minder eerbied behandeld had. De bewoners van genoemd district zouden, zooals Rigg bleek, liever het land uit gevlucht zijn dan een bevel opvolgen om den Goenoeng Dangka te betreden. Het schijnt dat tegenwoordig het heiligdom in het vergeetboek begint te raken, tenminste zoo verhaalt Pleyte, maar het is ook mogelijk dat de dichtst bij wonende inlanders onwetendheid simuleeren.

Zeker is het merkwaardig kennis te nemen van een paar opmerkingen op taalkundig gebied, die door Rigg in zijn publicatie over den G. Dangka gemaakt worden, en waartoe hij komt door bestudeering van twee in zijn tijd gloednieuw verschenen ethnografische werken nl. Ellis' *Polyneesian Researches* en *History of Madagascar*, verschenen resp. in 1831 en 1838.

Het is treffend hoe Jonathan Rigg, als administrateur van een toen afgelegen oord als Djasinga, een der meest wetenschappelijke menschen was die hier land en volk bestudeerden. Het eerste Soendaneesche woordenboek is van zijn hand. Zoo zien wij ook dat hij een jaar na het verschijnen van Ellis' werk over Madagascar, dit reeds verwerkt had.

Rigg haalt uit beide werken enkele gedeelten aan, om te wijzen op analogieën tusschen de pamoedjaän op Java en die in Madagascar en Polynesië, waarbij hij onder meer vermeldt dat op de Tonga-eilanden als plaatsen voor godsdienstige overpeinzing op heuveltoppen gelegen steenen

monumenten dienen die *malai* genoemd worden, in welk woord Rigg het door de Soendaneezen gebruikte *bale* ziet (Maleisch *balai*).

Zoo neemt hij aan dat boejoet en taboe dezelfde stam „boe” hebben, en dat de in genoemd werk beschreven *marae* open tempels, dikwijls terrasvormig aangelegd, die op verschillende Zuidzee-eilanden voorkomen, etymologisch ook met de woorden *balai* en *malai* verwant zijn.

Uit de *History of Madagascar* haalt Rigg aan hoe ook op dit eiland op de berg- en heuveltoppen steenen plaatsen van vereering bestaan, waaraan evenals in Polynesië legenden verbonden zijn over fabelachtige voorouders, reuzen en monsters.

Een ander interessant punt dat Ellis' werk over Polynesië oplevert is de beschrijving van een soort paradijs op de Society-eilanden, dat geheel doet denken aan het boven beschreven lustoord dat de inlanders van Sadjera zich op den G. Dangka dachten, en dat ook — om de analogie nog treffender te maken — zoowel voor de zielen der braven als voor die der zondigen toegankelijk was.

Rigg wijst dus op vermoedelijk bestaande oorspronkelijke relaties op taalkundig en ethnologisch gebied van onzen Archipel met Polynesië in het Oosten, en Madagascar in het Westen. Hij put deze hypothese uit de genoemde, respectievelijk in 1831 en 1838 verschenen werken. Merkwaardigerwijze wordt zij door de nieuwere litteratuur herhaaldelijk bevestigd, en is door de taalkundigen het bestaan van een Maleisch-Polynesische „talenfamilie” algemeen als een bewezen feit aanvaard.

Er schijnt dus van Madagascar tot het Paascheiland in vroeger eeuwen steenen terrassen-bouw te hebben bestaan, gepaard met vereering van goden en voorouders. Deze steencultuur moet van uit Oost-Azië, zoowel Zuidwestwaarts naar Madagascar, als Zuidoostwaarts, langs den Oost-Indischen Archipel, naar Polynesië getogen zijn.

Bevestiging dezer stelling vindt men o.a. in twee tamelijk recente werken:

Perry, *The Megalithic Culture of Indonesia*, en Schulze-Maizier, *Die Osterinsel*.

Perry komt tot de conclusie dat overal in onzen Archipel de steencultuur is ingevoerd door immigranten, die ook meebrachten het geloof aan een „Sky-world”, dus aan goddelijke wezens.

In het andere werk — over het Paascheiland — wordt betoogd hoe een Maleisch-Polynesische

invasie, die zich lang voor het begin onzer jaartelling van uit Z.-O. Azië Westwaarts heeft uitgestrekt tot Madagascar en Oostwaarts over onzen Archipel, Australië, Nieuw-Zeeland en Polynesië, gestuit is op een negrito-bevolking die ontelbare eeuwen vroeger een dergelijke volksverhuizing had tot stand gebracht, van Afrika over Voor- en Achter-Indië, den Ind. Archipel, Melanesië en Polynesië, tot het Paascheiland toe. Deze twee groote rassen hebben zich overal gekruist, en hoe Oostelijker men komt, des te beter is die kruising langs anthropologischen weg aan te toonen. Op het Paascheiland — het alleroostelijkste punt — is dit schitterend gelukt.

De Maleisch-Polynesische golf zou omstreeks 1000 A.D. doorgedrongen zijn tot de Westelijk van het Paascheiland gelegen Paumoto-groep en $\pm$ 1400 het Paascheiland bereikt hebben.

Het zouden dus deze Maleisch-Polynesische immigranten zijn, die — door opdringende Mongoolse rassen uit Oost-Azië verdreven — de steencultuur en het geloof in onzichtbare goddelijke wezens hebben meegebracht.

Volgens Perry is deze religie, die deels uit vereering van voorouders, deels uit die van goden bestaat, door de eeuwen heen het eigendom gebleven van de afstammelingen dier immigranten, die steeds de „kaste” der priesters en leiders zijn blijven vormen, terwijl de oorspronkelijke bevolking van deze cultuur slechts weinig overnam.

Zoo zien wij op Madagascar de van Maleische afkomst zijnde Hova's de negrito-achtige rest der bevolking in zekeren zin overheerschen en de steencultuur inderdaad gedragen door eerstgenoemden.

Wij kunnen ons voorstellen dat in de oude West-Javaansche rijken sinds eeuwen de steencultuur heeft bestaan, waarop het later gekomen Hindoeïsme weinig vat had. Ditzelfde Hindoeïsme versterkte echter de reeds bestaande kaste-idee, vooral onder de hogere standen, die het meest den invloed ervan ondervonden.

Toen de Badoeys, aangevoerd door hun „daleum's” (edelen of priesters), uitweken naar de bergen uit angst voor den opdringenden Islam, gingen zij vanzelf hun oude steen-cultuur weer beoefenen, maar moesten weldra, bij gebrek aan voldoende positieve gegevens, zich tot een rudimentair, half Heidensch, half Hindoesch pan-

theon beperken, waaraan zij geleidelijk de heilige stamboomen der priester- of ridder-kaste hebben toegevoegd.

Als deze voorstelling juist is, zou men in de Kadjeroan (de Binnen-Badoeys) moeten zien een deel der zuiver gehouden hogere kaste der bevolking van Padjadjaran, een conclusie waartoe men ook langs anderen weg komen kan, door beschouwing hunner maatschappelijke inrichting en op grond van de schaarsche gegevens, die de legendarische historie oplevert.

De steencultuur had zich in het oude Padjadjaran uiterlijk al gedeeltelijk vervormd tot een vereering van artistiek nog hulpelooze beelden (Artja Domas op den Pangrango). Het ontbreken van beelden op Artja Domas Kanekes zou het gevolg kunnen zijn geweest van het ontbreken van voldoende ontwikkelde beeldhouwers onder de geretireerde volksgroepen. En in het eenige aanwezige beeldje op Artja Domas Kosala kan men een bewijs zien van de neiging om niet slechts steenen maar ook contereitsels te vereeren, als woonplaatsen der goden en voorouders.

(Dit eene beeldje is waarschijnlijk door toevallige omstandigheden daar terecht gekomen, want het maakt den indruk van Boeddhistische herkomst te zijn.)

Het merkwaardige — ja, unieke — van de Badoeys is, dat zij op deze, uit een godsdienstig oogpunt zeer primitieve basis, een maatschappij hebben opgebouwd, die beheerscht wordt door eerlijkheid, trouw, zachtheid van zeden en nobel communisme.

Naschrift van Hoofdstuk III.

Kort geleden — October 1928 — werd door schrijver dezes in gezelschap van Prof. de Langen de Goenoeng Dangka bezocht, om na te gaan wat er nog over is van het door J. Rigg beschrevene. Van dit bezoek zijn de hier gereproduceerde foto's afkomstig.

Sinds 1839 heeft (volgens mondelinge mededeling) alleen R. A. A. A. Djajadiningrat — in 1905 — den Goenoeng Dangka beklommen.

In de 90 jaren die sinds Rigg verlopen zijn is de Artja (het steen-monument) onveranderd gebleven. Toch troffen ons eenige verschilpunten met Rigg's publicatie, die het vermoeden wettigen

dat hij uit een reeds wat vervaagde herinnering zijn beschrijving geput heeft. (Zijn publicatie verscheen 11 jaar na den tocht.)

De Artja ligt niet op een heuvel aan den voet van den G. Dangka, maar wel degelijk op den kegelvormigen top van den berg zelf, dien men, na doorwading van den Tji Berang, van uit deze rivier beklimt langs een glibberig, door bamboekappers gemaakt voetpad dat recht tegen de steile berghelling op naar boven voert.

De Goenoeng Dangka is een „kaboejoetan”.

Te midden van kaal ontgonnen andere bergen prijkt hij met een zware begroeiing van prachtig oerbosch, als bewijs dat de nietsontziende bijl van den ontginner hem niet heeft durven aanranden.

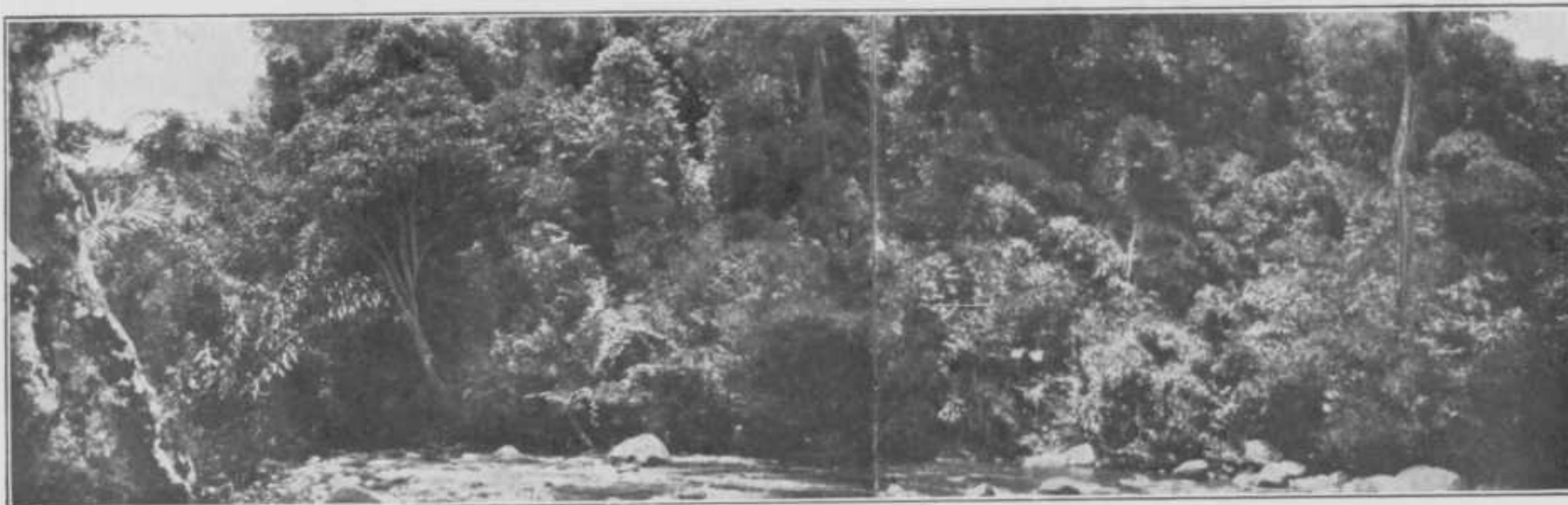
Sinds eeuwen ziet de bevolking in dit deel van Zuid-Bantam met eerbied tot hem op — den Goenoeng Dangka, berg der „voorbereiding”, — ook al zijn zij allen geloovig Mohammedaan en gaat niemand meer op naar de Artja om te offeren.

Evenals een eeuw geleden is het aantal vruchtboomen op den G. Dangka nog ongewoon groot. Alle door Rigg opgesomde soorten komen er nog voor en in een mate die er zeker toe heeft bijgedragen den berg in een bijzonder licht te stellen.

De Artja zelf verschilt in zoover van Rigg's beschrijving, dat niet de $\frac{1}{2}$ M. hoge rechtopstaande steen *Batoe Sirit* heet, maar een ovale ernaast liggende, die dan ook de eigenaardige groeve draagt, die tot den naam *Batoe Sirit* (het Soendaneesche woord voor lingga) aanleiding heeft gegeven.

Hoewel een uitgraving van zoo'n pamoedjaan mogelijk zou kunnen leiden tot oplossing van de vraag of zij al dan niet begraafplaatsen zijn, en dit met behulp van onze, uit een andere streek afkomstige, inlandsche gidsen wel uitvoerbaar zou zijn geweest, konden wij er toch niet toe besluiten het steenhoopje dat in al zijn eenvoud eeuwen lang aan deze heele streek een eigen atmosfeer heeft gegeven, te vernielen.

Het is ons wel gelukt vast te stellen dat de *bale* ongeveer 3 lagen dik is, maar of zich dieper in den bergtop nog verborgenheden bevinden, moet een geheim blijven.

Goenoeng Dangka

De Tjiberang, daar waar hij langs den voet van dezen berg stroomt. Men doorwaadt deze rivier en moet dan steil naar boven klimmen om de Artja op den top te bereiken.

De Artja op den top van den Goenoeng Dangka.

De Goenoeng Dangka, berg der voorbereiding. De eenige door de ontginning gespaarde berg in deze streek.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
CHICAGO, ILL. 60637

Hoofdstuk IV.

Historie.

De voorafgegane beschouwingen over de betekenis van Artja Domas kunnen tegelijk dienen als inleiding tot de geschiedenis der Badoeys. Ook hier is — evenals in het bovenstaande — alles conjectuur, maar ook het naar voren brengen van mogelijkheden heeft zijn waarde, daar op die wijze werkhypothesen ontstaan, waaraan later te ontdekken feiten gemakkelijk kunnen worden getoetst.

Merkwaardigerwijs bestaat er geen enkel historisch zeker feit aangaande de origine der Badoej'sche vestiging in de schuilhoeken van het Këndëng-gebergte. Vandaar dat in Krom's *Geschiedenis van Java* een werk dat zich uitsluitend bepaalt tot wat historisch vast staat, geen drie regels aan de Badoeys gewijd worden en dat op bijna elk punt verschillende meeningen worden verkondigd.

Schrijver dezes heeft tevergeefs naar oudere bronnen gezocht dan de overbekende, waarvan Raffles' *History of Java* de oudste is. O.a. reppen de memories van overgave van dienst van de commissarissen der O.I. Compagnie in Bantam, die dank zij de zeer welwillende medewerking van Prof. Godée Molsbergen konden worden doorzocht, nergens over de Badoeys. Wij moeten dus trachten een tip van den sluier op te lichten door te combineeren wat wij leeren uit de oude overleveringen, uit wat de Badoeys zelf vertellen en uit de schaarsche historische gegevens over het Westen van Java vóór de komst van den Islam.

Het blijkt dan — om bij laatstgenoemde bron te beginnen — dat ons met werkelijke zekerheid slechts enkele hoofdfeiten bekend zijn.

Uit het opschrift op den Batoe Toelis bij Buitenzorg blijkt dat de vorst van Pakoewan Padjadjaran in Çaka 1255 (d.i. A.D. 1333) een nieuwe kraton daar ter plaatse bouwde. Over het jaartal 1333 heerscht nog steeds oneenigheid, doordat de naktoe (cijferwaarde) van het woord, dat de honderdtallen moet weergeven, voor diverse uitleggingen vatbaar is. 1333 is de slotsom waartoe R. Ng. Dr. Poerbataraka komt en deze maakt in verband met andere historische data een plausibeler indruk dan de vroeger gepubliceerde conclusies, volgens welke

genoemde stichting in 1433 of in 1533 zou hebben plaats gehad.

Verder weten wij vrij zeker dat de Islamiseering van West-Java begonnen is in Noord-Bantam, ongeveer in 1523, later met succes werd voortgezet door Sultan Hasanoeddin, terwijl diens zoon Pangeran Joesoef in 1579 de hoofdstad Pakoewan innam en verwoestte, waarmee het oude rijk Padjadjaran ophield te bestaan.

Ook staat vast — daar alles er vóór en niets er tegen pleit — dat de Badoeys afstammelingen zijn van dit oude Rijk. Een open vraag bleef het evenwel of zij uit Bantam, dat een vazalstaat was van Padjadjaran, dan wel uit de streek van Buitenzorg afkomstig zijn.

De komst van den Islam is de groote gebeurtenis geweest die het West-Javaansche volk heeft beleefd na vele eeuwen van vermoedelijk vreedzaam bestaan. De Hindoes, die al dien tijd (van de 5e tot de 16e eeuw) een machtspositie hadden ingenomen, waren daarmee tevreden geweest zonder te probeeren hun godsdienst aan de massa van het volk op te dringen, zoodat van een diepgaanden invloed op het zieleleven der bewoners geen sprake was. Deze handhaafden hun voorouder-vereering, hun steencultuur, hun Heiden-sche goden en hun animistischen kijk op het leven, aanvaardden in de hogere maatschappelijke lagen den kastegeest der Hindoes, namen verschillende nuttige zaken, o. a. het batikken, van hen over, en op religieus gebied een oppervlakkige vereering van het Hindoesch pantheon.

De Islam kwam in Noord-Bantam, en nadat de eerste belangrijke bekeeringen gelukt waren, werd de tactiek weldra er een van machtsuitoefening, en werd in den loop der 16e eeuw het nieuwe geloof de bevolking met geweld opgedrongen. Geen pardon voor de halsstarrigen, was het wachtwoord; en men kan er zeker van zijn dat de eindelijke verovering van de hoofdstad Pakoewan in 1579 slechts een van talloze voorbeelden is hoe de nieuwe heerschers niet rustten voor de laatste man zou zijn bekeerd of onschadelijk gemaakt.

En trots dit alles zijn de Badoeys er in geslaagd een klein stukje van deze oude prae-Islamitische beschaving te redden; voor den historicus van

weinig waarde: geen tastbare — nog minder kostbare — poesaka, geen beelden, geen inscripties, geen kropaks (=boeken van lontarblâren) — niets dan de levende antiquiteit die zij zelf zijn — nog vol van vitaal zelfbewust streven om zich te blijven handhaven.

Gaan wij nu na wat de Badoeys in den loop der jaren den verschillenden onderzoekers hebben meegedeeld over wat zij weten van het verleden.

Om te beginnen iets over den naam Badoeys.

Volgens hen is deze naam onjuist, wordt die hun geregeld gegeven door de *oerang are* (zoo noemen zij de buitenwereld), maar beschouwen zij dien eigenlijk als een scheldnaam.

Liever worden zij O. Kanekes, of O. Rawajan (naar een vroeger door hen bewoond gehucht) of Oerang Parahiang genoemd (zie over het woord Rawajan ook p. 77).

Over den oorsprong van den naam Badoej tasten wij vrijwel in het duister. De verschillende schrijvers zijn het oneens. Zoo worden als origine van dit woord genoemd: een in Zuid-Bantam groeiende slingerplant, *areuj badoejoet* geheeten, hun „Boeddhistisch” geloof (Boeddha zou Badoej zijn geworden!); een klein riviertje de Tji Badoej; een berg de G. Badoej en een verbastering van het Arabische woord *Bedoewi*, dat wij kennen als *Bedouin*, tot Badoej. Oppervlakkig gezien lijkt deze laatste hypothese zeer verleidelijk. In Arabië is Badoewi een wilde berg- of woestijnbewoner en het zou dus plausibel zijn, als de Mohammedanen van Noordelijker Bantam aan de in de bergen teruggetrokken dezen scheldnaam zouden hebben gegeven.

Edoch Prof. Hoesein Djajadiningrat was zoo vriendelijk schrijver dezes er op te wijzen dat de laatste verklaring taalkundig en historisch niet juist zijn kan. Taalkundig omdat de uitgang *oej* Soendaneesch is, in die taal ook de klank *oewi* bestaat, en een overgang van *oewi* in *oej* dus ondenkbaar is. Historisch omdat de veroveraars Javanen waren, die den uitgang *oej* niet kennen en ook omdat de term Badoewi tijdens de jaren van strijd moeilijk al tot de Javaansche taal behoord kan hebben.

De verklaring van de Roo De la Faille (*Bijdr. Kon. Inst. v. T. L. en V. K.* deel 81 pag. 578 noot) dat Badoej zou zijn afgeleid van Wadwa of

Wadya, dat volk of krijgsvolk beteekent, moet worden verworpen op grond van het feit, dat dit in het Bantamsche onbekende Javaansche woorden zijn (Prof. H. Djajadiningrat).

Wij worden dus gedwongen ons te vergenoegen met de geographische verklaring van den naam Badoej en of de Tji Badoej of den Goenoeng Badoej als oorsprong te beschouwen.

Daar bedoeld riviertje een zeer nietige spruit is, lijkt de Goenoeng Badoej nog het waarschijnlijkst. Dit is een hooge berg aan den Noordgrens van Kanekes gelegen, een „kaboejoetan”, dus een berg waarvan de ontginning verboden is.

De Badoeys noemen als hun vaderland Pasir Batang beulah Koelon. Zooals wij vroeger zagen strekte zich dit uit van den Tji(ha)liwoeng tot Straat Soenda. De naam dateert uit een periode nog vóór Padjadjaran en is dus een zuiver legendarische. Voor de Badoeys is hij dan ook niet meer dan een klank, want bewust weten zij niets ervan, hoe het vroeger in het oude West-Javaansche vaderland toeging. Alleen hun pantoens leeren in epischen vorm een en ander over de vorsten, prinsessen en paleizen uit het verleden, maar wekken natuurlijk slechts onreële voorstellingen.

Wat zij meenen te weten, kunnen wij in hoofdzak opmaken uit enkele sprookjesachtige verhalen die Pleyte¹⁾ vernomen heeft uit den mond van Dastjin, den zoon van een der dorpschouwen van Tjikeusik, die als ± 17-jarige jongeling zijn volk verliet om de wijde wereld in te gaan.

Dastjin had het te Tjikeusik reeds tot een soort positie gebracht, vervulde bij de oogstfeesten nl. de functie van „mantri-daoen” en zijn uitingen kunnen dus als betrouwbaar worden beschouwd, te meer daar hij, wien de terugkeer tot zijn volk voorgoed was ontzegd, geen reden had tot de terug houdendheid die den Badoeys eigen is en die het zoo moeilijk maakt volledig feitenmateriaal te verzamelen.

Twee van de door Pleyte gepubliceerde verhalen brengen historische gegevens.

Wahrheit und Dichtung gaan, zooals Pleyte het uitdrukt, hier gezellig hand in hand.

Het eene verhaal gaat over een godenzoon Dewa Kaladri, die in de gedaante van een dikbuikigen knaap (in welken vorm hij ook uit andere Soenda-

1) „Badoeysche Geesteskinderen”.

neesche legenden bekend is) verschillende avonturen op aarde beleeft, tenslotte zijn ware prinsengedaante herneemt (met behoud van zijn dikken buik als goddelijk attriboot) en een dochter van den vorst van Padjadjaran trouwt.

Met deze gaat hij op reis naar Paroeng Koedjang (in Bantam, het tegenwoordige Goenoeng Këntjana, waar volgens de overlevering de Badoeys vroeger gevestigd zijn geweest), waar zijn oudste vriend Ratoe Bagoes Banaroedin woont. Met dezen heeft hij vroeger samen een tijd lang boete gedaan op een bepaalden berg. Hij laat zijn vrouw in diens hoede achter om nog eens eenige maanden voor heremiet te spelen en bevindt bij zijn terugkeer dat hij..... cocu is. Dan wordt verhaald hoe Dewa Kaladri zich voortdurend moet verbergen voor de hem vervolgende krijgsknechten van Banaroedin, die opdracht hebben hem te dooden, en na een reeks omzwervingen gaat hij ten slotte naar den hemel terug, na eerst hen die hem bij zijn vervolging bijstonden, verborgen hielden of voedsel gaven, beloond, en hen, die hem minder vriendelijk bejegend hadden, met banvloeken beladen te hebben. De laatste episode voor zijn terugkeer naar den hemel is een ontmoeting met een troep Badoeys, die op last van den hoofd-poe'oen van Tjikeusik op hem afgezonden waren om hem eer te bewijzen en aan wie hij nog even een aantal zedewetten op het hart drukt. De legende speelt geheel in de streek ten Noorden van de dessa Kanekes en heeft blijkbaar legendarische verhalen over hooge personages uit Padjadjaran, die door de aanhangers van den Islam rusteloos vervolgd werden, tot origine. Banaroedin is nl. een typisch Mohammedaansche naam, daar het volgens Pleyte een verbastering van Badroe'ddin moet zijn, wat op familierelaties met het Bantamsche sultanshof wijst.

De andere te bespreken legende is het verhaal van de origine der nederzettingen te Kanekes. Dastjin was slechts met moeite over te halen hierover te spreken, daar het verhalen dezer feiten uit het verleden boejoet is.

Wij vernemen dan hoe het land der Badoeys en ook het land Bantën in lang vervlogen tijden nog geheel onbevolkt waren, hoe de Opperste God, later met assistentie der zeven Goden en der vijf Opperheeren, eerst het hoofdvoedsel schiep en toen de menschen — hoe aanvankelijk slechts enkele menschen bestonden, hooger begaafde wezens met

bovennatuurlijke krachten, die boete deden op aarde — en dan springt het verhaal ± de geheele wereldgeschiedenis over en luidt :

„Op het tijdstip dat het islamiseeren van Java, d.i. Padjadjaran, aanving, wilde de koning daarvan, vertelt men, met eenen broeder, genaamd Poetjoek Oemoen, den Islam niet omhelzen; zij verdwenen uit het land van Padjadjaran.”

Hieruit blijkt dus, evenals uit de stamboomen der poe'oens, dat de eigenlijke historie der Badoeys bij de invoering van den Islam begint. Van wat er voorafging weten zij alleen wat de pantoen's vertellen en daarvan gaat geleidelijk veel verloren, doordat er onder hen slechts enkele goede pantoenzangers zijn; en dezen laten bij hun sterven meestal geen leerlingen achter, op wie zij hun kennis en kunst overdragen. Zoo kent momenteel bij de Badoeys niemand meer een der beste pantoen's, het epos Tjioeng Wanara, dat kort geleden nog zeer bij hen in eere was. Gelukkig dat dit verhaal door Pleyte in een zijner geschriften¹⁾ is vastgelegd, want heden ten dage zal het moeilijk zijn in West-Java nog een of anderen ouden bard te vinden die het kent.

(Tjioeng Wanara was de legendarische stichter van het Rijk Padjadjaran, die ook beroemd was als wapensmid en die zijn tijdgenooten epateerde door aan het zoo uit het vuur genomen lemmet met zijn duim den krisvorm te geven. Waarschijnlijk is dit een methode die een werkelijke rol speelde bij de oude wapensmeden op Java — want deze duimafdrukken vindt men inderdaad op de oudste zeldzame poesaka-krisen uit Padjadjaran — en heeft men later ervan gemaakt dat dit duimafdrukken van den legendarischen Tjioeng Wanara zijn).

Om echter tot ons verhaal terug te keeren.

De Koning van Padjadjaran dan zocht een plaats in het Zuid-Bantam-gebergte om zich te vestigen en nam hiertoe de gedaante van een beo aan. Hij vloog toen zoo lang boven de bosschen rond, tot hij een bijzondere heldere rivier ontdekte en een eind verder een plaats met veel steenen en veel mooi zand. Daarop nam hij een bad in de rivier en trok zijn tooverbuis uit, waardoor hij weer zijn oorspronkelijke gestalte herkreeg. Deze plek noemde

1) De Lotgevallen van Tjioeng Wanara, naderhand vorst v. Pakoewan Padjadjaran. *Verhand. Bat. Genootsch.* Dl. LVIII 2e stuk.

hij Tjibeo. Daarop vestigde hij zelf zich op de plek met de vele steenen en het mooie zand en noemde die Tjikeusik. Toen er later behoefte kwam aan nog een vestiging, werd deze Tjikartawana genoemd, wat „volkrijk bosch” beteekent.

Op het slot dezer legende, dat betrekking heeft op enkele zeden en gewoonten der Badoeys, komen wij later terug.

Dit verhaal, dat blijkbaar in later jaren gefabriceerd is, bewijst dat de Badoeys zich bewust zijn van een afkomst uit het rijk Padjadjaran en dat zich onder de eerste generaties waarschijnlijk een of meerdere personen van vorstelijken bloede hebben bevonden.

De in het verhaal genoemde Poetjoek Oemoen is een vermoedelijk historische figuur die in den Islamiseeringstijd een bepaalde rol moet hebben gespeeld, nl. van een zich hardnekkig verzettende tegen de bekeering.

Het is hier de geschiktste plaats om nog iets meer van deze figuur te vertellen.

Het oudste bericht over Poetjoek Oemoen vinden wij in de in 1662 of 1663 samengestelde en door Prof. Djajadiningrat in zijn proefschrift bewerkte Sadjarah Bantën. Het is dezelfde legende die ook in Raffles' *History of Java* voorkomt.

Bij Raffles wordt hij genoemd „Puchukaman”, en is de leider van 800 kluizenaars — Ciwaleten — die door Sultan Hasanoeddin aangetroffen werden op den berg Poelasari in West-Bantam en allen tot den Islam bekeerd werden, behalve hun spoorloos verdwenen aanvoerder. Deze zou zijn heengegaan naar een onbekende bestemming toen hij den Islam zag opdringen en daarin de vervulling zag van een vloek die rustte op den laatsten vorst van Pakoewan.

Deze had n.l. zekeren kluizenaar, Seda Sakti, op een valsche beschuldiging van bloedschande doen ter dood brengen en voor zijn sterven had de gevonniste voorspeld dat Praboe Seda en zijn Hof slaven zouden worden en zoowel godsdiensdienst als woonstede verliezen.

Poetjoek Oemoen vinden wij ook terug in een rapport van den eersten Resident van Bantam, Tobias, die vertelt dat hij op den Poelasari werd omgebracht, toen hij weigerde den Islam te omhelzen.

Pleyte vermeldt het voorkomen dezer figuur in een door hem niet nader genoemde Midden-

Bantam'sche legende. Daarin wordt Poetjoek Oemoen te Djoeng Koelon (Java's 1e punt of de Wijnkoopsbaai?), waar hij als heremiet leefde, teruggevonden door Sultan Hasanoeddin, die vergezeld is door twee Djins (met mystieke krachten begaafde wezens). Dan ontspint zich het volgende niet-onvermakelijke gesprek:

H.: „Hé, Poetjoek Oemoen! ben je al tot den Islam overgegaan?”

P.O.: „Nee, dat wil ik niet, maar als gij nu toch, zooals ik hoor, Koning van Java wordt, wil ik wel voor u bidden.”

Daarop verdween hij plotseling in de wolken en de Djins, die nog naar hem staken met hun speren, raakten niets, waarop Sultan Hasanoeddin opmerkte: „Poetjoek Oemoen is nu Setan geworden”.

Bij dit zonderlinge verhaal wordt ten slotte de onvervaarde opmerking gevoegd, dat Poetjoek Oemoen „ngahiang” des Zondagsmiddags om één uur.

Alles bij elkaar genomen is het heel goed mogelijk dat deze z. g. spoorloos verdwenen Poetjoek Oemoen bij de eerste Badoeys behoorde, nl. van den Poelasari Zuidwaarts vluchtende, zich bij hen aangesloten heeft.

Behalve de feiten, die Dastjin aan Pleyte heeft meegedeeld, moeten wij nog andere uitingen van Badoej-zijde naar voren brengen.

Zoo vertelt Koorders in zijn nagelaten notities van de volgende reeks verhuizingen die de voorvaderen van den poe'oen van Tjikeusik op hun geweten zouden hebben, en die de Badoeys voor hem opnoemden:

Poe'oen Saneka, kleinzoon van Batara Patandjala, werd opgeroepen door den Sultan van Bantam en aangesteld tot poe'oen te Serang. Zijn zoon Mandjari wordt poe'oen te Baros; diens opvolger Soedji te Pandeglang. Diens zoon Djanggot verhuist naar Lantjar, Raji achtereenvolgens naar Batoe Karoet, Tji Larangan, Sampangpeundeuj en Bodjong Kopo (in Lëbak); Waksir successievelijk naar Tjatang, Tji Tangtoe, Kadoeheulang, Babakan, Badoei, Tji Sere. Tarsi eerst naar Tji Paler, dan naar Tji Bakar, Rawajan, Tji Bëëng, Tarsan naar Tjikeusik, Bantar Waroe, Tji Samodor.

Blijkbaar is Tarsi al in Kanekes gevestigd geweest, terwijl zijn voorganger vlak ten Noorden ervan zat. Uit de volgorde: Serang-Baros-Pande-

glang-Lëbak-Kanekes zou men zeker geneigd zijn aan deze door Koorders opgeteekende mededeelingen eenige historische waarde toe te kennen.

Zij worden bevestigd door het elders herhaald voorkomen in verband met de Badoeys van den naam Paroeng Koedjang, daar deze plaatsnaam in de beschreven trek-route ligt.

Koorders' aantekeningen winnen in beteekenis door het door den controleur Spaan in diens nota van 1867 („Over de Rechten van den Inlander op den grond", behoorende bij het Eind-resumé etc. etc., zie pag. 92 van dit artikel) omtrent de Badoeys meêgedeelde:

„Deze menschen zijn door het Mohammedanisch-me, waaraan zij zich niet wilden onderwerpen, verdreven van de Noordkust, waar Bantam-Girang hun oudste vestiging was (later Serang, de tegenwoordige hoofdplaats der residentie; nog latere vestigingen zijn vermoedelijk Tjibioek in het district Tjimanoeck en Koempai in het district Paroeng Koedjang) naar Lëbak.....".

Vermoedelijk is dit door den heer Spaan als de gangbare traditie uit den mond van dessa-oudsten der Bantammers en der Badoeys opgeteekend.

Den naam Paroeng Koedjang als vestiging der Badoeys vinden wij ook terug in een legendarisch verhaal, door De Haan meêgedeeld in het 3e deel van *Priangan*, waar wij op pag. 197 de volgende noot van den schrijver aantreffen:

„Ik noteer hier de inl. overlevering (bij L. Steitz, rapport van 1821) dat de overwinnaar van Praboe Siliwangi en grondvester van het Mohammedaansche geloof, „in de kampong Paroeng Koedjan in het Bantamsche en Bentar in het Indramajoesche, in ieder 40 menschen liet, ten einde het geslacht van de Pakoewan Padjadjaran en Madjapait niet te verliezen." Wat ik hier „cursiveer is zeker weinig bekend."

Deze aanhaling bewijst dat in het begin der 19e eeuw bij het Preangervolk (Steitz was administrateur van Soekaboemi) het bestaan der Badoeys als een belangrijk feit bekend was. Blijkbaar is dus de verdedigingsstrijd der laatste standhouders tegen den Islam door de bevolking van West-Java meegeleefd, hetgeen alweer er voor pleit dat het geenszins onbelangrijke personages zijn geweest die de ziel van dezen strijd waren.

(Wat de identiteit aangaat der genoemde 40 menschen die te Bentar als resten van het rijk

Madjapait zouden zijn achtergelaten, meent schrijver dezes den draad gevonden te hebben die naar een verklaring leidt, en zal daarop later terug komen.)

De mogelijke origine der Badoeys besprekende, moeten wij ook nog afhandelen met de bekende hypothese, dat zij uit den Tënggër afkomstig zouden zijn.

In een noot op pag. 128 van „De eerste Schipvaart" van Cornelis de Houtman (uitgave Lin-schoten-vereeniging) oppert de heer Rouffaer deze mogelijkheid. Hij komt daartoe, doordat in genoemd reisverhaal de beschrijving voorkomt (overgenomen van een in Bantam wonenden Portugees) van een „boeren" kolonie, die toen ter tijde zich gevestigd had aan den voet van den berg Karang, dus ten Zuiden van de stad Bantam, en daar bekend stond wegens ascetischen levenswandel en hooge moraal. Het waren enkel mannen, wien het huwelijk verboden was. Zij zouden wegens geloofsvervolging van den Tënggër naar Bantam zijn getogen en verlof hebben gekregen zich daar te vestigen. Nu hebben de Badoeys van oudsher groote waarde aan het gezinsleven gehecht, wat met het celibaat der „boeren" van den Karang niet vereenigbaar is. Buitendien was men in dien tijd in Bantam ver van tolerant tegenover andersdenkenden, zoodat het meer voor de hand ligt te veronderstellen dat die asceten-kolonie de rest was der — $\pm$ 25 jaar vroeger — door Sultan Hasanoeddin op den berg Poelasari aangetroffen 800 Çiwaletische kluizenaars, die hij allen zou bekeerd hebben, behalve hun verdwenen leider. Dit lijkt een logischer identificatie dan die met de Badoeys.

In deel 81 v. d. *Bijdragen Kon. Inst. v. T. L. en V.k.* (p. 578) verdedigt De Roo de la Faille een gelijklopende theorie.

Hij wil de Badoeys doen afstammen van een combinatie van de in het Portugeesche bericht genoemde „boeren" met een troep uit Pasoe-roean afkomstige en door Sultan Soenan Djati als krijgsgevangenen naar Bantam meegebrachte Javanen.

Daar tegen deze hypothese letterlijk alles pleit wat van de Badoeys bekend is en vooral in hun eigen tradities niets te vinden is, wat er steun aan geeft, moet zij wel verworpen worden.

Hetzelfde geldt voor de op dezelfde pagina geuite, vermetele, veronderstelling dat de Karang Badoeys van den, volgens enkele berichten naar Bongbang uitgeweken Dipati Oekoer zouden afstammen.

Overzien en overwegen wij nu alle gegevens, historische en legendarische, dan kunnen wij ons langzamerhand (met wat fantasie!) wel een voorstelling maken van den gang van zaken; de realiteit blijft daarbij in dichte nevelen.

Helaas is de kans op meer licht in deze uiterst gering. Dat de poe'oens oude kropaks zouden herbergen bij hun poesaka is alleen al onwaarschijnlijk, omdat deze in de vochtige bosschen zeker niet langer dan bv. 200 jaar intact zouden blijven. Mogelijk dat hier of daar nog eens familiepapieren, afkomstig van het Bantam'sche Sultanshof, zullen opduiken, die feiten vermelden in verband met het bestaan der Badoeys in Zuid-Bantam — waarschijnlijker is het dat de nevelen dichter en dichter zullen worden.

De voorstelling, die wij ons ongeveer kunnen maken, is deze:

De zich tegen de bekeering verzettende bewoners van Padjadjaran (nl. van deszelfs vasalstaat Bantam) die de wijk namen naar het Zuiden in de richting van het Këndëng-gebergte, groeiden in den loop der 16e eeuw geleidelijk aan tot een vrij aanzienlijk aantal.

Toen in 1522 de Islam zijn intrede deed in Bantam, zijn eerst uit Noord-Bantam de verzetslieden Zuidwaarts getrokken, meedoogenloos vervolgd, en daarom, verder en verder trekkend in de richting der veilige bergen, na jaren ten slotte terecht gekomen in de afgelegen hoeken, waar wij nu de restanten aantreffen.

Deze trek naar het Zuiden is zeker doorgegaan tot eenigen tijd na den val van Pakoewan in 1579. In den loop dier jaren is de vlakte van Lëbak en het aangrenzend bergland geleidelijk bevolkt met uitgewekenen. „Lëbak parahiang” heet deze streek en of dit vertaald moet worden met „vallei der vluchtelingen” of met „vallei der geesten” is volgens Pleyte een open vraag.

„Vluchtelingen” lijkt oppervlakkig beschouwd logischer, maar als men bedenkt dat in deze streek de vereering van de zielen der overleden oorspronkelijke aanvoerders (daleums) met religieus fana-

tisme geschiedde, en men ziet hoe er nu nog enkele oude dessalieden zijn die U bij elken berg den naam weten te noemen van de locale „loeloehoer” (geesten van voorouders) dan is „vallei der geesten” nog niet zoo onwaarschijnlijk.

Hoeveel uitgewekenen er geweest zijn en wie het precies waren is onnaspeurlijk.

De Bantamsche bevolking werd onder de Sultans verdeeld in *m^ordika*, zij die den Islam vrijwillig omhelsd hadden, en *abdi* (d.i. „slaven”), die zich onderworpen hadden zonder bekeerd te worden. Volgens Van Baak (Eindresumé etc., deel III p. 172) bestonden er in Noordelijk Lëbak in de 18e eeuw nog heele kampongs van *abdi*.

De Badoeys behoorden echter niet tot deze twee groepen en zij bleven zich, geïnspireerd door hun daleums, onvermoeid verzetten, steeds zwichtend voor de overmacht, tot zij ten slotte in Kanekes, geworden tot ongevaarlijke en arme boschbewoners, met rust zijn gelaten op enkele condities.

Wij weten niet hoe lang dit geduurd heeft, maar kunnen ons wel indenken wat het beteekend moet hebben: dit telkens weer opbreken, mogelijk zonder gelegenheid tot rijstbouw voor hun onderhoud.

Dat daarbij alles verdwenen is, wat zij ooit bezeten mochten hebben aan poesaka e.d., is begrijpelijk; ook dat zij gemakkelijk tot een relatief ascetisme zijn gekomen.

Maar wonderlijk is het, dat nog in hen voortleeft die zelfde „spirit” die hen toen bezielde.

Houden wij ons aan de tot nu toe in deze streek gevonden pamoedjaän — Goenoeng Dangka, Lëbak Si Bëdoeg, Kosala en Artja Domas — dan zouden wij mogen aannemen dat er vier (beter drie) groepen zijn geweest, van welke er nu nog twee (Kanekes en Karang) over zijn.

De rest is via huwelijken met Mohammedanen in de omringende bevolking opgelost.

De Kanekes van thans vormden blijkbaar de belangrijkste groep, die zich volgens oude, later als heilig beschouwde wetten, tot een goed georganiseerde gemeenschap wist te ontwikkelen, door onverbreekbare banden samenhangend met Artja Domas, en wel in dezen zin, dat niet slechts Artja Domas er is voor de Kadjëroan, maar, tegelijk de Kadjëroan er zijn voor Artja Domas, m.a.w.

dat in deze verhouding de kern van hun nog onbegrepen wezen ligt opgesloten.

De aanhang, oorspronkelijk waarschijnlijk slaven, althans een lagere kaste, heeft zich zoo dicht mogelijk om de binnengehuchten der Kadjeroan heen gevestigd.

Er schijnen door de laatste Bantam'sche Sultans, dus einde 18e eeuw, met de hoofden der Badoeys overeenkomsten te zijn gesloten betreffende de grenzen van het hun toegewezen gebied, terwijl, kort na de opheffing van het Sultanaat, de grenzen der tegenwoordige dessa Kanekes werden vastgesteld door ons bestuur, volgens Naseuni door Patih Dëroes (een bekend Inl. bestuurs-ambtenaar in Lëbak).

De vaststelling der grenzen door de Sultans vinden wij vermeld in de nota van Controleur Spaan (Eindresumé etc., 2e deel, Bijlage A), waarin hij over de Badoeys o.a. schrijft (zonder bronvermelding, omdat zijn bron de traditie was):

„Korten tijd vóór het einde van het Sultansbestuur waren deze lieden in het bijna onafhankelijk bezit van de geheele streek van af de Tjisi, moet, waar zij gevestigd waren op de plaats zelve der tegenwoordige districts-hoofdplaats Lebak, tot aan de Zuidkust. De voortdurende onlusten echter in het Bantamsche rijk maakten het hun onmogelijk dat geheele gebied zuiver te houden van brandals en dit gaf den Sultan aanleiding hun als Zuidelijke grens den Goenoeng Kendeng aan te wijzen; tevens werd te Bajah aan de Zuidkust een Ingebei van Sultanswege aangesteld, waar, aan het tegenwoordige district Tjilangkahan als, zoodanig zijn ontstaan te danken heeft. Van dien tijd af waren dus de Badoeys door het Mohammedanisme omgetrokken en aan alle zijden ingesloten.”

Oorspronkelijk hebben de Badoeys van Kanekes zich dus in een veel grooter gebied dan het huidige Kanekes staande weten te houden. De mededeeling van Spaan brengt ook licht over de ten Zuiden van den Këndengrug gelegen pamoedjaan Lëbak Si Bëdoeg, die blijkbaar bij een Zuidelijker wonend gedeelte der tegenwoordige orang Kanekes behoord heeft.

De door Patih Dëroes vóór meer dan 100 jaar vastgestelde grenzen der dessa Kanekes zijn den Badoeys, als basis hunner onafhankelijke existentie, woordelijk bekend. Desgevraagd dreunen zij die

grenzen vlotweg op en herhaaldelijk is in de afgeloopen decennien, alleen op beweringen der Badoeys, hun gebied uitgebreid, overal waar het in den loop der jaren wederrechtelijk door de Mohammedaansche omwonenden geoccupeerd was geworden.

De opsomming dezer grenzen luidt als volgt :
(te beginnen in het Zuiden en gaande langs de West-, Noord- en Oostgrens):

Hoeloe Tjidikit Tëngah
Loemaok
Pasir Seuhang
Karang Ngadjadjar
Pasir loetoeng
Goeha Badak
Tjipinang gading
(langs) Tjibarani
Tjoeroeg Tjipanjairan
Leuwi Gëde
Pasir limoes marin
Karedok Rantja Binong
Sirah Tjilame
Batoe Prëda (Tjipitjoeng Tjangkër)
Goenoeng Pasir Poejoeh
Tjadas beunang natah
(langs) Tjiboelangit
Rantja Bodaän
Toenggoel Kisereh gëde
Kadoe Tjoepoe
Lodar saät
Tjoeroeg Tjiatër
Pasir Baleor
Moeara Tjihaoer.
Pasir Mangli
Kiara Oebang
Pangsalakan.
Sirah Tjisaël Koneng
(langs) Tjioedjoeng
Moeara Tjinamboh.
Kiara Gëde
Bingloe haseum.
Sirah Tjibalëgër saät.
Batoe Kangkot
Tjadas lemprak.
Soemoer tatah
Pëntal Moentjang gëde
Pëntal sarani

- (langs) Tjiangsana
- (langs) Tjimangseurih
Tjadas boeloeh
- (langs) Tjisimeut.
Leuwi Pangangënan
- (langs) Tjisimeut
Moeara Tjibajantoeng
- (langs) Tjibajantoeng.
Pëntal lame tjopong.
Moeara Tjipanitih.
- (langs) Tjipanitih.
- (langs) Tjihandeung.
Moeara Tjisorogan.
- (langs) Tjisorogan.
Moeara Tjikomboj.
Peundeuj gëde.
(voetpad naar) Karang tjombong.
Oengkal Gëdoeg.
Goeha bantjet.
Kawoeng loewoek.
Goenoeng leutik.
Rantja kiara rangrang.
Mëntal awi gëde.
- (langs) Tjibatoe hideung.
Moeara Tjibatoe hideung.
- (langs) Tjidikit.
Tjoeroeg garihoel.
Parakan Piteuk.
Moeara tëlœh.
- (langs) Tjidikit Tëngah.
Hoeloe Tjidikit têngah.

In het terrein worden deze grenzen door aardhoopen aangegeven. Waar deze opsomming vermoedelijk alleen in het archief van den Regent v. Serang te vinden is, kwam het schrijver dezes gewenscht voor die hier nog eens vast te leggen.

Verschillende schrijvers zijn met argumenten gekomen om te bewijzen dat de Badoeys wel of niet afkomstig zouden zijn uit de verwoeste stad Pakoewan. Zooals uit het voorgaande blijkt is de opvatting, als zouden de Oerang Kanekes speciaal vluchtelingen uit die richting zijn, beslist onjuist.

De argumenten, die dit toch willen aantonen, zijn dan ook geen van alle steekhoudend. Zoo poogt Jacobs uit anthropologische verschillen tusschen enkele gemeten Bantammers en niet-gemetten Badoeys te bewijzen dat deze uit het

Buitenzorgsche afkomstig zijn. Evenmin kunnen de uit de taal geputte argumenten ons ook maar in het minst bevredigen. Vroeger heette het dat de Badoeys oud-Soendaneesch spreken. Dit is onjuist. Hun taal is laag (kasar) Soendaneesch en weinig, alleen in enkele woorden, verschillend van het laag-Soendaneesch der Bantamsche bevolking om hen heen. (Hoog wordt door hen niet gebruikt; deze taal is pas later tot ontwikkeling gekomen. De hoogste persoon wordt door hen in „laag” aangesproken, wat op den ongewijde den indruk van een grof gebrek aan vormen maakt.)

In hun door Pleyte gepubliceerde eigen legenden en sprookjes wordt dezelfde taal gebruikt met enkele — later ingeslopen — „hooge” woorden er tusschen.

Hun pantoen's daarentegen zijn in oud-Soendaneesch, dus in een taal die zij zelf niet goed verstaan, maar a.h.w. moeten aanleeren door het dikwijls hooren der oude verhalen. Het is dezelfde taal der Preanger pantoen's, maar hierdoor wordt zeker niet bewezen dat de Badoeys speciaal uit den Preanger kwamen. De pantoen's komen uit het oude Padjadjaran, d.i. heel West-Java, maar in Bantam zijn zij later onder invloed van het Javaansch sprekende en Javaansch georiënteerde Sultanshof verdwenen. Hier bestond meer belangstelling voor de wajang.

Wij mogen dus den trek der Badoeys uit Noord-Bantam naar het Zuiden wel als een bewezen historisch feit beschouwen, daarbij als het belangrijkst naar voren brengend de eigen traditie hierover bij de Badoeys (Koorders) en de mededeelingen van controleur Spaan, die elkaar dekken.

De nauwkeurige waarheid zal wel nimmer uitvorschbaar zijn, omdat alles er op wijst — de streng gescheiden Kadjëroan en Panamping (waarop wij in een volgend hoofdstuk terugkomen), de macht der poe'oens, het uitgebreide boejoet (taboe) stelsel — dat hier iets bijzonders in het spel is geweest, waarvan het ware wezen door hen zelf niet meer geweten wordt.

In de volgende hoofdstukken zullen wij eerst het meer exacte gebied van de inrichting der Badoejmaatschappij betreden om dan hun zeden en gebruiken te bespreken. Wij zullen daarbij op-

nieuw ons verwonderen als wij zien hoe dit schamele troepje zijn geestelijke bezittingen als waardevolle poesaka heeft weten te bewaren tegenover een, zoo al niet vijandige, maar dan toch weinig waardeering toonende omgeving.

De Bantammer beschouwt den Badoej met een soort minachting, gemengd met bijgeloovige vrees. Hij — de Bantammer — denkt nog te zeer primitief om niet overtuigd te zijn dat deze als

asceet imponeerende zonderlingen over meer krachten beschikken dan de gewone dessa-man. Vooral over de macht der poe'oens zijn fantastische verhalen in omloop, speciaal over hun vermogen om langs indirecten weg het wel en wee van den vreemdeling, die hun adat forceert, te beïnvloeden.

In werkelijkheid ligt niets den braven poe'oens verder dan dergelijke berekende boosaardigheid.

Hoofdstuk V.

Inrichting der Badoej-maatschappij.

De maatschappelijke organisatie der Badoeys is — in verhouding tot hun zielental — zeer gecompliceerd.

Geen der schrijvers heeft tot nu toe een juist beeld ervan kunnen geven en de bestuursambtenaren van Lëbak hadden er tot heden slechts een vage en deels onjuiste voorstelling van, evenals van het nauw er mee verband houdende zielental der Badoej-bevolking. Een en ander is een gevolg ervan, dat ook de onderzoekers, die het Badoej-gebied zelf bezocht hebben, voornl. af moesten gaan op inlichtingen die in zeer kort tijdsbestek (een of twee dagen) door ondervraging verkregen werden, waarbij de tijd ontbrak om op gecompliceerde punten dieper in te gaan.

Ons bezoek aan Kanekes, dat zooals reeds vermeld werd, anthropologisch en medisch een mislukking was, gaf ons gelegenheid om, steunend op de vroeger door R. A. A. A. Djajadiningrat en later door schrijvers dezes, tijdens bezoeken aan de Badoeys in 1915 en 1917¹⁾, verkregen gegevens, van de inrichting der Badoej-maatschappij een helderder voorstelling te krijgen.

In de eerste plaats geldt dit hun zielental en de verdeeling in principiëel verschillende kasten.

Het onbekende, geheimzinnige „iets" dat de origine der Badoeys aankleeft, dat de oorzaak is van hun innerlijke kracht, van hun moraliteit, van de nauwgezette isolatie hunner „inner circle", heeft ook het aanzijn gegeven aan hun maatschappelijke indeeling.

Bekijkt men het kaartje van hun gebied, dan

ziet men daarop binnen de dessa Kanekes een binnenst gedeelte aangegeven, dat „Taneuh larangan", verboden gebied, heet en waarin de drie bekende binnenkampongs, Tjibeo, Tjikartawana en Tjikeusik, liggen, benevens, ergens in het oerwoud, ten Z. van Tjikeusik, verborgen, hun Artja Domas. Waar het pad van uit het Noorden naar Tjibeo de grens der taneuh larangan bereikt, staat een groote waringinachtige boom, wiens stammen een natuurlijke poort vormen, die daarom „Kiara Lawang" heet.

Buiten dit verboden terrein liggen 25 kleine buiten-gehuchten, bewoond door z.g. „Oerang Kaloearan" of „panamping". Daar buiten, dus buiten de grenzen der dessa Kanekes, liggen te midden der omwonende Mohammedaansche bevolking nog 7 kampongs, die ten deele door Islamiëten, ten deele door Badoeys bewoond worden en die dangka-kampongs heeten.

Tezamen worden de 3 genoemde soorten gehuchten door de Badoej-gemeenschap bewoond, die momenteel ruim 1500 zielen telt, waarvan er 140 op het binnengebied (de kadjëroan), 740 op de gehuchten binnen Kanekes (de kaloearan) en 639 op de dangka-kampongs komen.

In den loop der laatste decennien is dit aantal weinig veranderd.

De Kadjëroan zijn in de afgelopen 50 jaar van 180 op 140 gedaald (waarover later meer), maar het totaal is niet noemenswaard gewijzigd.

Het wezen der 3 soorten Badoeys is aldus op te vatten: De Kadjëroan zijn blijkbaar van afkomst het edelste bloed; of dit berust op een afstamming van vorsten, edellieden, priesters of asceten is

1) *Indië Oud en Nieuw*, 3e jaargang afl. 11 en 12.

natuurlijk even onbekend als het raadsel hunner geïsoleerde existentie.

Wel kunnen wij een hypothese wagen.

Bij de beschrijving van Artja Domas noemden wij de zeven zonen van Batara Patandjala als stamvaders der Badoeys (lees: Kadjëroan). Van die zeven waren er drie de stamvaders der poe'oens, twee die der seurat's, kokolot's en djaro-dangka's en twee respect. van de „Menak Parahiang” en van de „Menak Bongbang”. Dit beteekent: van de Badoeysche edelen en van de edelen van Bongbang (de landstreek der Karang-Badoeys).

Eerstgenoemde edelen zijn wellicht de Kadjëroan van thans, met uitzondering der genoemde waardigheidsbekleeders.

Het edele bloed dat de Kadjëroan onderscheidt van de Panamping is waarschijnlijk dat der Menak Parahiang, dat nog steeds apart gehouden wordt van dat der gewone lieden.

Voor deze hypothese pleit ook nog dit: In de historisch getinte legende „Dewa Kaladri” geeft deze halfgod vóór zijn terugkeer naar den hemel een aantal wijze lessen aan de hem ontmoetende Badoeys. Deze luiden o.a.: „Past gijlieden allen ter dege op en neemt vooral goed ter harte het goede te betrachten, zorgt voor de naleving der verbodsbepalingen en waakt over de minderen, opdat voorspoed jullie nakomelingen ten deel valle, dit alles opvolgend” (Pleyte „Badoej'sche Geestes-kinderen”).

Het „waakt over de minderen” pleit wel voor de geopperde hypothese.

Jacobs moge in zijn publicatie nog zoo zeer den nadruk leggen op het communisme en op de volkomen gelijkheid der Badoeys, een door hen zelf diep geweten verschil — een kaste-verschil dus — tusschen Kadjëroan en Kaloearan is onloochenbaar.

Denken wij aan een hunner belangrijkste overgeleverde levensregelen: „Strijdt niet tegen de Koningen; pleegt geen verzet tegen de edelen; de vorsten sterven nimmer uit; de ridderschap houdt nooit op te bestaan”, dan is het begrijpelijk dat dit ook in hun tegenwoordige maatschappij met een kastenverschil parallel moet gaan. Hoe diep dit verschil gaat, kunnen wij niet weten. Daarvoor zou een langdurige samenleving met de Badoeys noodig zijn, die evenwel aan geen vreemdeling ooit zal worden toegestaan. Wij weten alleen den buiten-

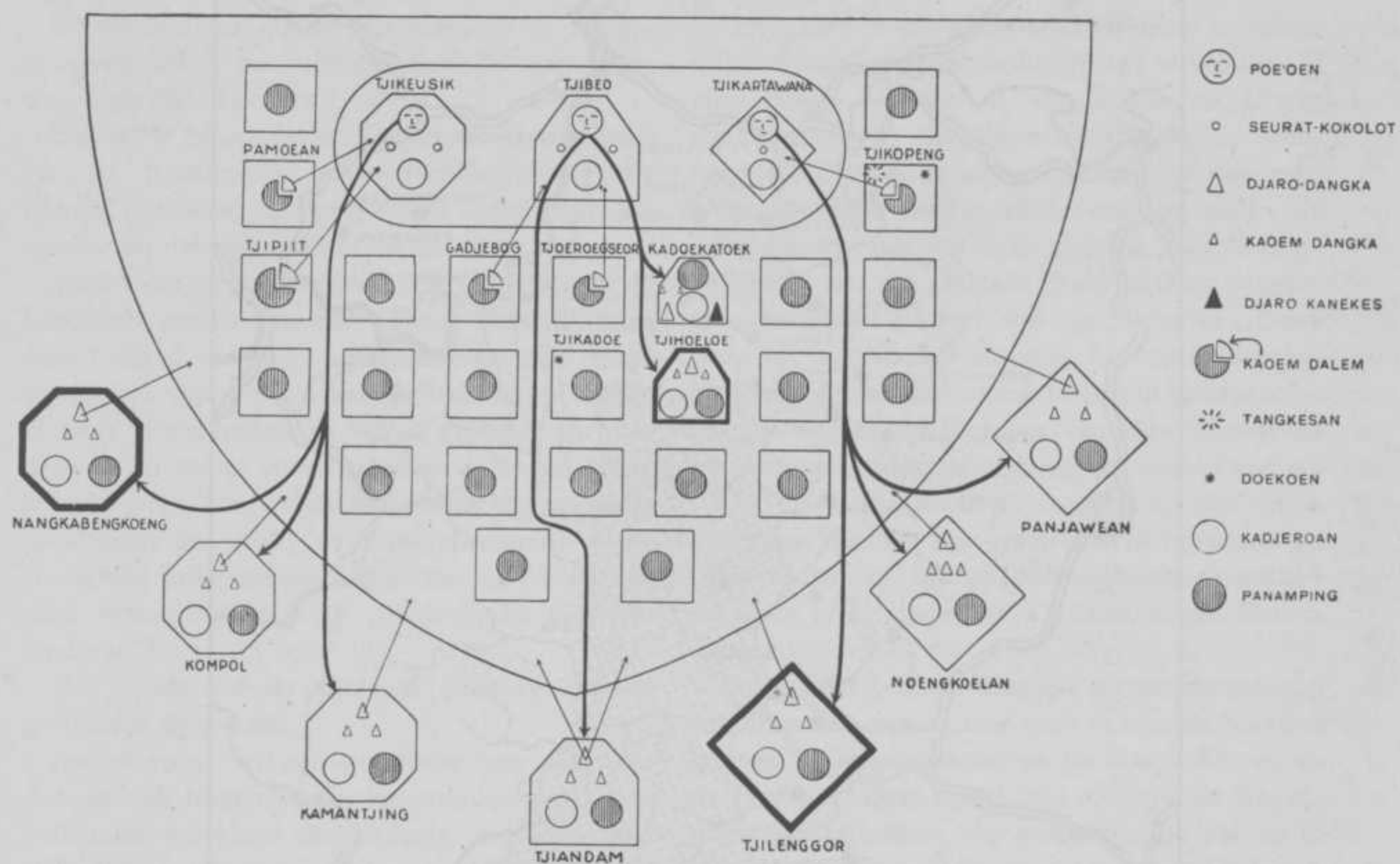
kant. Bijvoorbeeld, dat de Kadjëroan bepaalde werkzaamheden niet mogen doen, maar hiervoor speciaal aangewezen gezinnen uit de buitenkampongs gebruiken, de z.g. „Kaoem dalëm”, dat verschillende feesten door de Kadjëroan onder elkaar gevierd worden met genoemde kaoem dalëm als eenige uitzondering, dat overtreding der boejoet-voorschriften veel erger is als het de Kadjëroan betreft dan de buitenmensen. Alles typeert een neiging om de Kadjëroan coûte. que coûte hoog te houden en te verdedigen tegen aanraking met de buitenwereld.

Het „blauwe bloed” der Kadjëroan is echter officieel ook in de buitenkampongs te vinden. In elke dangka-dessa is nl. een hoofd, de Djaro-dangka, die van Kadjëroan-afkomst is, en wiens functie zoo mogelijk van vader op zoon overgaat. Deze toestand bestaat sinds eeuwen en in de dangka-kampongs is een gedeelte der Badoejbevolking van dit „blauwe bloed”. (Deze dangka-gehuchten moeten zeer oud zijn, want in „Dewa Kaladri” speelt de nu nog bestaande dangka-kampong Tjiandam een rol, terwijl in het sprookje over de origine van Kanekes Nangkabëngkoeng als verbanningsoord genoemd wordt, wat dit nog is).

De djaro-dangka heeft 2 helpers, die tot de genoemde edelbloedige groep behooren, en daarom „Kaoem dangka” heeten (deze naam wordt ook aan de heele groep gegeven). De functie van Kaoem dangka is erfelijk.

Behalve de 7 djaro-dangka's buiten de grenzen van Kanekes, zijn er nog twee in binnen Kanekes gelegen buitengehuchten, nl. in Kadoe Katoeg en in Tjihoeloe. Deze liggen zeer dicht bij de Noordgrens van Kanekes, die waarschijnlijk tot de in 't begin der 19e eeuw vastgestelde grenzen behoort. Blijkbaar lagen de dangka-gehuchten vroeger binnen het door de Badoeys geoccupeerd gebied.

Waar de kaloearan-dorpen alle klein en weinig beteekenend lijken, en waar deze hiërarchisch onder het bestuur der Dangka's staan, is het een niet al te gewaagde veronderstelling dat oorspronkelijk buiten de taneuh larangan alleen de 9 dangka-gehuchten bestonden, die als voorposten dienst deden tegenover de gevaren uit het Noorden; dat langzamerhand de officiële grenzen door het Bantamsche bestuur zijn verlegd naar het Zuiden, waarschijnlijk als gevolg van het opdringen der talrijker wordende Mohammedaansche bevolking,

Schema van de inrichting der Badoej-maatschappij.

dat zodoende 7 der dangka-kampongs buiten Kanekes zijn komen te liggen, en dat de 23 kleine buitengehuchten hun ontstaan te danken hebben aan de neiging van velen om dicht onder de sfeer der heilige poe'oens te zitten, en binnen de officiële vastgestelde grenzen te wonen, wat een garantie vormt tegen vermenging met vreemdelingen van ander geloof.

Het vasthouden aan de zeven dangka-kampongs op de oorspronkelijke plaats en het dikwijls variëren van ligging en naam der buitengehuchten, wijst op een hechter in de adat wortelende origine der eerstgenoemden. Wel hebben er wijzigingen plaats gehad, maar het grootste deel schijnt al een onafzienbaar langen tijd bestaan te hebben.

De dangka-kampongs vormen dus van oudsher voorposten, die tegelijk dienen moesten om den export van Badoeys zooveel mogelijk tegen te gaan.

Drie van de negen zijn nl. officiële verbanningsoorden voor zondigende Kadjeroan, zoodat de zondaars dus onder direct toezicht van een djaro-dangka komen, door wiens bemiddeling de lichtere gevallen eventueel terug kunnen keeren naar de binnen-dorpen, terwijl zij anders ook als Oerang Kaloearan voor de Badoej-maatschappij behouden kunnen blijven.

Hiërarchisch staan onder elke binnenkampong drie dangka-kampongs, terwijl de binnen Kanekes gelegen buitengehuchten onder de djaro-dangka's staan. Dit laatste is een ingewikkeld geheel, daar elke dj.-dangka bepaalde gezinnen der Kaloearan onder zijn toezicht heeft en niet bepaalde gehuchten, zoodat deze machts-sfeer zich over diverse gehuchten uitstrekt en elk gehucht dus onder meerdere djaro-dangka's staat. Het lijkt dus wel alsof dit een geleidelijk gegroeide toestand is, die de boven geuite veronderstellingen bevestigt.

Wij stipten reeds aan, dat door z. g. „Kaoem dalēm” bepaalde werkzaamheden, die voor de Kadjeroan boejoet zijn, in de binnenkampongs worden verricht, en dat deze lieden ook aan de Kawaloe-feesten der Kadjeroan deelnemen.

Deze „Kaoem dalēm” behooren ook tot het edele bloed, zijn dus geen gewone panamping, maar afstammelingen van Kadjeroan. Volgens v. Hoëvell, die een goed kenner der Soendaneesche taal was, beteekent het woord „dalēm” hier niet „binnen” maar „behoorend tot den Dalēm”, wat een Soendaneesch begrip is dat vorstelijk verblijf beteekent.

Het zijn van Kaoem dalēm is erfelijk in bepaalde familie's, hetgeen dateert, zooals Naseuni meedeelde, uit den tijd dat het Sultanaat werd opgeheven.

Er ontwikkelde zich toen een nieuwe verhouding tusschen de Inlandsche ambtenaren en de bevolking dezer afgelegen streken. Het contact werd nl. veel intensiever, iets wat eenerzijds het volk — vooral de door de opdringende Mohammedaansche nederzettingen bedreigde Badoeys — ten goede kwam, maar anderzijds aan vele tot dusver onbestreden vrijheden een einde maakte. Vooral de betere organisatie der heerendiensten was een ingrijpende verandering. Deze heerendiensten waren aanleiding tot een overeenkomst tusschen de djaro-dangka's en het B.B. om de positie der Kaoem Dalēm tot een vastere te maken, waardoor voorkomen werd dat zij dubbele heerendiensten hadden te verrichten: 1° voor de Kadjeroan, en 2° voor het Gouvernement. Van deze laatste zijn zij toen vrijgesteld, evenals dit steeds voor dienaars van den Masigit b.v. toegestaan is.

Geleidelijk zijn zij zich toen gaan vestigen in buitengehuchten binnen Kanekes, om dicht bij de dorpen der Kadjeroan te zijn.

Momenteel heeft Tjikeusik 9 Kaoem dalēm onder zich, die wonen in de gehuchten Pamowean en Tjipiit; Tjibeo 7 in Gadjëbog en Tjoeroegseor, en Tjikartawana 5, in Tjikopeng.

Deze Kaoem dalēm hooren dus direct onder de poe'oens en niet onder een djaro-dangka. Zij zijn de belangrijkste leden der Badoej-maatschappij na de Kadjeroan, omdat zij het zijn uit wie in geval zulks noodig is nieuwe Kadjeroan gesuppleerd kunnen worden.

Het op afstamming berustende karakteristieke verschil tusschen Kaoem dalēm en panamping is in de verschillende publicatie's over de Badoeys nooit duidelijk belicht, waardoor de suppletie een zaak leek, die met het streven om de Kadjeroan zuiver te houden onvereinigbaar was. Wij komen hierop bij de bespreking der traditioneele 40 gezinnen nog terug.

Als een Kaoem dalēm sterft, wordt zoo mogelijk een zoon van hem tot opvolger aangevoerd.

Willen zij hun prerogatief niet verliezen, dan moeten de Kaoem dalēm onder elkaar trouwen. Een mannelijke Kaoem dalēm mag ook met een

vrouw der Kadjeroan trouwen, die dan K. dalēm wordt, terwijl door huwelijk met een Kadjeroan een vrouwelijk K. dalēm Kadjeroan wordt.

Bij overtreding gaan alle Kaoem dalēm naar Kadoe Katoeg als verbanningsoord.

Daar het van belang kan zijn voor latere onderzoekers om den huidige toestand der Badoej-maatschappij vast te leggen, willen wij hier de namen der diverse gehuchten en hun verband opgeven :

Binnen-dorpen : Tjibeo,
Tjikartawana,
Tjikeusik.

Onder Tjibeo hooren de dangka-kampongs:
Tjiandam,
Kadoe Katoeg,
Tjihoeloe,

waarvan de beide laatstgenoemden binnen Kanekes zijn gelegen.

Onder Tjikartawana hooren :
Tjilenggor,
Panjaweujan,
Noengkoelan.

Onder Tjikeusik: Kamantjing,
Kompol,
Nangkaběngkoeng.

Voor Tjibeo is het verbanningsoord Tjihoeloe, voor Tjikartawana Tjilenggor; voor Tjikeusik Nangkaběngkoeng.

De namen der 23 buitengehuchten binnen Kanekes zijn (Tjihoeloe en Kadoe Katoeg dus niet meegerekend) :

Gadjěbog
Moeara Tjitjakal
Tjipaler
Sirah Tjitjakal (gemengd)
Tjipiit.
Tjisagoe
Tjikadoe
Tjipokol
Pamowean
Tjisadane (2 huizen)
Tjibatoebeulah (3 huizen)
Tjipeutjang
Karahkal
Batara
Kadoekohak
Tjisaban
Sarokokod

Tjoeroegseor of Kadoekětěr,
Tjibongkok
Tjitjatang
Tjigoela
Bontjeret
Tjikopeng.

Zooals men ziet, bestaan sommigen dezer gehuchten slechts uit enkele huizen en is er één, waar enkele Mohammedanen met speciale toestemming van de poe'oens wonen.

Op bijgaande illustratie is getracht de geheele staatsinrichting schematisch weer te geven. Aan de hand van het voorafgaande en de bijgevoegde legenda, vereischt het schema geen nadere toelichting.

Rest nog de beschrijving van enkele nog niet genoemde Badoej'sche waardigheidsbekleeders.

In de binnenkampongs bestaan nl. voor het dagelijksch bestuur onder den *geurang poe'oen* nog een *geurang seurat* en een *kokolot*, die respectievelijk de functie van een minister en van Patih hebben, en in wier handen dus de dagelijksche gang van zaken ligt. Voor gewichtige beslissingen komt een raad van ouden bijeen, die bestaat uit den poe'oen + de z.g. *baresan*. Deze wordt gevormd door *seurat*, *kokolot*, 7 *parěkan* d. z. daartoe aangewezen Kadjeroan en de 3 bijbehorende djaro-dangka's.

Ten slotte bestaat er voor het heele gebied nog een erfelijke functie nl. die van Djaro-Kanekes. Deze woont te Kadoe Katoek, is een Kaloearan, en is de tusschenpersoon tusschen de poe'oens en het Nederlandsch-Indische gouvernement in den vorm der betrokken inlandsche bestuursambtenaren. Gedurende ons bezoek aan het Badoej-gebied was deze al bejaarde man dag en nacht in de weer om ons van dienst te zijn, maar ook om ons scherp te bewaken opdat zoo min mogelijk boejoet-voorschriften zouden worden overtreden.

Zoo was hij avond aan avond druk bezig ons van primitieve Badoej'sche olielampen te voorzien, om te voorkomen dat wij daar — binnen de grenzen van Kanekes — van onze electrische lampen zouden gebruik maken. Waar de Badoeys geen licht mogen aansteken, behalve in geval van nood, was er nauwelijks poetjoeng-olie (gemaakt uit een palmsoort) genoeg bij elkaar te krijgen om in onze

De Regent v. Lëbak spreekt de verzamelde Badoeys toe kort na onze aankomst aan de grens van Kanekes. De Kadjéroan dragen witte hoofdoeken. Naseuni is goed herkenbaar.

De Regent v. Lëbak en de Badoeys, links: Prof. de Langen en de Patih.

De Tangkësan, zou met zienersgaven behept zijn. Hij heeft het échec van onze plannen op zijn geweten.

Arpan, Djaro-Dangka van Kamantjing.

Een stoere maar weinig aantrekkelijke Badoej (Kadjéroan).

De sympathieke, krasse Naseuni.

Ons échec wat het wetensch. onderz. der Badoeys betreft. Zelfs dubbeltjes en kwartjes op tafel hadden geen uitwerking. Van l. naar r.: de Patih, Prof. de Langen, Prof. Boeke.

R. A. A. Djajadiningrat de vergaderde Badoeys (Kadjë-roan en Kaloearan) toesprekend.

De Dangka-kampong Kadoe-Katoeg.

R. A. A. Djajadiningrat houdt een pleidooi voor de wetenschap. Hij preekt voor doovemans-ooren

Huis van Arpan, djaro=dangka v. Kamantjing, een der 7 half-Moh., half-Badoej-Dangka Kampongs. Het terrein om dit huis is boejoet.

behoefden te voorzien, en was de arme djaro elken avond uren in de weer om zijn ingenieuze lampjes bij te vullen, en de pitten te vernieuwen.

Zoo'n lampje bestond uit een klapperdop, waarin veelal nog een halve papaja was gelegd, welker holte met de olie gevuld werd. Een in elkaar gedraaid bosje katoenen draden lag hierin en gaf een walmend vlammetje, met zoo weinig lichtsterkte dat zelfs bij 7 of 8 dezer lampen lezen een onmogelijkheid bleek. Wij zijn echter zooveel mogelijk aan zijn wenschen tegemoetgekomen en hebben de electrische lampen niet of zeer weinig gebruikt.

Een andere vooraanstaande figuur in de Badoejmaatschappij, waarmee wij tijdens ons bezoek kennis maakten en die bijzonder de aandacht waard is, is de *doekoen* of *tangkësan*. Het merkwaardige is dat het bestaan van dezen functionaris tot nu toe volmaakt onbekend was. Geen der schrijvers rept over hem. Ook R. A. A. A. Djajadiningrat had nooit over hem hooren spreken. Wij ontdekten zijn existentie door een toeval. Zooals verhaald, ontmoetten wij een sterk passief verzet bij de Badoeys toen zij hoorden van ons plan om metingen te verrichten en bloed te onderzoeken. Er had een bijeenkomst plaats van vooraanstaande Kadjéroan, djaro-dangka's en andere toonaangevende Badoeys, die werden toegesproken voor ons logeerhuis door den heer Djajadiningrat. Zij betoogden op de hun eigen beleefde en onderdanige, maar in casu zeer besliste wijze, dat onze wenschen onvervulbaar waren.

Naseuni, een der oudste Kadjéroan, gewezen seurat van Tjikeusik, een man die bekend staat om zijn goed verstand, zijn kennis van pantoens en om zijn sympathieke gemoedsgesteldheid, verklaarde ten slotte dat de door ons gewilde inbreuk op hun boejoet-bepalingen voor de Kadjéroan een onmogelijk te aanvaarden iets was, maar dat voor de djaro-dangka's en hun onderhebbenden de bezwaren niet in die mate bestonden. Door deze uitspraak onderwierpen de aanwezige djaro-dangka's en nog een 20-tal andere Kaloearan zich na eenige overreding aan het onderzoek, leverden een druppel bloed en werden gemeten. In totaal 25 man. Wij besloten toen den volgenden dag naar 2 der dangka-kampongs, op vele uren rijdens afstand gelegen, nl. Kamantjing en Kompol te gaan en daar alle inwoners onder handen te nemen. Den volgenden morgen toog een lange cavalcade met

microscopen en anderszins beladen door bosch en sawahland naar genoemde kampong Kaman-tjing. Hier begon het definitieve échec der expeditie. Behalve de oude djaro-dangka Arpan, een eenigszins modern man, en diens kinderen en kleinkinderen, kregen wij niemand te zien. Aanvankelijk bleef de toestand ons onduidelijk, maar toen ook het uitloven van kleine geldelijke belooningen geen invloed had, ondervroeg de heer Djajadiningrat den ouden Arpan wat intensiever en kwam ten slotte uit dat de djaro-dangka's door den doekoen (of tangkësan) gewaarschuwd waren, dat de Goeriang (geesten der voorouders) hem in een droom vermaand hadden het toegeven aan onzen aandrang als hevige boejoet-overtreding te beschouwen. De djaro-dangka van Kompol verklaarde dan ook liever af te treden dan zijn medewerking te verleenen, ja, beweerde ten slotte liever te worden afgemaakt!

Het bleek dus dat hier machten werkzaam waren, waarop niemand gerekend had, en die eigenlijk buiten de poe'oens om een groote rol spelen. Een nader ingesteld onderzoek wees uit dat de Badoejmaatschappij drie doekoens rijk is, die behalve dat zij op zeer primitieve wijze eenige geneeskunst uitoefenen, voornl. „zieners" zijn, die door middel hunner bovennatuurlijke gaven in staat zijn de wenschen der Goeriang aan de poe'oens kenbaar te maken. Zij heeten *tangkësan*, *doekoen poetih*, en *doekoen pangasoeh* of *noedjoem*.

De *tangkësan* en de *noedjoem* zijn kaoem dalëm en wonen te Tjikopeng; eerstgenoemde stamt af van Daleum Djanggala en is dus familie van den poe'oen van Tjikeusik; de d. poetih is panamping van Kaoem-dalëm-afkomst en woont te Tjikadoe.

De doekoen-functie is erfelijk in hun familie van af oude tijden. Blijkbaar stammen zij af van de sterrenwichelaars die in de oude Hindoerijken op Java een groote rol speelden (dit waren waarschijnlijk geen Hindoes, maar Indonesiërs).

Zij houden zich tegenover de buitenwereld op den achtergrond omdat zij, als hebbende contact met de heilige voorouders, extra boejoet-wezens zijn.

Belangrijke beslissingen als het benoemen of aftreden van poe'oens e.d. hangen in de eerste plaats af van hun advies. Hun aanwijzingen krijgen zij door droomen of „verschijningen" of ook wel door „stemmen".

De tangkësan toetst de verkregen orders van „gene zijde” aan die der beide collega's en daaruit, wordt de conclusie getrokken, die in ons geval volstrekt afwijzend luidde.

Toen — op last van den heer Djajadiningrat — de oude tangkësan ten tooneele verscheen, herkennen wij hem als een oude Badoej die de besprekingen met Naseuni den vorigen dag van A tot Z had bijgewoond, zonder commentaar te geven. Het was een man die opviel door zijn sluw rondwalende kleine oogjes en geringe toeschietelijkheid. Op verzoek van den heer Djajadiningrat beloofde hij de Goeriang opnieuw te raadplegen, ging denzelfden avond nog naar Tjibeo, confererde daar met den poe'oen in diens binnenkamer, waar behalve hij geen andere Badoej toegang heeft, en kwam — zooals wij wel vreesden — den volgenden morgen vroeg al terug met de boodschap dat de Goeriang hun verbod niet wijzigden. Er waren voldoende bewijzen dat de oude heer inderdaad dien nacht heen en terug naar de binnenkampongs was geweest, zoodat wij ons slechts bij deze beslissing konden neerleggen.

Zooals steeds bij dergelijke figuren, is het ook hier dubieus hoeveel er aan werkelijke clairvoyance, hoeveel aan auto-suggestie en hoeveel aan bewuste sluwheid moet worden toegeschreven.

De Badoeys zien alleen den eerstgenoemden factor en niemand zou het wagen zich tegen des tangkësan's beslissingen (die dikwijls wonderwel kloppen met de afgeluisterde vox populi) te verzetten.

Interessant is het zeker dat deze functies erfelijk zijn in bepaalde families van vader op zoon.

Bij de andere belangrijke functies komt die erfelijkheid als een geprononceerd feudale trek in het karakter der Badoej-maatschappij naar voren.

De poe'oens worden zoo mogelijk door een zoon, anders door een zeer na familielid opgevolgd, wat in deze kleine consanguine groep van personen altijd mogelijk is. Wordt een poe'oen weduwnaar, dan moet hij aftreden. Is hij om een of andere reden de functie moede, dan wordt door middel van mystieke ingevingen e.d. wel een uitweg gevonden om zijn aftreden plausibel te maken.

Een afgetreden poe'oen blijft onder strenge restrictie's, mag b.v. nooit de kampong verlaten (de functioneerende poe'oen mag nooit door een niet-

Badoej gezien worden!), hij blijft echter ook deelen in zekere voordeelen die het poe'oenschap meebrengt, b.v. het hebben van een belangrijk aandeel in de heilige rijst die van de gemeenschappelijk bebouwde *hoema serang* afkomstig is. (De *hoema serang* is een heilig stuk grond, waarvan de opbrengst uitsluitend dient voor consumptie bij de oogstfeesten.)

Na deze beschrijving van de inrichting der Badoej-maatschappij, die mogelijk voor een deel nog een overblijfsel is van het oude dessa-verband der vóór-Islam'sche beschaving (waarvan ons ± niets bekend is), voor een ander deel zich noodzakelijkerwijs heeft moeten ontwikkelen uit de moeilijkheden die de oorspronkelijke vestigers der Badoej-gemeenschap te overwinnen hadden om deze resistent te maken tegenover de buitenwereld, rest ons nog de bespreking van de algemeen bekende traditie der „veertig gezinnen”, die volgens alle schrijvers de Kadjéroan slechts mogen handhaven.

Tot onze verwondering ontkenden de Badoeys, desgevraagd, eigenlijk dat deze traditie bindend zou zijn en werd door den heer Djajadiningrat ook verklaard dit steeds als een van elkaar nageprate onjuistheid der verschillende schrijvers te hebben opgevat.

Volgens hem worden van oudsher de Badoeys veelal „Kaoem 40” genoemd en houdt dit verband met het feit dat zij vroeger gedwongen waren 40 wachten te leveren aan het Bantamsche Sultanshof, een tribuut dat door de verschillende districten van Bantam werd gebracht aan den Vorst, en dat voor Kanekes op 40 was vastgesteld. Het is natuurlijk niet onmogelijk dat deze vaststelling berust heeft op de traditioneele 40 gezinnen, maar de heer Djajadiningrat gelooft dit niet.

Gaan wij nu na wat wij over dit punt precies weten, dan moeten wij in de eerste plaats naar voren brengen, dat het bestaan van precies 40 gezinnen een feit is: nu, tijdens Pennings' nauwkeurige telling in 1899, Djajadiningrat's telling in 1908 en tijdens Jacobs' bezoek in 1888.

In 1864 spreekt Koorders in zijn ter plaatse gemaakte aantekeningen over het sacramenteele getal hunner 40 gezinnen.

Volgen Blume vertelden hem de Badoeys in 1822 dat de Goden 40 mannen hadden aangewezen als

bewakers en verzorgers der heilige plaatsen. Hij spreekt met nadruk Raffles' bewering tegen dat men hier met een concessie der Bantamsche Sultans zou te maken hebben.

Tobias (1820) noemt de 40 gezinnen, evenals Raffles.

Steitz, in zijn boven-vermelde te Soekaboemi in 1820 opgeteekende legende, spreekt van de 40 door Sultan Hasanoeddin „gespaarde mannen”, die de origine der Badoeys zouden vormen.

Belangrijker echter is, dat in de door Pleyte gepubliceerde legende, die den oorsprong der Badoeys behandelt, gezegd wordt: „doch in een dorp gedoogde hij (de in Kanekes zich vestigende vorst) slechts 40 gezinnen te zijn”. Deze zin uit hun eigen sprookje, gepaard met het feit dat de 40 gezinnen bestaan, spreekt wel sterk hun huidige ontkenning tegen.

(Het getal 40 is een bekend heilig getal in de Hindoe'sche wereld. Volgens Jacobs zou het in casu verband kunnen houden met de 40 prija's die aan het hoofd der 40 provincie's van Padjadjaran stonden. Hij voert hiervoor echter geen enkel bewijs aan.)

Hoe is nu de waarschijnlijkste oplossing van de controverse waarop wij gestuit zijn?

Alle schrijvers, die van de 40 gezinnen reppen, vermelden tegelijk hoe zij ontstaan van een teveel, een gezin opdracht krijgt zich in de buitengehuchten te vestigen, en hoe omgekeerd een tekort van uit deze wordt aangevuld. Zooals wij zagen bestaan er inderdaad aanvullingstroepen in den vorm van de Kaoem dalēm.

Dit feit bewijst o.i. reeds dat er slechts een beperkt aantal Kadjeroan mogen zijn, want alleen hierdoor hebben de Kaoem dalēm reden van bestaan. Waarom anders dit „blauwe” bloed niet definitief naar binnen gehaald?

Verschillende schrijvers over de Badoeys beschouwen hun beperktheid te uitsluitend als een gevolg van door den Islam gestelde eischen. Dat deze een rol hebben gespeeld, wordt in de literatuur ruimschoots bewezen, al verschillen de schrijvers over den vorm ervan. Van belang is wat wij lezen bij Raffles:

„(de Badoeys) were not compelled to become „converts, but it was agreed, at the same time „admitted, that the number of the Rawá'-ian,

„the name given to their little societies, should „be limited to three or four.”

Met „societies” zullen hier de binnengehuchten bedoeld zijn. (Deze beteekenis van het woord „rawajan” is nergens anders te vinden.) Dit is dus een door het Sultansbestuur geëischte beperking van nederzettingen, niet van gezinnen, wat in de lijn is van onze opvatting, dat de beperking van het gezinnental samen moet hangen met het wezen hunner samenleving, dus met hun inwendige organisatie (Kadjeroan, Kaoem dalēm etc.), en dat die beperking dus van veel ouder datum is dan eventueel met de Sultans afgesloten accoorden.

Naseuni formuleerde de positie der K. dalēm aldus, dat als er een mantri-daoen (een der bijbaantjes bij de Kawaloe-feesten) te kort is, bv. door sterfgeval, huwelijk met een Kaloearan of verbanning wegens adat-overtreding, er een Kaoem dalēm voor deze functie gekozen wordt.

Nemen wij in aanmerking dat in Tjikeusik b.v. niet meer dan 11 gezinshoofden zijn + enkele jongelingen, en dat van deze mannen een deel oude heeren zijn, die hun functies al hebben neergelegd, dan is het begrijpelijk, bij het groot aantal baantjes der Kadjeroan, dat elke volwassen man zeker een functie heeft.

Trouwens, dit zal ook wel de oorspronkelijke bedoeling zijn geweest.

Bij al onze onwetendheid over het eigenlijke wezen dezer georganiseerde kleine nederzetting is het toch hoogst waarschijnlijk dat de Kadjeroan en Artja Domas bij elkaar hooren; dat hun beperkt aantal en al hun functies op een bepaalde geërfde verhouding tot het heilighdom wijzen.

De Kaoem dalēm zijn er blijkbaar voor om het officiële aantal functies op peil te houden, wat in de praktijk neerkomt op een in stand houden der 40 gezinnen.

Een te veel kan alleen ontstaan door huwelijk. Er zou dan een gezinshoofd bijkomen, voor wien men geen passende functie beschikbaar heeft, en die dus, als Kadjeroan, geen reden van bestaan zou hebben.

Daarom volgt dan een benoeming tot Kaoem dalēm van een door den poe'oen aangewezen gezin.

Het eenige wat in het vraagstuk onduidelijk is, blijft de ontkenning door Naseuni van het verplicht zijn van het getal 40. Waarschijnlijk vindt die haar oorzaak in een al te categorisch gestelde vraag over een voor de Badoeys précair onderwerp.

Zij zijn zich natuurlijk hun geleidelijken achteruitgang in getalsterkte, waarover in het volgende hoofdstuk, bewust en een pientere oude heer als Naseuni zal reeds lang de mogelijkheid voorzien

hebben dat ook het aantal gezinnen — zelfs met de K. dalēm erbij — ten slotte onder den traditioneelen norm zal dalen. Dit zou in hun eigen oogen een begin van ondergang zijn en dus is het waarschijnlijk dat Naseuni dit tegenover het Hollandsche bestuur voorzichtigheidshalve niet erkent, uit — weliswaar ongemotiveerde, maar van hun standpunt uit bezien toch begrijpelijke — angst voor inmenging in hunne moeilijkheden.

Hoofdstuk VI.

Ethnografie.

Het ligt niet in de bedoeling van dit artikel, alles op te sommen wat ethnografisch bekend is over de Badoeys.

De lezers die in al deze détails belangstellen, worden verwezen naar de monografie van Jacobs en Meyer, die weliswaar in 1888 verschenen is en verschillende onjuistheden bevat, maar als geheel toch een rijke bron van wetenswaardigheden vormt.

Onjuistheden zullen in een werk over de Badoeys altijd voorkomen. Niemand is in de gelegenheid lang genoeg onder hen te vertoeven om zijn gegevens door eigen waarneming te verkrijgen en steeds moet dus worden afgegaan op mededeelingen van de terughoudende Badoeys zelf.

In de volgende regelen zullen eenige belangrijke onjuistheden worden recht gezet, zullen in eenigszins groote lijnen het karakter, de moraal, en de adat worden beschreven en bepaalde typische punten uit de ethnografie van dit zeldzame volkje worden aangeroerd, zonder dat op volledigheid aanspraak wordt gemaakt.

Anthropologie. In aansluiting aan de hieraan voorafgegane beschouwing over de 40 gezinnen der Kadjeroan volgt hier een en ander over het zielental der Badoeys.

In de hieronder gegeven tabellen zijn de tellingen verwerkt uit 1888 (Jacobs), 1899 (Pennings), 1908 (Djajadiningrat) en 1928 (verricht in verband met ons bezoek).

Deze getallen betreffen de Kadjeroan.

(De geheele Badoej-maatschappij (Kadjeroan,

Kaloearan en Dangka-kampongs) telde in 1899 1387, in 1908 1547 en in 1928 1521 zielen).

gezin. (wed.) mann. vr. jongens meisj. ziel.

1888	49	(9)	40	49	44	51	184
1899	49	(9)	40	51	45	51	187
1908	41	(1)	37	34	30	55	156
1928	45	(6)	39	45	27	29	140

Deze laatste cijfers luiden gespecificeerd:

	mannen	vrouwen	jongens	meisjes	zielen
Tjikeusik	11	13	8	14	46
Tjikartawarna	6	7	4	4	21
Tjibeo	22	25	15	11	73
					140

De getallen betreffende het aantal kinderen der Kadjeroan zijn in de bovengenoemde jaren:

1888	95	op	49	gezinnen of per gezin	1,9
1899	96	op	49	" " " "	1,9
1908	85	op	41	" " " "	2,0
1928	56	op	45	" " " "	1,2

Men moet hierbij in aanmerking nemen dat bij de telling der Kadjeroan ongehuwde jonge mannen en jonge meisjes als kinderen gerekend zijn, zoodat deze getallen, bij vergelijking met die der buitengehuchten en der Bantamsche bevolking, als geflatteerd moeten worden beschouwd.

Uit de staten blijkt dat tusschen 1888 en 1899 niets veranderd is, maar dat daarna een geleidelijke daling is gevolgd.

Deze daling betreft tusschen 1899 en 1908 vooral de vrouwen, wat zich in 1928 weer blijkt te hebben hersteld door opgroeien van het groote getal vrouwelijke kinderen van 1908.

Na 1908 is de daling geheel aan afname van het kindertal te wijten.

Hoe genoemde afname der volwassen vrouwen tusschen 1899 en 1908 verklaard moet worden, is niet duidelijk, maar het waarschijnlijkst is een tijdelijke toename van huwelijken met Oerang Kaloearan. Deze vraag is trouwens niet zoo belangrijk als de volgende: hoe de daling van het kindertal te verklaren?

Bij de Kaloearan is het getal kinderen momenteel — zooals uit de tellings-staten van dit jaar (1928) blijkt — 322 op 202 gezinnen, dus per gezin 1,6.

In 1908 was dit volgens den staat van den heer Djadaningrat 1,8.

Voor heel Bantam is dit getal volgens de volkstellings-staten van 1905 en van 1920 constant 1,28.

Zoowel in deze laatste als in den staat betreffende de Kaloearan zijn jongelieden boven de 15 jaar als volwassenen gerekend, zoodat vergelijking der getallen 1,6 voor de Kaloearan en 1,28 voor Bantam met het getal 1,2 der Kadjeroan zeer ten nadeele van het binnen-gebied uitvalt, wat in 1908, zooals blijkt uit de getallen: 1,8 (Kaloeran), 1,28 (Bantam) en 2,0 (Kadjeroan), nog niet het geval was.

Een belangrijke afname van het kindertal der Kadjeroan staat dus vast voor de laatste twee decennien. Wat kan hiervan de oorzaak zijn?

Bij de Kadjeroan hebben in dat tijdvak geen epidemieën gewoed; volgens Naseuni en de djaro-dangka's is de zuigelingensterfte niet grooter dan vroeger.

Daar ook ongehuwde jonge mannen bij de kinderen zijn gerekend, zou men kunnen veronderstellen dat er onder dezen een belangrijk verloop naar de buitenwereld kon hebben plaats gehad.

Dit is evenwel slechts zeer sporadisch voorgekomen en elk dier zeldzame gevallen is met name bekend.

Er moeten dus andere oorzaken zijn. Alles wat wij hierover verder zullen zeggen heeft uiteraard een bespiegelend karakter, te meer daar de besproken achteruitgang slechts de laatste 20 jaar betreft en het ons totaal onbekend is of dergelijke fluctuaties in het kindertal zich niet veelvuldig hebben voorgedaan in de afgelopen eeuwen. Zoeken wij, deze laatste opmerking buiten beschouwing latende, naar een oorzaak, dan dringt zich de gedachte op van biologischen

achteruitgang. Wij denken daarbij aan vermindering van libido en van vruchtbaarheid, onder invloed van inteelt, gepaard met ongunstig werkende psychologische factoren.

Dat een sterke inteelt plaats vindt blijkt uit het geringe aantal leden der Binnen-Badoej-gemeenschap. Deze bestaat goed geteld uit 140 Kadjeroan + 21 Kaoem dalëm gezinnen, wat neerkomt op $\pm$ 230 zielen.

De bedoelde psychologische factoren liggen voor het grijpen:

Van meet af aan streeft de Badoej-maatschappij naar „behoud” in den meest strikten zin van het woord. De Badoeys verkrachten daarmee de natuurwet dat onherroepelijk achteruitgang volgt waar geen streven naar evolutie bestaat. Mogelijk begint deze mentaliteit van vereering van het verleden en negatie van de toekomst zich eindelijk te wreken.

Inteelt behoeft — dit is herhaaldelijk bewezen — geen fysieke of psychische degeneratie ten gevolge te hebben, maar de verhoudingen worden veel ongunstiger als deze inteelt gepaard gaat met eeuwen lang inwerkende factoren, als neiging tot ascese en onverschilligheid voor een flinke progenituur (een onverschilligheid die misschien zelfs tot bewuste beperking is geworden, toen een grooter kindertal de oude organisatie van een beperkt getal Kadjeroan, met voorgeschreven afvloeiing naar de Kaoem dalëm, slechts kon compliceeren).

Voor de veronderstelling dat de libido achteruit is gegaan, pleiten enkele feiten. Zoo geeft het te denken dat de Badoej bijna nooit voor een tweede keer trouwt. Achter het bewust-moreele gevoelsargument, dat de Badoej hiervoor als reden opgeeft, kan zeer wel een verminderde libido schuilen als fysieke oorzaak. Hetzelfde geldt voor het laat trouwen (vergeleken met de Mohammedanen), voor de langdurige verlovingsen, voor het bijna nooit voorkomen van echtscheiding, hoewel die niet verboden is, en ten slotte voor het sinds menschenheugenis niet meer voorkomen van overspel en voor de groote zeldzaamheid van andere, elders zoo veelvuldige, sexuele delicten.

Behalve door inteelt kan een vermindering van libido ook door de speciale condities, waaronder de Badoej leeft, in de hand gewerkt zijn: Het eentonig leven in een oerwoud-omgeving waarvan nooit meer iets uitgaat dat de fantasie of den menschelijken

hang naar romantiek prikkelt; de strijd om het materieële bestaan die tot een minimum is teruggebracht; de veiligheid die zelfs door wilde dieren niet meer wordt bedreigd.

Of ook de vruchtbaarheid door dergelijke factoren kan worden beïnvloed, is schrijver dezes niet bekend. Evenmin kan hij feiten noemen die speciaal wijzen op een achteruitgang van deze functie.

Of de Kadjëroan in staat zullen zijn het kindertal weer wat op te voeren, moet worden afgewacht. Daarvan hangt het ten slotte af hoe lang zij zich nog zullen kunnen staande houden, want de houding van het Gouvernement maakt het hun verder zoo gemakkelijk mogelijk.

Tijdens onze kleine expeditie in Mei '28 was het plan geweest over de Badoeys, en wel speciaal over de Kadjëroan, zoo uitvoerig mogelijke anthropologische gegevens te verzamelen. Wij slaagden er slechts in bij een 30-tal Badoeys metingen te verrichten en bloedgroepen te bepalen. Hierbij was slechts één Kadjëroan, nl. de vroeger weggelopen en in Serang verder opgevoede Dastjin, die ons vergezelde. Deze had bloedgroep o. Verder behoorden de meesten tot de Kaoem Dangka, Badoeys wier Kadjëroan-afstamming wel vast staat, maar voor wier bloedzuiverheid wij weinig garantie hebben. Wij vonden hier alle 4 bloedgroepen vertegenwoordigd, zonder opvallende overweging van een der groepen.

Ons plan was de heele Kadjëroan-bevolking van 140 zielen te onderzoeken, daar dit kleine aantal geen omissie's meer zou toelaten.

Wij stelden ons voor, dat een dergelijk onderzoek belangrijke gegevens zou kunnen opleveren, vooral wat de inteelt betreft, daar de ergologische factoren hier zeldzaam constant zijn gebleven.

Bij de Kaloearan is de inteelt uiteraard veel minder sterk en deze zouden voor dit onderzoek daardoor minder belangwekkend materiaal hebben geleverd.

Wel zouden wij bij hen een even geschikt terrein gevonden hebben voor een langs anthropologischen weg uitzoeken van de constitueerende rassen.

Langs dezen weg zouden nieuwe bewijzen kunnen zijn geleverd vóór, of wel argumenten kunnen zijn gevonden tegen de historische hypothese van een oorspronkelijke negrito-bevolking die

door de Maleische volksverhuizing zou zijn overgestroomd.

Het aantoonen dezer elementen, benevens die der later uit Zuid-Voor-Indië gevolgde Hindoeïnvastie zou anthropologisch misschien mogelijk geweest zijn.

Op het oog zijn negrito-elementen zeker, althans bij de Buiten-Badoeys aanwezig. Werkelijk kroesharigen zagen wij wel niet, maar opvallend krullend haar komt veel voor. Een systematisch onderzoek van dit punt alleen, lijkt schrijver dezes te gelegener tijd wel uitvoerbaar.

Helaas is gebleken dat voorloopig alle kans op volledig anthropologisch onderzoek nul is, zoodat wij ook hier ten opzichte van het Badoej-volkje blijven staan op den onbetrouwbaren bodem der bespiegelingen.

De tijdens ons bezoek verrichte metingen van ± 30 „Kaoem dangka" zullen later door Prof. Boeke worden uitgewerkt en gepubliceerd.

Namen. Daar zulks ethnografisch speciaal den etymologen mogelijk interesseert, wordt hier een lijstje gegeven van Badoej'sche eigennamen uit Tjibeo, die voor een deel zeker bij de bevolking der Soendalanden niet (of niet meer) voorkomen en dus erfgoed zijn uit het oude West-Javaansche Rijk:

Taistjëm, Kalwin, Sasmi, Oempal, Kastjëm, Tjaismin, Sakinëm, Jaltim, Dasinti, Kaltjinëm, Salkimin, Nalkim, Tjaltjeu, Nalseuni, Djaltimin, Dastjëm, Djaiswin, Nji Kaltjim (weduwe), Alseuni, Djaltiwini.

Psychologie. Wij betreden nu een gebied waarop het alweer even moeilijk zal zijn het verwijt te ontgaan romantisch getinte bespiegelingen te geven in plaats van waargenomen feiten. En toch moeten wij dit riskeeren, want de belangrijkheid van het Badoej-volk huist vooral in hun psychologie, die hen tot een uniek phaenomeen maakt op ethnologisch gebied.

Hun psychische gesteldheid is het, die hen interessanter doet zijn dan Koeboe's, Loeboe's Kalangs en ook dan de Tenggereezen b.v.

Het is deze die alle onderzoekers fascineert. Het is de onbegrepen innerlijke kracht, die zoo ongevoelen is in een primitief volkje, en die steeds opnieuw doet gissen naar het in een dicht romantisch waas gehuld verleden, welk waas wij zoo gaarne

zouden verscheuren, omdat wij vooruit voelen dat deze verborgen historische feiten, belicht door de waarheid, eer kleurrijker zouden worden dan verbleeken.

De Badoeys hebben een eigen religieus systeem, een mixtum compositum van voorouder-geesten en godenfiguren, deels van Polynesisch-Heidensche, deels van Hindoe-origine.

Verder zijn zij op vele punten animisten in den strikten zin van dit veel misbruikte woord, maar daarnaast is hun gedachten-leven nog overwegend dynamisch, hetgeen een iets meer zeggende naam is voor het in den laatsten tijd ingevoerde begrip, dat met het niets zeggende woord prae-animisme wordt aangeduid.

Dynamisme is het geloof aan vrij werkende krachten, die zonder tusschenkomst van onstoffelijke wezens kunnen uitgaan van alles, wat in deze wereld geschikt is om, door zintuigelijke waarneming van den mensch, indruk te maken op zijn gedachten. (Encyclopaedie van Ned.-Indië)

Dit z.g. dynamisch denken wordt uitvoerig door Mr. v. Ossenbruggen behandeld in zijn „Het Primitieve Denken” (*Bijdr. Taal-, Land- en Volkenkunde v. Ned.-Indië*, Dl. 71).

Het wordt gekarakteriseerd door:

1. Het geen abstracte begrippen kunnen vormen;
2. Het geen begrip hebben van natuurlijke causaliteit;
3. Het beheerscht worden van het denken door het associatief mechanisme, vastgeknoopt aan het uiterlijk waarneembare. (Vierkant spreekt van „die zwingende Kraft des associativen Mechanismus.”)

Wij vinden van deze denkwijze ontelbare vormen in ons dagelijksch leven, speciaal in oude zegswijzen en bijgeloovigheden, maar ook kunnen wij ons zelf elken dag op gedachtengangen betrappen, die gelijk zijn aan die van den dynamisch denkenden primitieven mensch.

In de niet-intellectuele Inlandsche wereld is begrijpelijkerwijs deze associatieve denkwijze regel. Bij primitieve volken is „de zon komt op omdat de haan kraait” een verbreid geloof.

„Post hoc ergo propter hoc” is het onmiddellijk gevolg van dit associatieve denken. Nergens ontmoeten wij dit duidelijker dan in de geneeskundige

praktijk en hier te lande speciaal bij de Oostersche patiënten (helaas lang niet uitsluitend!). De patiënt sterft steeds door obat of injecties, nooit trots deze hulpmiddelen.

Dit primitieve denken moet leiden tot geloof aan occulte krachten, tot magie-geloof.

Bij de Badoeys, waar elke intellectuele beïnvloeding ontbreekt, moet deze denkwijze uiteraard overheerschen.

Bovendien wordt het denken der Badoeys nog beïnvloed door de verdedigende houding die zij tegenover den Islam en via deze tegen de beschaving in het algemeen aannemen.

Daardoor is voor hen nog veel meer taboe (de Badoej zegt „boejoet”) dan voor den Soendanees of Javaan.

Hun boejoet- en adat-voorschriften zijn dus:

re overgeërfd uit de primitieve beschaving van het oude vaderland, en ze. voorgeschreven door hun leiders in den Islamiseeringstijd.

Wij kunnen ons dan ook best voorstellen dat b.v. het afnemen van bloed voor onderzoek enorm boejoet is. Ten eerste om de — niet-bewuste — „dynamische” associaties, waarbij het gaat om de angst voor de sterke magische kracht van het bloed (vooral om dit in vreemde handen te zien overgaan) en ten tweede wegens de geprononceerde vreemdelingentaboe, die de Badoeys sinds hun isolement zich in steeds heviger mate zijn gaan opleggen.

Tot bovengenoemde dubbele origine zijn al hun angsten en schuwheden terug te brengen, al zijn zij zelf zich slechts bewust van hun religieuze angst voor de goden en de vergoddelijkte geesten der groote voorgangers, van wie deze voorschriften volgens hen afkomstig zijn.

Natuurlijk dringen trots alles moderner ideeën tot hen door en dreigen de jongere generaties minder strikt te maken tegenover de oude geboden.

Daar het deze adat- en boejoet-bepalingen zijn die vooral richting geven aan de dagelijksche levensbeschouwing der Badoeys, gaan wij nog wat uitvoeriger daarop in.

De adat- en boejoetvoorschriften, die uit het oude verleden stammen, dus niet gemaakt zijn door de Goden en Daleums, zijn in wezen verschillend. Ten eerste de van het primitieve denken afkomstige, degene dus die op oeroude, aan heel de menschheid gemeenschappelijke, magische begripsassociaties berusten. Ten tweede de aan

hun animisme, *sensu strictiori*, en ten derde de aan hooger religieuze moraalvoorschriften ontleende, dus in casu van Hindoeïsme of Boeddhisme afkomstig. Ten slotte heeft ook de Islam zijn invloed doen gelden, zooals wij boven zagen bij de weergave der „Sadat boemi” of „Oedjar Gëde”, die echter alleen als concessie aan de vroegere Mohammedaansche vorsten of hun ambtenaren moet worden beschouwd.

Dit laatste brengt ons tot de vraag, waarom bij de Badoeys de besnijdenis niet boejoet is, en of deze werkelijk op een concessie aan den Islam berust, zooals sommige schrijvers beweren.

Zooals bekend, is de besnijdenis geen specifiek-Islamitische instelling. Bij de meeste Maleisch-Polynesische rassen vinden wij deze gewoonte als oer-oude instelling aanwezig. De Profeet heeft haar ook overgenomen van de oude Arabieren en niet zelf ingevoerd.

Bij vele volken werd de besnijdenis niet toegepast zooals nu bij Mohammedanen en Israëlieten geschiedt, als circumcisie, maar in den vorm van incisie. Dit is de bij de Badoeys gebruikelijke manier, waarover Jacobs nog mededeelt dat bij zonen van Poe'oens de incisie schuin moet verlopen.

Volgens v. Ossenbruggen e.a. is deze incisie geen „pars pro toto” formaliteit, maar een uitbreiding van de oorspronkelijk magische handeling, door besmering met bloed (het magisch krachtige bloed) den jeugdigen knaap sexueel krachtig en vruchtbaar te maken.

Uit deze beschouwingen blijkt wel dat er van een concessie aan den Islam bij de besnijdenis der Badoeys niet gedacht mag worden. Dit is uitgesloten. Jacobs en Meijer geven uitvoerige details over de besnijdenis-gebruiken en over het tanden vijlen, die beide op 7-jarigen leeftijd op denzelfden dag geschieden. Men bouwt daartoe een speciaal huisje, dat zeer laag van verdieping is en op manskoope palen rust.

Verschillende boejoetvoorschriften der Badoeys lijken wel sterk Boeddhistisch getint. De Badoeys weten daar niets van. Den naam Boeddha kennen zij niet. Mogelijk dat de ascetische zin van hun Daleums toch wortelde in West-Javaansche vestigingen van het Boeddhisme. In W.-Java, ook in Bantam, zijn beslist Boeddhistische oudheden gevonden, o.a. een bidschel in de buurt van Kosala

en het beeldje Goeroe Rësi op Kosala. Ook het beeld door Hasskarl en Vorderman beschreven in de buurt van de Wijnkoopsbaai (pag. 53) moet Boeddhistische trekken vertoond hebben.

Dat er inderdaad gelijkenis is tusschen de oude verbodsbepalingen der Badoeys en de Boeddhistische geboden, blijkt uit de opsomming die Jacobs geeft.

Hij noemt de 10 geboden op der Boeddhistische bedelmonniken, waarvan de eerste vijf voor iederen Boeddhist gelden:

1. Gij zult niet dooden.
2. Gij zult u niet toeëigenen wat een ander toebehoort.
3. Gij zult niet liegen.
4. Gij zult u niet aan dronkenschap overgeven.
5. Gij zult u voor overspel wachten; het is een schandelijke zaak.
6. Gij zult des nachts niet ontijdig voedsel gebruiken.
7. Gij zult geen bloemkransen dragen, noch u van reukwerk bedienen.
8. Gij zult op een op den grond gespreide mat slapen.
9. Gij zult u onthouden van dansen, muziek, zang en tooneelspel.
10. Gij zult geen goud of zilver aannemen.

Zeker heeft Jacobs gelijk, als hij opmerkt dat een groot gedeelte dezer geboden bij andere oude godsdiensten ook voorkomt, maar de beide punten, die de aandacht verdienen, zijn: 1e. dat in casu geen der andere oude godsdiensten voor de hand ligt (eigen inventie door de Badoeys is toch *te* onwaarschijnlijk) en 2e. dat deze geboden zoo scherp geformuleerd bij de Badoeys in praktijk zijn, tenminste de meeste.

De geboden 1, 3, 5, 6, 8 en 10 volgen zij letterlijk op. Wat No. 10 betreft, zelfs strenger, want zij nemen in het geheel geen geschenken aan. Bekend is dat zij gevoelig zijn voor het ontvangen van zout als attentie en hiertegen geen bezwaar maken, mits de poe'oen speciaal permissie geeft. Zout is nl. een der zaken die zij dringend noodig hebben en zelf moeten koopen. Dit is tegenwoordig natuurlijk op elke dessa-passar mogelijk, maar vermoedelijk hebben zij vroeger tijden van zoutgebrek gekend en dateert daarvan het hebben van poesaka-zout, dat nooit

gebruikt wordt en van vader op zoon overerft. Dit zout ziet pikzwart van ouderdom en wordt als een kostbare poesaka beschouwd.

De geboden 7 en 9 volgen zij op met geringe restricties.

Zoo bezit elke Badoeysche schoone een klein spiegeltje: een ergens opgepikte scherf van spiegglas met een eigen gemaakt houten lijstje er om. Dit is opvallend, omdat de dessa-vrouwen der buitenwereld veelal niet eens in het bezit van een dergelijk vrouwelijk attribuut zijn.

Hun versieringen zijn uiterst spaarzaam en hun muziek en zang soberder dan overal elders.

Gebod No. 4 is een beetje een zwak punt, want hoewel de Badoeys in het gewone leven in alles matig zijn, ontzien zij zich niet bij feesten „m nu en dan flink te raken". Het gaat hier natuurlijk niet om jenever of bier, maar om hun eigen palmwijn, de wajoe, een voor Europeeschen smaaak weinig verkwikkelijk goedje, waaraan de Badoej echter, als opwekkend middel, zeer verknocht is.

Op hun tochten door de steile bergen van Kanekes hebben zij altijd een bamboekoker met wajoe bij zich.

In verband hiermee een aardige anecdote.

Zekere Patih Dëroes, die in het begin der vorige eeuw tegen Daendels vocht (het schijnt dat de opstandelingen uit die jaren voor hun gevoel inderdaad niet tegen de Hollandsche overheersching, maar tegen Daendels vochten, die door zijn kras régime veel wrok gewekt had), riep de bevolking van Zuid-Bantam op om hem bij te staan. Ook de Badoeys. Dezen durfden niet thuis blijven en trokken mee ten strijde. Na twee dagen echter was hun wajoe op en zonk hun de moed — tot vechten of tot het overtreden van het eerste hunner geboden? — in de schoenen, waarop zij weer huiswaarts gingen.

Deze Patih Dëroes is later in gouvernementsdienst gekomen en die overgang van vogelvrij opstandeling tot bestuursambtenaar is eigenaardig gegaan.

Hij was gevlucht naar het Këndëng-gebergte en hield zich daar wel een jaar schuil in een grot bij den grooten, hoogen, in het Oostergrens-gebergte van Zuid-Bantam gelegen, waterval Tjoeroegsaeran ten Oosten van Tjitoedjah. Zijn echtgenoot schonk daar zelfs het leven aan een kind. Toen de

vervolgingen wat geluwd waren, vestigde Patih Dëroes zich in de oude dess Lëbak (bij het tegenwoordige Leuwidamar) en leefde daar rustig — tot op een goeden dag controleur De Groot op last van resident Tobias (den eersten resident van Bantam) te Lëbak aankwam om den vluchteling te arresteren.

Hij had een zwaren dag achter den rug en arriveerde uitgeput en hongerig. Geen enkel huis in Lëbak zag er zoo welvarend en gastvrij uit als dat van Patih Dëroes, die zich dan ook een uitstekend gastheer toonde, een groote pas gevangen kakap opdiende en vurige kolen op het controleurshoofd stapelde door hem van een graat, die hem in de keel schoot, te bevrijden.

Den volgenden morgen haalde de controleur Patih Dëroes over, mee naar Serang te gaan, hem een vrijgeleide garandeerend.

Resultaat was de benoeming van den arrestant tot Patih van Lëbak, welke functie hij nog lang bekleed heeft. Zijn nakomelingen zijn sindsdien altijd gouvernements-ambtenaar geweest.

Behalve de genoemde 10 geboden zijn er nog reeksen zaken en handelingen boejoet voor de Badoeys, die ook weer verschillen naar gelang van de verschillen in positie.

Voor de poe'oens is veel meer boejoet dan voor de gewone stervelingen, voor de Kadjëroan meer dan voor de panamping. Zoo mag de poe'oen niet door vreemde oogen gezien worden en moet hij zich dus, als er eens bezoek komt, verschuilen.

Zéér boejoet is het terrein om zijn huis, tenminste voor vreemden. Toen wij in Tjibeo waren, stond er steeds een haag van mannen in het straatje dat derwaarts voerde.

Een Badoej mag tusschen zonsondergang en zonsopgang geen licht branden, alleen bij onraad zou hierop een uitzondering gemaakt kunnen worden.

Wel mag hij 's morgens heel vroeg vuur maken voor het ontbijt.

Een Badoej mag bij de bewerking van den grond geen patjol gebruiken. Vermoedelijk berust deze adat op het feit dat voor hoema-bouw, zooals de Badoeys dien beoefenen en die een zuivere roofofbouw is, de patjol van oudsher geen geschikt gereedschap is, daar de oppervlakkige humuslaag te gemakkelijk er mee wordt weggewerkt.

Daarom zullen de hoema-bouw beoefenende

Badoeys den patjol niet van de sawah's bebouwende bevolking hebben willen overnemen en hieruit is een verbodsbepaling met een taboe-cachet gegroeid.

Een Badoej mag geen vaar- of voertuig gebruiken, Zelfs de grootste afstanden hoort hij te voet af te leggen en tot voor kort werd hierop nooit inbreuk gemaakt. Evenwel is er geen boejoetschending zoo verleidelijk als deze, vooral voor de jongere, altijd iets modern voelende generatie. Vandaar dat dan ook herhaaldelijk gevallen van overtreding geconstateerd konden worden. Zoo zonden nog dit jaar de Badoeys twee hunner naar den heer Djajadiningrat in Batavia om over grondenkwesties te spreken en werd door deze beide „heeren" van trein en sado gebruik gemaakt. Het gevolg was dat zij, bij terugkomst verslag uitbrengend, met 40 dagen verbanning werden gestraft.

Het is hier de geschikte plaats om iets mede te deelen over die steeds terugkeerende gronden- en grenskwesties, die den Badoeys zoo ter harte gaan. Deze berusten op het vroeger reeds vermelde bestaan van grenzen die deels door de poe'oens met de Bantamsche Sultans zijn overeengekomen, deels na afschaffing van het Sultanaat door onze bestuursambtenaren zijn vastgesteld. Van dit oorspronkelijke gebied hebben de Badoeys blijkbaar nu en dan gedeelten ingeboet als gevolg van opdringing der omwonende bevolking.

Echter heeft het Bestuur eenige malen reeds de grenzen der dessa Kanekes in de laatste decennien gewijzigd ten gunste van de Badoeys, daarbij de door hen beweerde oude regelingen als juist aannemende.

Ook momenteel dringen zij weer aan op terug-gave van terreinen, die behooren tot Moham-medaansche dessa's, aan de Dangka-kampongs, tot welker ressort die gronden vroeger blijkbaar behoord hebben.

Tijdens ons bezoek aan Kanekes in Mei 1928 heeft de Regent van Lëbak zich speciaal voor die kwestie geïnteresseerd en neigde ertoe zijn oorspronkelijk afwijzende houding te zullen wijzigen, toen hij een duidelijker inzicht kreeg in het groot aantal Badoeys dat van een regeling, zooals zij verzochten, zou profiteeren, en dat zijn verwachtingen verre overtrof. Waar er in die streek ten

Noorden van Kanekes grond in overvloed is, zoodat de Inspecteur der Landelijke Inkomsten geen enkel bezwaar heeft tegen een wijziging, zal de huidige wensch der Badoeys waarschijnlijk ook weer vervuld worden. Natuurlijk staat de Moham-medaansche bevolking eenigszins afwijzend tegen dergelijke veranderingen, maar hun bezwaren zijn meer gevoelskwesties dan van feitelijken aard.

De Badoeys mogen niet lezen of schrijven of beschreven papier in bezit hebben.

Wel hebben zij bekraste bamboelatten, sastra's geheeten, waarover Meyer in het 2e deel van „Jacobs en Meyer" een en ander gepubliceerd heeft, mede aan de hand van een studie van Dr. Brandes.

Wij reproduceeren hier een foto van de sastra, die in het Museum te Batavia bewaard wordt.

De sastra's worden nog steeds gemaakt en stellen een primitief alfabet voor, een herinnering aan de in het oude Soendarijk bestaan hebbende schrijfkunst.

Het bekrassen geschiedt zonder dat de Badoaj weet wat precies de beteekenis is van de figuren die hij maakt.

Op elke sastra staan 3 rijen teekens.

De bovenste bestaat altijd uit 20×2 weerhaken; de 2e rij uit vertikale streepjes, meestal om de twee of drie afgewisseld door een nulletje. De derde rij is volgens de Badoeys het alfabet. Waarschijnlijk zijn deze teekens op te vatten als symbolen daarvan, daar een werkelijk alfabet strikt boejoet zou zijn. Hierop wijst ook het feit, dat deze derde rij op geen der sastra's gelijk is. Het maakt den indruk dat er maar iets van gemaakt wordt, waarbij men zich precies houdt aan het aantal 20.

Aan deze zonderlinge teekens geven zij de bekende namen van het tegenwoordige Javaansche en Soendaneesche alfabet: ha, na, tja, ra, ka, enz.

Meyer kwam verder te weten dat de vertikale streepjes der 2e rij de naktoe (getalswaarde) der letters vertegenwoordigen en dat die op een wijze die zij (wegens het behooren ervan tot de mysteriën der poe'oens) niet nader wilden of konden uitleggen, door den poe'oën bij de naamgeving der jonggeborenen gebruikt worden.

Hij rekent met behulp van die naktoe en komt uit op een der letterteekens, dat dan het begin van den naam aangeeft.

Van een eigenlijke schrijfkunst is dus bij de Badoeys geen sprake.

De Badoeys mogen geen groote viervoetige huisdieren houden. Paarden, karbouwen, koeien zijn alle boejoet.

Vermoedelijk ook honden, want in de binnenkampongs ziet men slechts katten en kippen.

Vleesch eten mogen zij wel, maar niet van paarden, karbouwen, geiten, koeien en varkens. Blijkbaar hebben zij tegelijk met hun trek naar de bosschen officiëel van deze dingen afstand gedaan, vermoedelijk met het doel ook op die wijze het isolement te bevorderen.

Eigenaardig is, dat de meeste kleuren boejoet zijn, behalve wit en blauw, tegelijk dan ook de eenige kleuren die in hun kleeding vertegenwoordigd mogen zijn. Nog eigenaardiger is, dat ook de namen der andere kleuren niet mogen worden uitgesproken (Jacobs en Meyer).

Zoo zeggen zij niet *beureum* (rood), maar *siang* (licht) en niet *hideung* (zwart) maar *peutjeuk* (donker).

Ook zijn sommige zaaknamen boejoet, en niet alleen die van boejoet voorwerpen, maar ook van dingen uit het dagelijksch leven; speciaal geldt dit voor diverse diernamen. Aan Jacobs en Meyer ontleenen wij de volgende voorbeelden.

Zij zeggen niet: *bebek* (eend), maar *katok dempe* (ineengedrongen kip), niet: *embe* (geit), maar *mëntjek kolong* (hert onder het huis), niet: *koeda* (paard), maar *toetoempakan* (iets waarop men rijdt), overdag nooit *beurit* (muis), maar *sato geulis* ('t schoone dier).

Komt nu echter zoo'n woord in de pantoen's voor, dan is het niet boejoet, maar heeft dan ook een andere, en wel mythische beteekenis, bv. van een of ander vreemdsoortig monster.

Blijkbaar zijn die woorden boejoet omdat zij in de pantoen's voorkomen in een bepaald verband en berusten deze bepalingen dus alweer op vereering van het verleden.

De vroegere leiders hebben voorschriften gegeven, waarop de poe'oens nog voortborduren. Zij maken telkens nieuwe boejoet-bepalingen, naarmate de beschaving zich in nieuwe vormen opdringt. Voorbeelden hiervan zijn het als boejoet

beschouwd worden van fotografeeren ¹⁾, van de bioscoop (bij bezoek aan Serang), van electrisch licht. De jongere generatie staat hier nu en dan anders tegenover. De twee Badoeys, die na hun recent bezoek aan Batavia met 40 dagen verbanning bestraft zijn, hadden tegenover den heer Djajadiningrat hun gebruikmaken van den trein getracht te motiveeren met het argument dat dit eigenlijk niet boejoet kon zijn, omdat ten tijde der Daleums, die de voorschriften gemaakt hebben, er nog geen treinen waren. De poe'oen dacht er evenwel anders over.

Hevig boejoet zijn natuurlijk nieuwigheden, die tegelijk volgens het primitieve denken magisch gevreesd moeten worden. Vandaar dat de Regeering de Badoeys van inenten heeft vrijgesteld. Geleidelijk zijn echter de kaloearan en de bewoners der dangka-kampongs voor een deel tot inenting — vooral der zuigelingen — overgegaan, waartoe het intiem omgaan met de Mohammedanen in de buurt natuurlijk heeft bijgedragen.

Toch geschiedt deze inenting niet zonder gevolgen, want hoewel op de inenting der zuigelingen geen straf staat, wordt een volwassene, die de kunstbewerking ondergaat, zwaar beboet. Deze boete bestaat uit een stuk wit goed, een kris en „sareal”. Dit laatste beteekent één *reaal*, een herinnering aan de Portugeesche munt van dien naam. De waarde ervan is 2 gulden en 16 duiten. Heeft de schuldige geen kris, dan kan hij er een voor f 0,50 bij den poe'oen koopen uit diens collectie en hem daarna weer aanbieden als boete.

Het is niet goed mogelijk hier alles op te sommen en te behandelen wat boejoet is. Eén opvallende zaak, die met de boejoetbepalingen te maken heeft, zij hier nog gememoreerd. Als wij de steile voetpaden volgen die de kampongs der dessa Kanekes onderling verbinden en onze blik zich verlustigt aan het schitterend berglandschap, vallen ons verschillende heuveltoppen op, die niet zooals de meeste tot boven aan toe ter wille van den hoembouw zijn ontgonnen, maar die hun kroon van woudreuzen behouden hebben. De Badoeys deelen desgevraagd onmiddellijk mede dat deze toppen

¹⁾ Het verzet der Badoeys tegen gefotografeerd worden is helaas oorzaak van het slecht uitvallen der snapshots, die steeds ongemerkt genomen moesten worden.

boejoet zijn en niet ontgonnen mogen worden; printah van de oude Daleums, zooveel honderd jaar geleden.

Bij onderzoek blijken op deze toppen bronnen te bestaan, die voor de watervoorziening van het landschap van groot belang zijn en die bij universele ontbossing zouden te niet gaan. Alweer een bewijs van de verziendheid der oude leiders.

Karakter en Moraal. Zoodra het mogelijk zal zijn de interessante moraal der Badoeys intensiever te bestudeeren, zal dit beteekenen dat de Badoej-gemeenschap in haar huidigen vorm tot het verleden behoort. Hun merkwaardigheid en moraliteit zijn geheel afhankelijk van de handhaving van hun isolement.

Zedewetten mogen nog zoo strikt en scherp zijn, als het volkskarakter niet meewerkt, worden zij tot een aanfluiting.

Het feit dat de moreele wetgeving der Badoeys met zooveel moraliteit gepaard gaat, bewijst dan ook dat het karakter goed en zacht is. Als Multatuli de Badoeys bedoeld had toen hij schreef over „het zachtste volk der aarde”, zou hij niet ver mis geweest zijn en op dit punt geen oppositie ontmoet hebben.

Vergeleken bij andere, in primitieve omgeving en onder primitieve invloeden levende volken, zijn de Badoeys inderdaad een merkwaardig zacht en vreedzaam volkje.

Van den doorsnee Inlander onderscheiden zij zich door grooter respect voor een menschenleven en gematigder sexualiteit.

Hun meest opvallende goede eigenschap is wel hun eerlijkheid. Zij zijn ongekunsteld, naïef en dit blijkt bij kennismaking dadelijk uit hun antwoorden. Dat dit gepaard kan gaan met pogingen om den te opdringerigen vreemdeling op onschuldige wijze om den tuin te leiden en zoo de zaken die hun heilig zijn voor onbescheiden buitenstaanders te beveiligen, doet aan die eerlijkheid niets tekort. Soms vraagt men zich wel eens af of een antwoord dat ons ontwapent, niet getuigt van berekening, van diplomatie, van groote kennis van de menschelijke psyche, maar het blijkt toch steeds opnieuw dat het hun naïeve eerlijkheid is die nu en dan den schijn wekt van berekend te zijn.

Toen de heer Djajadiningrat moeite deed hen

over te halen zich te leenen tot anthropologisch onderzoek en daarbij op meer weerstand stuitte dan hij verwacht had, probeerde hij eenige zachte pressie uit te oefenen door hen er aan te herinneren dat hij altijd voor hen klaar had gestaan om hun belangen bij het Gouvernement te verdedigen. Hij voegde daar aan toe, dat, als zij nu bij de eerste gelegenheid dat hij iets van hen vroeg, zoo ontoeschietelijk waren, hij ook geen animo gevoelde om altijd maar weer voor hen op te komen.

Het eenige antwoord was: „Toch bent U de eenige tot wien wij ons altijd weer om hulp zullen wenden”.

Een dergelijk antwoord is volkomen ontwapenend, maar in casu een zooveelste bewijs voor de macht der oprechtheid, want het is niet wat het oppervlakkig lijkt: het meesterlijk antwoord van een diplomaat.

De Badoeys mogen boschmensen zijn, zonder de gebruikelijke beleefdheidsvormen, zij mogen den onwetende choqueren door hun gebrek aan een „hoogen” taalvorm als zij spreken tot hun meerderen, hun zuiverheid van gemoed neemt onherroepelijk bij nadere kennismaking voor hen in. Een staaltje van hun prettig-aandoende eerlijkheid:

Toen wij — ongenood — een bezoek brachten aan de verboden gehuchten Tjibeo en Tjikartawana waren wij zichtbaar onwelkom. Eenmaal voor het fait accompli gesteld, onthaalden de Badoeys ons echter gastvrij met wajoe en gepofte pisang. Deze werd aangeboden op een schaal van oud-Chineesch aardewerk, die de begeerte van een onzer opwekte. Onze Mohammedaansche geleider adviseerde het voorwerp te taxeeren, het bedrag op de baleh te deponeeren en den koop dan maar als gesloten te beschouwen. Wij lieten evenwel den eigenaar vragen of hij van zijn bezit afstand wilde doen tegen een civielen prijs. Hij hurkte toen voor ons neer, glimlachte verlegen en antwoordde alleen: „Toewan, het is al zoo heel lang in mijn bezit”. Dat de koop niet doorging zal de lezer begrijpelijk vinden.

Deze zuiverheid vinden wij als karakteristiek verschijnsel steeds weer terug en deze is het die den Westerling zoo imponeert, omdat zij strookt met zijn ingewortelde, hoewel slecht nagekomen, religieus-moreele idealen. Strikte eerlijkheid, strikte monogamie, eerbied voor de nagedachtenis

der overleden echtgenoot, zij imponeeren ons, in den modernen tijd vaak *malgré-nous*.

Aan den anderen kant moeten wij oppassen voor overdrijving en tot deze beperkende opmerking worden wij gebracht als wij bij Jacobs het onjuiste verhaal lezen hoe de jonge meisjes bij de Badoeys geheel vrij gelaten worden bij de keuze van een echtgenoot, ja de eenige beslissende stem hebben.

Dit zou inderdaad voor een primitief Oostersch volk hoogst opvallend zijn. Het is echter zeer zeker onjuist en motiveert een rechtzetting. Het bewijs, dat Jacobs hier zijn fantasie vrij spel heeft gelaten, wordt geleverd door een der slot-alinea's van de door Pleyte gepubliceerde legende over den oorsprong der Badoej-gemeenschap, een bron dus die te midden der Badoeys zelf ontsprongen is.

Wij lezen daar: „Wijders: zoo iemand ginds een mooie dochter bezit, mag hij deze niet weigeren, mits de man kleederen meebrengt voor de vrouw om te dragen, mitsgaders veldvruchten als rijst, aardvruchten enz. uit eigen aanplant verkregen. In geld heeft hij slechts 'n bedrag van vijf en twintig centen te betalen aan die hem trouwt, zijnde deze de *poe'oen*”.

Al is hier dus geen Westersch moreel ideaal benaderd, toch zijn in het familieleven der Badoeys verschillende sympathiek aandoende trekken aanwezig. Zoo o.a. de ook elders op Java gevonden gewoonte om als ouder den naam van het kind te dragen. Heet het kind b.v. Djasma, dan laat de vader zich graag ajah Djasma en de moeder ambo Djasma noemen. Dit door Jacobs genoemde feit gaf ons bij de volkstellingen herhaaldelijk moeilijkheden, doordat een bepaalde man door onze vraagbaken met den naam van zijn zoon werd aangeduid, wat tot verwarring leidde in de administratie.

De verhouding tusschen de familieleden onderling schijnt steeds harmonisch te zijn.

De Badoej is toegevend van natuur, volgt gaarne een printah op, vooral van door hem als hogere autoriteit beschouwde personen. Des te meer te waardeeren is hun hardnekkigheid als het om heilige zaken gaat. Deze ging in ons geval zoo ver dat de djaro-dangka van Tjiandam verklaarde liever af te treden dan eenig onderzoek te vergemakkelijken, nadat de tangkësan hun had verzekerd dat de geesten der voorouders zich verzetten.

Onverbiddelijk ook staat de Badoej tegenover

hem die een ernstige zonde bedreven heeft. Verbanning is het onherroepelijk gevolg. Dit komt hoogst zelden voor.

Toch gaat zoo'n bestraffing niet gepaard met rancuneuse gevoelens tegenover den persoon in kwestie. Zij zien er meer een noodlottigheid in, waar de hartstochten buiten blijven. Een evenement in het rustige Badoej-leven, waarvan wij getuige waren en dat hun karakterzachtheid illustreert, speelde zich af onmiddellijk na onze aankomst aan de grens van Kanekes.

Tot ons gezelschap behoorde ook Djapar, de bijna 20 jaar geleden aan zijn volk ontsproten Badoej, die indertijd den heer Pleyte zooveel wetenswaardigs omtrent zijn volksgenooten wist te vertellen, en wiens portret als 16 of 17-jarige knaap dan ook prijkt op het titelblad van Pleyte's publicatie: „Badoej'sche Geesteskinderen”. Begrijpelijkwijze is Dastjin — zoo luidde zijn Badoej'sche naam — voor goed de terugkeer tot zijn volk ontzegd. Hij is een afvallige, die nu al bijna 20 jaar in de zondige buitenwereld leeft. Dastjin zou ook niet meer willen; hij is zijn volk ontgroeid. Hij is Mohammedaan, is lang bij de politie geweest, daarna dessor-school-onderwijzer, en nu geëmployeerd op een buitenverblijf van den heer Djajadiningrat, die van of het moment dat hij zich als schuchtere vreemdeling meldde in de Kaboepaten te Serang, zijn mentor is geweest. Al dien tijd is er waarschijnlijk wel eenig indirect contact geweest tusschen hem en zijn volk, ter gelegenheid van de jaarlijksche gezantschappen, maar zijn familie — speciaal zijn zusters — heeft hij nooit teruggezien. Toen hij hoorde van de plannen onzer kleine expeditie, vroeg hij den heer Djajadiningrat verlof om mee te gaan, speciaal in de hoop zijn zusters te kunnen ontmoeten.

Djapar is een stil type, ietwat anders dan de gewone Inlander, en op den ochtend onzer aankomst was hij zichtbaar onder den indruk. Daar zaten zeker dertig of veertig Badoeys ons op te wachten, onder wie hij natuurlijk menig bekend gezicht zag. Wij zagen hem zich wat verdeptopstellen te midden onzer bedienden. En toen had opeens de herkenning plaats van den kant der Badoeys. De ouderen onder hen fluisterden elkaar zijn naam toe met veelbeteekenende blikken in zijn richting, en Djapar retireerde nog wat verder. Duidelijk was dat slechts verheugenis deze ouden van dagen bezielde

toen zij den voor altijd verloren zoon, die het leven bij zijn volk versmaad had, terugzagen. Geen spoor van afwijzende gevoelens. Wij zagen den ouden Arpan, den djaro-dangka van Kamantjing, opstaan en zich naar ons logeerhuis begeven, waar Djapar zich op den achtergrond hield, en hem vriendelijk-schuchter aanspreken. Blijkbaar noemde hij alleen Djapar's naam op vragenden toon en daarop zagen wij hem met verheugd gezicht den jongen man meetroonen naar het dichtbij gelegen Kadoe-Katoeq, gevolgd door meerdere stamgenooten. Uren lang is hij daar gefêteerd, zou men kunnen zeggen, en heeft alles kunnen vernemen over zijn familie, maar de poe'oen beschikte afwijzend op het verzoek om de binnen-kampongs te mogen betreden. Hij is boejoet geworden, een onherroepelijk uitgestootene, maar die met vriendschappelijke gevoelens begroet wordt.

Deze humaniteit is kenmerkend voor het karakter der Badoeys. Ook houden zij zich niet aan den letter hunner wetten maar passen die op humane wijze toe, zonder aanzien des persoons als het om positie of afkomst gaat, maar met inachtneming van verzachtende omstandigheden. Een voorbeeld: In de al vaker aangehaalde oorsprongslegende der Badoeys lezen wij:

„Wat aangaat zij die van daar verwijderd worden, zoo er zijn die rijst stelen of zich vermeten maagden lastig te vallen door haar den boezem of de wangen te betasten, dan worden zij onvoorwaardelijk tot heengaan gedwongen en hun ballingsoord is de dessa genaamd Nangka bêngkoeng.”

Maar tegenover verloofden, die de kuischheidsgeboden schenden, is men humaner. Hier wordt rekening gehouden, hetzij met een bestaande jonge genegenheid, hetzij met den toekomstigen huwelijksband, en de straf der verbanning niet in volle gestrengheid toegepast. De jeugdige zondaars worden samen verbannen, onder streng toezicht van den betrokken dangka gesteld, en door dezen op het voorgeschreven tijdstip in den echt verbonden. Mits zij berouw toonen en de dangka voor hun goed gedrag durft instaan, kunnen zij echter in de binnen-dorpen terugkeeren. Bij volledige toepassing der straf, zooals bedoeld in de aangehaalde regelen, kunnen de bannelingen op zijn gunstigst zich na drie jaar onder de panamping in een kampong hunner keuze vestigen. (Het is de

plicht der djaro-dangka's de bannelingen zooveel mogelijk onder hun invloed te houden, zoodat zij voor de Badoej-maatschappij behouden blijven en niet de vrijheid daar buiten verkiezen.)

De lange verlovings van eenige maanden tot zelfs een jaar, waarin zij elkaar zelfs niet mogen groeten, moeten de jongelui wel moeilijk vallen en wij buitenstaanders bekijken het genoemde vergriep zeker met welwillenden blik. Zou men ook hier weer moeten denken aan een geringere libido? Gevoelig voor de charme van de andere sexe is de jongere generatie zeker. Jacobs stelt het voor alsof in het dagelijksch leven alles ernst en rust is, maar Pleyte beschrijft hoe in het jongenshuis des avonds veelal de schoone sexe bezongen wordt in liedjes, die doen zien dat hun gevoelens niet twijfelachtig zijn.

Aan zoo'n festijn — *ngaroronda* geheeten — nemen soms tien of twaalf ongehuwde jongelui, elk met hun *katjapi* (snaar-instrument) deel, waarbij — zooals Pleyte zegt — Eros bovenal rondwaart, getuige een enkel citaat:

Lagoe Ajak-Ajakan

Hoök teuing damar malam,
Hoök teuing damar malam,
Soepaja pondok palitna,
Soepaja pondok palitna,
Si Sënong ajak-ajakan,
Hoök teuing beunang hajang,
Soepaja pondok warisna.”

door Pleyte als volgt vertaald:

„Ik vind je zoo lief, mijn harslampje,
Ik vind je zoo lief, mijn harslampje,
Dat de pit kort zij,
Dat de pit kort zij,
Si Sënong ajak-ajakan (refrein).
Ik vind je zoo lief, wees toeschietelijk,
Opdat mijn begeeren kort zij.”

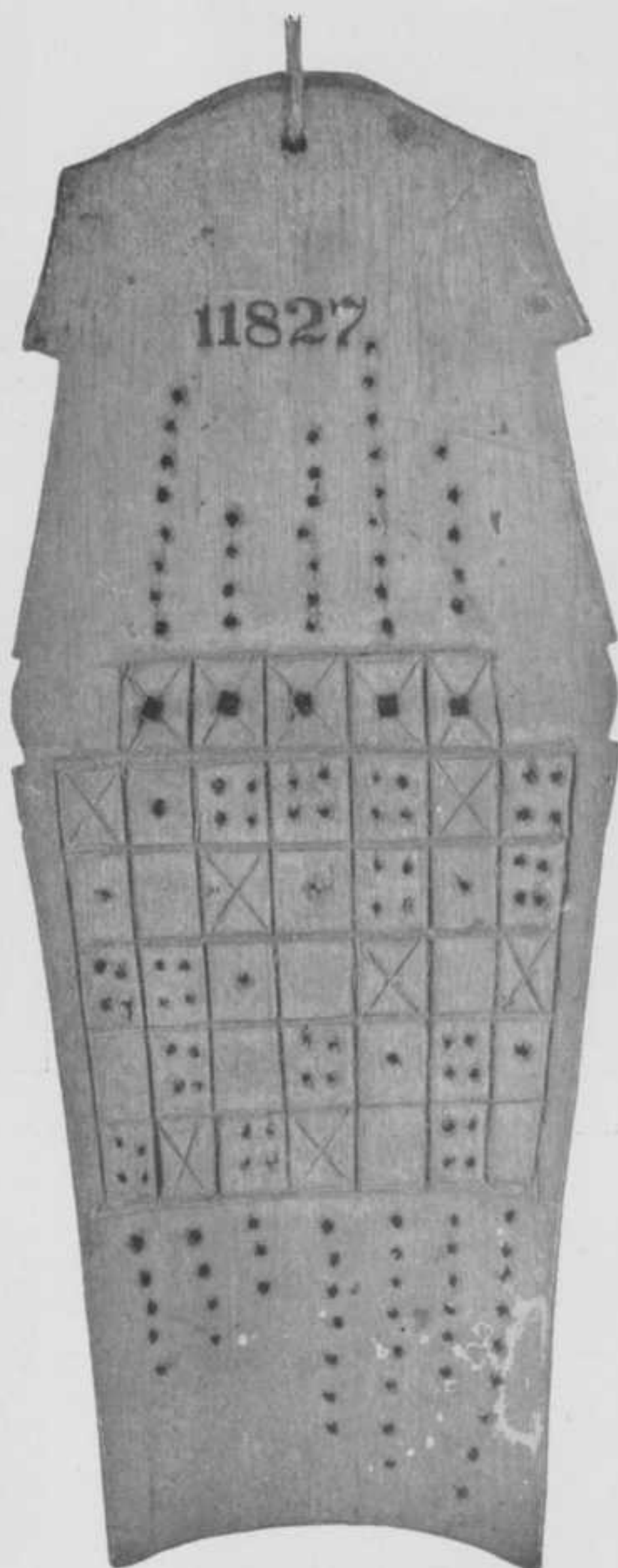
„Dit zijn geen Josef-verzuchtingen”, zegt Pleyte terecht.

Trouwens — tijdens het korte bezoek dat schrijver dezes aan de Badoeys te Tjikeusik bracht in 1917, merkte hij ook symptomen op die met het bovenstaande in overeenstemming zijn. Te zamen met Ir. Von Essen arriveerde hij doodvermoeid in

Sastra, met letterteekens bekraste bamboelat; de Badoe's beschrijven deze machinaal nl. volgens geërfde voorschriften, zonder de schrijfkunst machtig te zijn. Schrijven is bij hen „hoefoet“.

4 - 6 v.m.
2 - 4 v.m.
12 - 2 v.m.
8 - 12 n.m.
6 - 8 n.m.

4 - 6 n.m.
2 - 4 n.m.
12 - 2 n.m.
9 - 12 v.m.
6 - 9 v.m.

Kolendjer, een wichelplankje door de Poe'oen's gebruikt om slechte en goede dagen en tijdstippen te bepalen.

Eenige Badoej'sche sommiteiten, o. a. een ex-Poe'oen, met weinig vertrouwen ons gadeslaand tijdens bezoek aan Tjibeo.

Tijdelijk huisje voor de besnijdenis. Tjikartawana.

Foto Wenckebach 1928

Tjibeo, genomen van af het heuveltje waarop het rijstblok staat

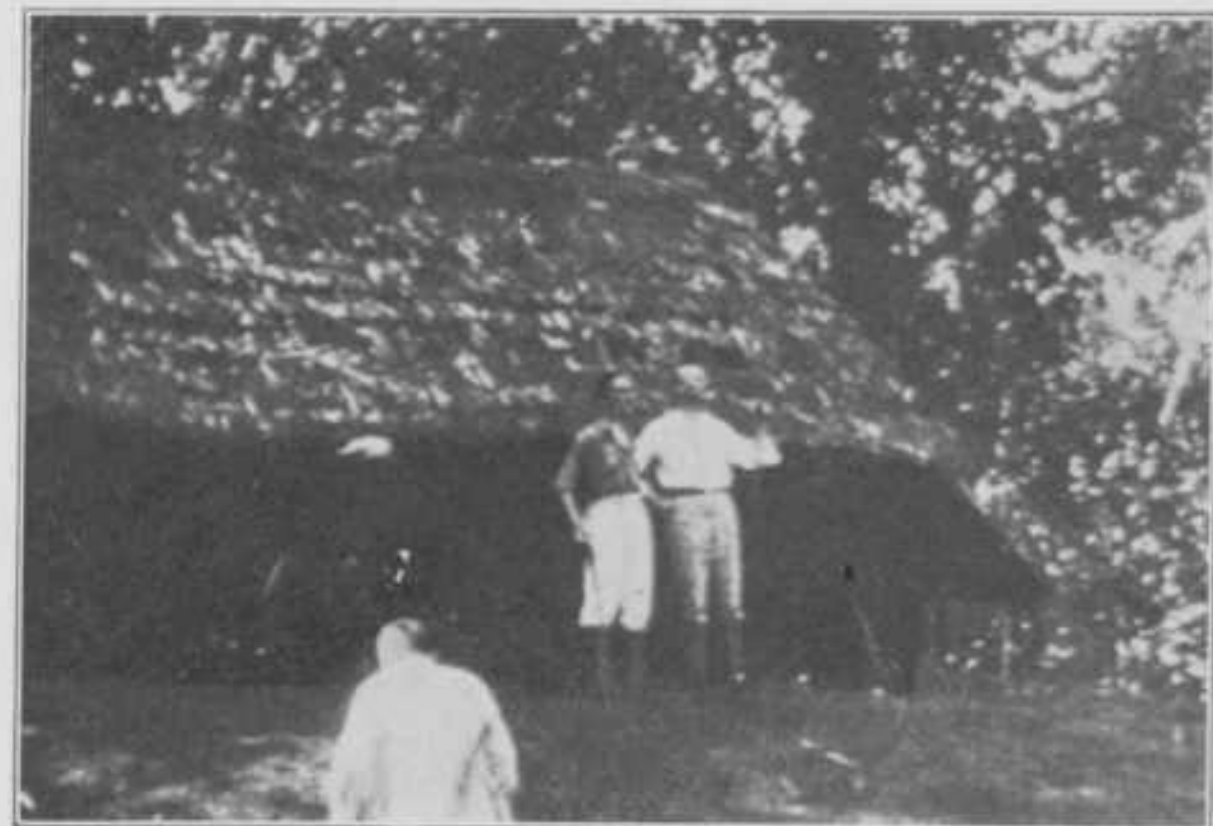

Foto Wenckebach 1928

Tjibeo. Op den achtergrond het huis van den Poe'oen, dat geen vreemdeling naderen mag.

Buiten-Badoej de katjapi bespelend.
(Links de Wedana v. Leuwidamar)

Onder dit afdak staat het heilige rijstblok waarin de padi van de hoema Serang gestampt wordt. Het staat op een heuveltje naast de kampong (Tjibeo in dit geval).

genoemde kampong en vond die als uitgestorven. De mannen waren in het bosch en de huizen waren potdicht. Het duurde eenige uren voor een normaal contact verkregen werd, waarbij ten slotte de oude Naseuni (die ook nu — 11 jaar later — weer een hoofdrol speelde bij de besprekingen), het ijs brak.

In dien tusschentijd zaten wij eenzaam en snakkend naar een koelen drank op de trap der baleh-dessa en voelen ons als uitgestootenen — tot voorzichtig de deur van het dichtstbijstaande huis geopend werd en een aardig meisjeskopje — te menscheijk nieuwsgierig om langer weerstand te bieden aan de verleiding — ons even monsterde, niet in gebreke bleef allervriendelijkst te glimlachen en weer haastig verdween. Toen begrepen wij dat de situatie niet hopeloos was en op die overtuiging voortbouwend, slaagden wij er dan ook in den passieven weerstand te overwinnen, tot wij lang na middernacht insliepen op het eentonig gezang van Naseuni, die de eene pantoen na de andere ten beste gaf.

„Nacht in het Badoewi-dorp”, noemde Von Essen jaren later een sonnet dat hij dichtte aan die herinnering.

„De schoud'ren trots en trots de kop van brons,
Kwam de kokolot op ons toegetreden.
En duldde in 't Dorp der Afscheidenen ons,
De witte Wester-menschen uit de steden.

Maar 's nachts droeg 't wijs gelaat gewijde frons,
Verzong hij plechtig pantoens als gebeden
En zijn we als zieners met zijn stemgegons
Aan de eeuwen van dit volk voorbij geschreden.

Aan de altijd ééndre in zelfde wet en zede,
Aan de geslachten, merkloos heen gegleden,
In 't heilig aantal, veertig, der gezinnen,

Terug in 't ééndre pantoenlied, waarbinnen
Hun dooden leven als in 't ver verleden.....
Terug in 't ééndre toekomstlooze heden.”

Nooit vergeet ik dezen eigenaardigen avond, en nooit den glimlach die ons hoop gaf — en die ten slotte niets anders was dan „das ewig weibliche” dat tot uiting kwam. —

Vroeger — in den aanvang van dit artikel — werd

reeds opgemerkt dat de moraliteit der Badoeys hun als zoodanig niet bewust is en werd betoogd dat dit hen eer op een hooger dan op een lager ethisch niveau plaatst.

Bewust zijn zij slechts van den vasten wil om de oude voorschriften te volgen en de heilige goederen te bewaken, die hun zijn toevertrouwd.

Het bestand zijn, ter wille van dezen plicht, tegen de verleidingen des levens is het wezen van hun moraliteit.

Parallel met het zedelijk bewustzijn gaat dat der zonde. Zonde is dus inbreuk op de boejoet- en adat-voorschriften.

Als zoodanig is dit zonde-begrip volkomen gelijk aan dat van alle primitieve volken. Hier is adat (en dus ook taboe) zoo innig met het volksbestaan verweven, zoo onafscheidelijk ervan, dat elke inbreuk schadelijk moet zijn, hetzij voor de persoon zelf, hetzij — en dit is de grootste zonde! — voor de gemeenschap (zie v. Ossenbruggen).

Van elke inbreuk op de oude verbodsbepalingen der Daleums, van elke zonde dus (die in ernstige gevallen, zooals b.v. overspel, ware doodzonden zijn!) verwachten de Badoeys dan ook ongeluk en gingen vroeger veelal met de heele kampong verhuizen om hieraan te ontkomen.

Iets dergelijks is herhaaldelijk voorgekomen. Het is dan ook een daad geheel in de lijn van het dynamisch denken. Bij verschillende primitieve volken wordt, ter afwering van de schadelijke gevolgen eener taboe-schending waartegen de doekoens geen middel weten, b.v. bij een pokken-epidemie, waartegenover de dokters machteloos staan, als eenige betrouwbare maatregel de ontvluchting der ontwijde plek toegepast.

Het moraal- en zondebegrip der Badoeys is dus geheel primitief en heeft met religieusiteit niets te maken.

En het is juist hier dat men zich verwonderd afvraagt, hoe zich op die basis rechtstreeks een mentaliteit van naïeve goedheid en tevredenheid heeft kunnen ontwikkelen, die veel meer is dan een slaafsch opvolgen van oude geboden. Wij raken hier aan het essentiële der begrippen goed en kwaad.

Ergens, in den Proloog van Goethe's Faust, zegt de Heer tot Mephisto:

„Ein guter Mensch in seinem dunklen Drange ist sich des rechten Weges wohl bewusst”.

Dit woord bevat een eeuwige waarheid, die als regel verborgen blijft onder de oppervlakkige chaos onzer samenleving, maar bij de Badoeys als een natuur-phaenomeen aan het licht treedt.

Feesten. Hoewel de Badoej wars van opschik, luxe en luidruchtige pret is, heeft hij een groot penchant voor feestmaaltijden, die dan ook meestal tegelijk een religieuze beteekenis hebben. Al hun feesten zijn groote maaltijden met een ceremoniël cachet.

Wat zijdan eten is nl. zeer speciaal. Het bestaat behalve uit rijst, en wel veelal heilige rijst van de hoema serang, uit diverse, voor deze gelegenheid levend gevangen, zonderlinge diersoorten. Tijden van te voren geeft de poe'oen dan ook orders om met deze vangst een begin te maken. Jacobs geeft het volgende lijstje:

een reebok, een dwerghert, een eekhoorn, een miereneter, eenige rivierslakken, eenige riviergarnalen, een soort riviervisch; in het Soendaneesch respect. *mëntjek*, *peutjang*, *boeet*, *peusing soe-soeh*, *hoerang* en *tjenang* geheeten.

Er zal wel een oud magisch bijgeloof aan deze dieren verbonden zijn, wat ons echter ten eenenmale ontgaat.

De *Kawaloe-* en *laksa-feesten* zijn oogstfeesten, die het jaarlijksch besluit vormen van de hoema serang bewerking. Een hoema-serang bevindt zich bij elk der 3 binnen-kampongs en wordt door de bewoners gezamenlijk bewerkt, waarbij de grond op geenerlei wijze door menschelijke lichaamsvochten verontreinigd mag worden. Vandaar dat zij onder het werken niet drinken.

De padi, afkomstig van deze velden, wordt in een speciaal rijstblok gestampt, dat op een heuveltje naast de kampong onder een afdak gelegen is.

De kawaloe-feesten worden door alle Badoeys „binnen” gevierd, de laksa feesten, die op de 3 kawaloe-feesten volgen, bij de respectievelijke Djaro-dangka's. Alleen de „kaoem dalēm” vieren deze met de Kadjéroan samen als helpers.

Een nauwkeurige beschrijving der kawaloe-feesten door een ooggetuige, den Soendaneeschen schrijver van den controleur Meyer, die zeer met de Badoeys bevriend was, vindt men bij Jacobs en Meyer. Het bestaat voornl. uit ritueele reiniging van den kamponggrond, ritueele wassching der menschen in de

rivier, en uit voorbereidselen voor den feestmaaltijd, waartoe bepaalde mannen, in bepaald aantal, uren lang in actie zijn. De details dezer voorbereidingen hebben alle kennelijk magische beteekenis.

Het laksafeest, dat drie dagen na kawaloe panoetoep gevierd wordt, is in wezen fetichistisch. De beschrijving van Jacobs is vermoedelijk overgenomen van de publicatie van den Ass. Resid. Spanoghe (den metgezel van Blume naar Artja Domas in 1822) die deze feesten in het Tijdschr. v. Ned. Indië Deel II weergeeft. Er is geen reden om aan te nemen dat het ook nu niet nog evenzoo toegaat. Als voorbeeld van zuiver animisme is een korte beschrijving hier niet misplaatst.

De hoofdzaak is een optocht naar het bosch, waarbij in een mandje een pop van rijstdeeg wordt meegevoerd, die in den rug gesteund wordt door een ei. Als bewakers zijn aanwezig een levende tarantella en wat slakken en krabben. Om de pop heen worden evenveel kleine tuitjes met rijst deeg gezet als er mannen en evenveel uit blad gesneden poppetjes als er vrouwen in de kampong zijn.

In het bosch worden door den poe'oen om het mandje in een cirkel evenveel piekjes van bladnerf in den grond gestoken, als er mannen aan het feest meedoen. Die cirkel heeft een opening naar het Zuiden, met een groote levende schorpioen ervoor als bewaker. Alleen Batara Toenggal kan hier binnen.

Allen verwijderen zich nu, behalve de Kokolot, die achterblijft en plotseling een luiden schreeuw geeft, die tot in de kampong te hooren is. Dit beteekent dat Batara Toenggal de hem aangeboden prinses als bruid aanvaard heeft en zijn plicht als bruijom volbracht heeft.

De waarschuwing van den Kokolot wordt gevolgd door een oorverdoovend lawaai dat men in de kampong met alle beschikbare middelen maakt z.g. om de booze geesten te verhinderen de gewekte vrucht kwaad te berokkenen.

Als het lawaai voorbij is, gaat de poe'oen met een paar anderen naar het bosch om te kijken of de pop nog intact is. Dit voorspelt dan een gelukkig jaar.

Daarna volgt een algemeene bad-partij in de rivier en het feest eindigt met den grooten maaltijd waarvoor al de zonderlinge dieren bestemd waren.

Bij onze beschouwingen over de moraal werd ook de *bruidskeuze* bij de Badoeys reeds ter sprake gebracht en aangetoond dat de voorstelling, die Jacobs daarvan gaf, niet juist kan zijn. Wat de verdere ceremoniën hierbij betreft vernamen wij het volgende uit den mond der Badoeys, dat vrijwel met de beschrijving bij Jacobs overeenstemt. Volgens onze gegevens kiest de vader van den bruidegom de bruid, waarna diens moeder het eigenlijke aanzoek doet bij de moeder van het meisje. Zij brengt dan een cadeautje van sirih-blaren mee. Als de moeders accoord zijn brengt de vader van den bruidegom een bos sirih met ingrediënten benevens een paar eenvoudige zilveren ringen aan den vader der bruid. Deze sirih gaat naar den *poe'oen*, die de *baresan* (raad) bijeen roept ter goedkeuring. Hierop volgt de vroeger reeds vermelde abnormaal lange verloving, gedurende welken tijd de zilveren ringen gedragen worden.

Na het huwelijk worden deze afgelegd. Tot zijn dood toe blijft de Badoey echter een soort garen armband dragen, zonder welke hij zich hoogst onveilig voelt tegenover de gevaren des levens.

Huwelijksplechtigheid. Deze is bij de Badoeys zeer eenvoudig: De *poe'oen* stelt een goeden dag vast. Op dezen gaan de beide vaders met den bruidegom naar den *poe'oen*, die voor eenige oogenblikken den jongen man uit de handen van zijn vader als zoon aanneemt en dan overgeeft aan den vader van het meisje. Daarna stelt deze laatste den bruidegom in het bezit van zijn bruid, wat te haren huize plaats vindt. Een feestmaal bezegelt ook hier, zooals bij bijna alle volken, de trouwing. Hierbij bestaat ook de oude Soendaneesche formaliteit, dat de bruidegom het eerste hapje rijst met de vingers in den mond der bruid brengt, die dit op dezelfde wijze beantwoordt.

Jacobs geeft nog een aantal *détails*, o.a. de formulieren die de bruidegom moet opzeggen alvorens van zijn pas verkregen rechten gebruik te maken, wat onmiddellijk na het feestmaal behoort te gebeuren. Van den goeden afloop doet hij zijn schoonouders mededeeling, waaraan deze dan verdere bekendheid geven.

Van Höevell, die de Badoeys 40 jaar voor Jacobs bezocht, geeft een beschrijving, die van de vorige afwijkt. Volgens hem gaat ook de bruid naar het

huis van den *poe'oen* en wordt het jonge paar vergezeld door familie en vrienden. De *poe'oen* zegt dan eerst (vert. v. Höevell):

„Heil lichaam, heil het woord van den Goesti, de openbaring van Allah!” waarop alle aanwezigen juichen: „Kawin! Kawin!” (trouwen! trouwen!).

Daarna geeft de vader zijn dochter aan den bruidegom met de volgende woorden (vert. v. Höevell): „Ik geef mijn kind, zoo zij schoon is, „om te beminnen; zoo zij tenger is om haar te „bevelen; zoo zij gezet is om haar onder uw „huisgenooten te rekenen voor het verrichten van „grof werk aan den haard en om te arbeiden „in de keuken.”

Het komt herhaaldelijk voor dat de diverse auteurs, die over de Badoeys geschreven hebben, elkaar tegenspreken en zeer uiteenlopende voorstellingen geven. Zeker is het verkeerd om, zooals Jacobs doet, de zelf ingewonnen informaties voor de eenig juiste te verklaren en het afwijkende voor foutief. Het is zeer goed mogelijk dat de adat zich geleidelijk, ja nu en dan zelfs met sprongen wijzigt, dat oude gebruiken plaats maken voor andere of dat er tweëerlei adat bestaat op bepaalde punten.

Alle onderzoekers moesten zich vergenoegen met het ondervragen der toch al weinig mededeelzame Badoeys en van objectief onderzoek is nooit sprake kunnen zijn.

Aanvaarden wij dus v. Höevell's verhaal als een gewaardeerde aanvulling van Jacobs' mededeelingen.

Ziekten. Wij hadden gehoopt hierover uitvoerige wetenschappelijke gegevens te krijgen, wat niet is mogen gelukken. Door navragen ervoeren wij dat er weinig ziekte voorkomt. De grootste rol spelen buikaandoeningen bij zuigelingen, en deze zouden een relatief groote sterfte veroorzaken. Epidemisch zijn vroeger pokken voorgekomen, maar met den vooruitgang der vaccinatie onder de Kaloearan, waartegen, zooals gezegd, wat de inenting van zuigelingen betreft, weinig weerstand bestaat, wordt de kans op zulke epidemieën steeds geringer. De laatste 8 jaar is geen pokken voorgekomen.

Pokdaligen zagen wij zoowel onder Kadjeroan als Kaloearan, doch niet in grooten getale.

Long-tuberculose komt voor, o.a. stierf daaraan volgens mededeeling van den heer Djajadiningrat, de vorige poe'oen van Tjibeo. Momenteel zou er onder de Kadjeroan een geval van bloed opgeven bekend zijn.

Blindheid op 2 oogen, dus door ziekte, is momenteel onbekend.

Vroeger zouden veel kropgezwollen zijn waargenomen, maar die afwijking kon nu niet geconstateerd worden.

Jacobs doet uitvoerige mededeelingen over de maatregelen die de Badoeys bij ziekte toepassen, en die uit bezweringsformulieren der poe'oens, maar ook wel uit symptomatische behandeling door middel van allerlei kruiden bestaat. Van Westersche geneeskunde willen de Badoeys uit den aard der zaak niets weten. Zij wenschen een ziekte ook niet als zoodanig te bestrijden, daar zij deze fatalistisch als de wensch der goddelijke voorouders beschouwen. Hoogstens bestrijden zij hinderlijke symptomen of bezweren in enkele gevallen booze geesten. Pokken b.v. wordt als een gunst van B. Toenggäl beschouwd, die volgens de overlevering immers zelf pokdalig was.

Landbouw en Tijdrekening. De landbouw der Badoeys is rooibouw, d.w.z. ontginning van den boschgrond om er dan padi te planten. Zij zijn hierbij geheel afhankelijk van den regen, daar kunstmatige bewatering der gronden niet voorkomt.

Na hoogstens 3 jaar wordt een hoema niet verder bewerkt, maar nieuw terrein uitgekozen.

In het midden van hun gedachtenwereld staat de bewerking van de z.g. *hoema serang* en het al- of niet-slagen van den oogst op deze heilige velden.

Er is in hun eentonig leven naast Artja Domas slechts één belangrijke factor en dat is de hoema serang.

Elk der drie binnendorpen heeft zijn eigen hoema serang die in gemeenschappelijken arbeid bewerkt wordt.

De naam hoema serang maakt een ietwat zonderlingen indruk, daar *hoema* een droog padiveld en *serang* sawah beteekent. Oorspronkelijk beteekent *serang* echter een bijzonder soort sawah.

Zeër duidelijk geformuleerd vinden wij dit in

het „Extract uit het Rapport omtrent de apanagevelden der inlandsche hoofden en omtrent de „rechten, door de bevolking op de sawah negara of „kedaleman in de Residentie Bantam uitgeoefend, „opgemaakt door de controleurs A. J. Spaan en Mr. „F. C. Valck“, welk extract als Bijlage A is toegevoegd aan het 2e deel van het „Eindrésumé „van het bij Gouv. Besl. dd. 10 Juni 1867 No. 2 „bevolen onderzoek naar de rechten van den in- „lander op den grond op Java en Madoera“ (samengesteld door den Chef der afd. Statistiek ter Alg. Secretarie).

Wij lezen hier op blz. 2:

„Toen ook bestond waarschijnlijk nog algemeen „de heden nog bij den kleinen stam der Badoewi's „in Lebak in zijn zuiveren vorm heerschende „gewoonte, dat jaarlijks de geheele stam gemeen- „schappelijk een stuk grond bewerkt, waarvan de „opbrengst bestemd is tot het viere van gods- „dienstige feesten.

„De bewerking, beplanting en oogst van dat „stuk grond geschiedt daar gemeenschappelijk, „door den geheelen stam. De op deze wijze bewerk- „te en tot dat doel bestemde velden droegen toen „en dragen nog den naam van *sèrang* of *sesè- „rangan* en hebben o.a. de hoofdplaats van dit „gewest, evenals verscheidene *dessas* zooals „Karang *Sèrang*, *Sèrang Nambo*, e.a. hunne namen „te danken aan het feit dat zich daar vroeger *sesè- „rangan's* bevonden hebben“. —

Zooals wij bij de bespreking der oogstfeesten zagen, geschiedt de bewerking der hoema serang onder speciale voorzorgen tegen verontreiniging. Voor deze bewerking bestaan van oudsher vaste ritueele data, waarvan nooit wordt afgeweken.

De *tijdrekening* der Badoeys hangt dan ook zeer nauw samen met deze ritueele data.

Hun *jaar* is, zooals bij alle Malayo-Polynesische volken, een zonnejaar, nl. een oogstjaar, dat duurt van oogst tot oogst.

Zij verdeelen dit jaar in maanmaanden nl. van volle maan tot volle maan, wat $\pm 29\frac{1}{2}$ dag is. Daarom hebben zij, evenals overal elders op Java, afwisselend maanden van 29 en 30 dagen (oud-Javaansche instelling).

De namen dezer maanden zijn ongeveer dezelfde als die der in Midden- en Oost-Java nog in zwang zijnde (maar bij de Bantammers onbekende)

mangsa-maanden, die van oud-Javaanschen oorsprong zijn; deze mangsa's waren (en zijn nog) perioden van zeer ongelijke lengte. De Badoeys hebben dus — evenals de Tenggereezen — twee oud-Javaansche instellingen gecombineerd, nl. maanmaanden en mangsa's. De bedoelde namen luiden bij de Badoeys: Kasa, Karo, Katiga, Sapar, Kalima, Kaānam, Kapitoe, Kadalapan, Kasalapan, Kasapoeloh, Hapit lēma, Hapit kajoe.

Als zij deze namen opnoemen, beginnen zij altijd bij Sapar, omdat in die maand de hoema serang-bewerking begint.

De Badoeys hebben een 7-daagsche week, waarvan zij onder elkaar de dagen noemen als volgt:

Dite, Soma, Anggara, Njiboeda, Raspati, Soekla, Toempĕk.

Zij kennen echter ook de namen: Ahad, Sēnen, Salasa, Rēbo, Kēmis, Djoemahat, Saptoe.

Van deze 7 weekdagen gaven zij ons de volgende naktoe's (getalswaarde): 5, 4, 3, 7, 8, 6, 9.

Ook kennen de Badoeys de vijfdaagsche week of pasaran, een oorspronkelijk Indonesische instelling, die overal op Java nog een rol speelt, en waarvan de dagen heeten: Lēgi, Paing, Pon, Wage, Kliwon (met de naktoe's 8, 5, 9, 7, 4).

Den dag verdeelen de Badoeys volgens Jacobs in zessen, den nacht in vijven, nl.:

6 uur v.m. isoek	6 uur n.m. sareupna
9 uur „ tēngah naik 8	„ n.m. saleureuk boedak.
12 uur „ tēngange	12 „ 's nachts tēngah peuting
1 uur n.m. lingsir	2 „ v.m. djanari leutik
2 uur „ sandekala	4 „ v.m. djanari gēde
4 uur „ boerit.	

Hierbij zij aangeteekend dat op Java de nacht en de dag elk in zessen verdeeld zijn, en op den Tengger elk in vijven, zoodat bovenstaande indeeling in elf wel niet geheel volledig zal zijn.

Met hun 12 maanmaanden van 29 en 30 dagen moeten de Badoeys elk jaar 11 dagen achter raken bij het zonnejaar, dus een maand in 3 jaar. Als zij dit niet zouden corrigeren, zouden zij dus op den duur geheel en al met de natuurwetten in de war raken, daar zij vaste voorschriften volgen betreffende de maanden waarin zij planten en oogsten.

Bij verschillende Indonesische volken geschiedt

deze vereffening door een schrikkelmaand in te voegen eens in de zooveel jaar. Bij de Tenggereezen bv. wordt om de 5 jaar een schrikkelmaand ingevoegd door naamsverandering van een der maanden bv. door Kalima plotseling Kapat te noemen. De Badoeys doen dit niet.

Andere volken laten de laatste maand zooveel dagen langer duren als zij achter raken, of korten de eerste maand naar verhouding in (zie Pleyte: „Het Malayo-Polynesische jaar”).

Bij de Badoeys is de zaak wat verward en gecompliceerd.

Zij hebben als richtsnoeren:

1°. hun maan-maanden.

2°. de natuurverschijnselen, die den landbouw beheerschen: sterrenbeelden, periodieke verschijnselen in planten- en dierenrijk.

3°. hun ritueele data, nl. die voor het gaan naar Artja Domas (16—18 Kalima), en die voor het bewerken van de hoema serang, waarvoor Naseuni ons de volgende data gaf:

18 Sapar: begin van het schoonmaken.

20—22 Kaānam: snoeien der boomen („noetohan”).

14 d. later: branden („ngahoeroe”).

20—30 Kapitoe: planten („ngaseuk”).

Kadalapan en Kasalapan: wieden („ngored”).
daarna selamatan.

1—8 Kasa: oogsten („diboewat”).

17 Kasa: 1° kawaloefeest („kawaloemitēmbujan”).

18 Karo: 2° kawaloefeest („kawaloe tēngah”).

17 Katiga: 3e kawaloefeest („kawaloe panoetoep”).

20—27 Katiga: de laksafeesten.

Aan al de genoemde ritueele data moeten zij met pijnlijke nauwkeurigheid officiëel vasthouden, en tegelijk mogen zij niet in botsing komen met de natuurwetten, wat op den langen duur door de jaarlijksche 11 dagen verlies het geval zou zijn (bij de hoema-bouw behoeft echter één of twee maanden verschil niet tot mislukking te leiden).

Nu wordt het den Badoeys gemakkelijk gemaakt om te schipperen doordat zij als ongeletterden en met hun eentonig bestaan geen behoefte hebben aan een nauwkeurig bijhouden der data van het dagelijksch leven, zoodat zij door invoeging van enkele dagen, nu en dan, niet gehinderd worden.

De poe'oen stelt door berekeningen, waarvan hij o.a. van plankjes met teekens gebruik maakt, een

gunstigen dag vast, waarop bv. met de ontginning in Sapar kan worden begonnen. Hij regelt dit zóó, dat er van verlies van dagen geen sprake kan zijn en noemt den vastgestelden dag 18 Sapar. Van daar uit wordt dan verder gewerkt, waarbij zich zoo noodig nog andere mogelijkheden voordoen om dagen te winnen. Volgens Naseuni smokkelt de poe'oen nooit achteruit, wat van een juist inzicht in de situatie blijk geeft.

Zoo worden de oogstjaren met de 12 maanden gevuld, zonder dat de tijdrekening belangrijk in de war raakt.

Ettelijke uren zijn er noodig geweest om, pratend met Naseuni, achter deze feiten te komen, die geheel beheerscht worden door den eisch de ritueele data in naam hoog te houden. Dat desnoods de natuurwetten een weinig in het gedrang komen, deert hen niet.

Dit origineele feit — het stellen der data boven alle andere factoren: boven het behoud der tijdrekening en boven het volgen der natuurwetten — blijkt nog uit de volgende mededeeling van Naseuni over den gang van zaken bij misoogst op de hoema serang. Is hiervan sprake op één, en ook op twee der drie heilige velden, dan deelen deze in den oogst van de derde hoema serang. Hebben echter alle drie hoema serang misoogst, iets wat hoogst zelden gebeurt, dan wordt het geval moeilijk.

Wel zorgt men dan voor ritueele rijst door de hoema-poe'oen daarvoor te bestemmen, maar deze wordt tegelijkertijd bewerkt met de particuliere rijstvelden, en dus geoogst één maand na den officiëlen oogstdatum voor de hoema serang. Men zou dus een maand te laat zijn voor kawaloe mitëmbujan, wat voor den Badoej ondenkbaar is.

Om deze moeilijkheid op te lossen, decreteert in zoo'n geval de poe'oen dat de maand Kasa verlengd wordt met 30 dagen, en dat dus Karo Kasa wordt, Katiga Karo heet, Sapar Katiga, Kalima Sapar, enz. Op deze wijze worden de heilige data gehandhaafd, terwijl geen notitie genomen wordt van het feit dat de tijdrekening een maand fout is.

Dit kan, omdat, zooals gezegd, een maand verschil voor hun landbouw geen overwegende bezwaren geeft; officieel herstel der fout is dus ook niet noodzakelijk.

Vermoedelijk is de beschreven gang van zaken niet traditioneel. Een totale misoogst der drie hoema serang is zeker een groote zeldzaamheid.

Volgens Naseuni heeft zich het genoemde geval $\pm$ 20 jaar geleden voorgedaan, wat overeenkomt met het feit dat Djapar (Dastjin), die bijna 20 jaar geleden als volwassen jongen de Badoeys verliet, ons te voren de verlenging der maand Kasa als gevolg van misoogst al had beschreven. Hij moet die tamelijk ingrijpende maatregel nog hebben meegemaakt en zou zich de geschiedenis waarschijnlijk niet herinneren als het geen zeer bijzondere gebeurtenis geweest was.

Het is daarom logisch te veronderstellen dat de toenmalige poe'oens op eigen initiatief en niet op traditioneele gronden den boven beschreven maatregel hebben toegepast en om religieuze gevoels-overwegingen, bv. gevoelens van eerbied tegenover de goddelijke voorouders, die de fatale driedubbele misoogst noodig geoordeeld hadden, de bezwaren der maandverandering als permanent hebben geaccepteerd, in plaats van haar later door een analogen maatregel ongedaan te maken.

Ook is het niet onmogelijk dat deze door de poe'oens getroffen regeling een herinnering voorstelt aan een vroeger bestaan hebbend systeem van schrikkelmaanden, zooals op pag. 92 van de Tëng-gëreezen is vermeld.

Dat zoo'n verandering in de tijdrekening der Badoeys zeer zeldzaam is, misschien zelfs nooit eerder is voorgekomen, blijkt bij vergelijking van de Badoeysche maandtelling met die der buitenwereld.

Deze is nl. van 1822 (toen Blume noteerde dat Kasa 1 = 5 November was) tot 1907 onveranderd gebleven. Volgens Pleyte was in laatstgenoemd jaar 14 Kasapoeloh der Badoeys = 30 Augustus, wat met Blume's notitie klopt. Momenteel echter is 14 Kasapoeloh = 30 September, welk verschil aan de blijkbaar in 1908 plaats gevonden hoema serang-misoogst te danken is.

Vergelijking met de bij de Javanen momenteel nog bestaande rekening met dezelfde namen dragende (mangsa-)maanden ¹⁾ doet zien dat 100 jaar geleden de Badoeys al 5 maanden verschilden van de buitenwereld (in 1822 was Kasa 1 = 5 November, heden = 14 December; overal elders is Kasa 1 = 21 Juni). Dit verschil moet — daar de ritueele data der

1) De omwonende Bantammers kennen deze tijdrekening niet, zij gebruiken de Mohammedaansche maanden Sawal, Hapit, Rajagoeng, Moeharam, Sapar, Maoeloed, etc.

Badoeys waarmee hun rekening samenhangt, heel oud zijn — al eeuwen bestaan hebben.

Als ongeletterden, dus zonder geschreven tradities, hebben de Badoeys natuurlijk geen jaartelling.

Alleen de stamboomen der poe'oens en andere sommiteiten kunnen als maatstaf voor den duur hunner existentie als afzonderlijk volk dienen.

De schepping der wereld is voor hen onmiddellijk aan het begin dezer stamboomen voorafgegaan.

Kolendjer. De Badoeys (speciaal de poe'oens) gebruiken bij hun berekeningen van goede en slechte dagen z.g. wichelplankjes, die ook elders op Java, bij de doekoens, nog in zwang zijn. Zij noemen deze „Kolendjer”. Een in het Museum te Batavia aanwezig exemplaar uit Tjibeo afkomstig wordt hier gereproduceerd.

En dergelijk wichelplankje heet op Java, en ook bij de Tenggerezen: „papan sadrolas”.

Naseuni kon ons het gebruik niet goed uitleggen, was dit blijkbaar vergeten, zoodat het vermoeden voor de hand ligt dat tegenwoordig, behalve poe'oens en tangkësan, niemand er veel notie van heeft.

Toch kregen wij een voorstelling van de wijze waarop deze plankjes toepassing vinden, door de beschrijving die Jasper, in zijn verhandeling over de Tenggerezen, ervan geeft.

De door hem gereproduceerde papan sadrolas is ongeveer ingericht als die der Badoeys, alleen 12 vakjes breed in plaats van 7.

Volgens Jasper gaat men nu aldus te werk: (zie de illustratie t/o pag 87)

Stel, men wil op reis gaan op Salasa-Pon en wenscht te weten op welk uur men vertrekken moet (overdag). Men telt dan bij elkaar de naktoe's van Salasa en Pon, zijnde respectievelijk 3 en 9. (Deze naktoe's staan op het plankje aangegeven als rijen gaatjes, voor de pasaran bovenaan, voor de Indische week onderaan).

Nu telt men tot 12, beginnende rechts onderaan (2e kolom = 1) en gaande naar links; in den linkerbenedenhoek gekomen, gaat men eerst zonder tellen terug naar het punt van uitgang, om dan, opnieuw naar links gaande, de telling te beëindigen. De verticale kolom, die men ten slotte bereikt heeft, geeft voor de 5 tijdstippen van den dag aan of zij gunstig zijn of niet.

Goed zijn ☐ en ☐::, slecht ☐ en ☐.

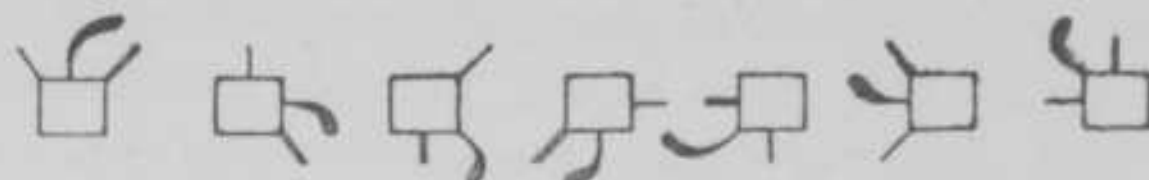
Beneden is het begin, boven het einde van dag- en nacht-verdeeling.

Op het Badoeysche plankje eindigt men in het veronderstelde geval (dus tot 12 tellende) in de 2e kolom van links; daarin zijn het bovenste en het onderste vakje slecht, dus men moet zijn reis liefst niet beginnen 's morgens vroeg en 's middags tusschen 4 en 6, maar op een der tusschenliggende tijdstippen.

Wil men 's nachts vertrekken, dan begint men de telling in den linkerbenedenhoek en zou in casu dus terecht komen in de 2e kolom van rechts. Hier zijn de bovenste 2 vakken ongunstig en men moet dus, 's nachts vertrekkende, de uren tusschen 2 en 6 v.m. vermijden.

Onverklaard zijn de 5 doorboorde vakjes . Mogelijk geven deze aan dat sommige combinatie's dubbel gevaarlijk zijn, b.v. Lëgi-Sënen, Kliwon-Salasa.

Aan de achterzijde van het plankje vinden wij 7 figuren, die ten doel hebben de goede richting te bepalen, welke men, b.v. op jacht gaande, aanvankelijk in moet slaan. Elke figuur slaat op een bepaalden dag der week.

Zoo beteekent de eerste figuur dat men, op Zondag uitgaande, beginnen moet te gaan in N.O. richting; men kan ook eerst noordwaarts gaan, maar moet dan weldra naar het N.O. afbuigen. Gaat men in N.W. richting, dan ontmoet men ongeluk. Alle andere richtingen zijn op dien dag wel niet onheilbrengend, maar zullen toch evenmin goeds opleveren, zoodat b.v. de jager platzak thuis komt.

Slot-beschouwing. In het voorafgaande hebben wij niet naar volledigheid gestreefd. Onze bedoeling was de bestaande gegevens aan te vullen, hier en daar onjuistheden recht te zetten, enkele hypothesen over historie en origine der Badoeys als onlogisch te kenmerken (zooals bv. het steeds terugkerende verhaal van de herkomst der Badoeys uit het veroverde Pakoewan Padjadjaran), maar vooral: het fascinerende, dat uitgaat van dit kleine zuivere volkje, naar voren te brengen.

De Badoeys zullen zeker in staat zijn zich nog geruimen tijd te handhaven. En als zij eindelijk zullen zijn ondergegaan in de hen omringende „beschaafde” wereld — met zich mede nemende in hun ondergang het geheim hunner herkomst, dat wij slechts kunnen benaderen met gissingen en hypothesen, — dan zal een uniek volkje tot het verleden behooren, waarvan het moreel, de blij-

moedig en bewust doorgevoerde wereldverzaking en de zachteardige gemoedsgesteldheid nergens een analoon hebben op dit zondige ondermaansche.

Mogen deze bladzijden ertoe bijdragen de Badoeys te ontrukken aan de vergetelheid, die hen dan bedreigt, die zij zeker zouden wenschen, maar die zij in hun merkwaardigheid niet verdienen.

2e GEDEELTE: GOENOENG SĚGARA.

Hoofdstuk I

Gegevens over Goenoeng SĚgara.

Vroeger (zie Hoofdstuk IV) citeerden wij de legende die omstreeks 1820 door L. Steitz, administrateur van het land Soekaboemi, in een rapport over den Preanger aan de Regeering, werd medegedeeld (de Haan, Priangan, III pag. 197). Volgens deze overlevering zou de veroveraar van Padjadjaran en Madjapait van elk dezer landen 40 bewoners, resp. in Paroeng Koedjang in het Bantamsche, en in Bĕntar in het Indramajoesche, hebben achtergelaten met het doel de oude bevolkingen niet te doen uitsterven.

Historisch is de legende in dezen vorm waardeeloos, maar aannemende dat zoo'n verlichtsel niet ontstaat zonder geschiedkundigen kern, prikkelt het den met speurderszin behepten lezer te weten te komen, wat er van deze nederzettingen mogelijk nog bestaat.

Dat die te Paroeng Koedjang (het tegenw. Goenoeng Kantjana) de 40 gezinnen der Kadjĕroan-Badoejs moet zijn, is zonder meer duidelijk, maar over een oude nederzetting te Bĕntar zijn nergens gegevens te vinden.

Schrijver dezes meent te mogen aannemen, dat wij in de bewoners van de van ouds geïsoleerde dessa Goenoeng SĚgara in het Z. W. van de residentie Tegal deze legendarische rest van Madjapait hebben te zien, en wel op grond van de volgende feiten:

Ten eerste is in de afdeeling Indramajoe de naam Bĕntar momenteel niet bekend.

Ten tweede ligt de dessa Goenoeng SĚgara op slechts enkele kilometers afstand van twee groote dessa's: Bantarsari en Bantar, terwijl deze naam in dezelfde streek nog meer voorkomt.

Deze beide feiten, gepaard met de groote overeenkomst die, zooals wij zien zullen, de oorspronkelijke bevolking van G. SĚgara op verschillende belangrijke punten vertoont met die der Badoej-nederzettingen, motiveeren de waarschijnlijkheid der hypothese, terwijl de Z.W. hoek van Tegal betrekkelijk zoo dicht bij Indramajoe ligt, dat dit verschil niet als belangrijk tegenargument kan dienen.

Hoe dit zij, het bleek schrijver dezes dat Goe-

noeng SĚgara terecht als een analogon der Badoej-maatschappij beschouwd is geworden en dat een meer uitvoerige beschrijving daarom zeker niet misplaatst is in deze aan de Badoeys gewijde publicatie.

Na een belangrijk bericht over dit geïsoleerd gelegen oord, van de hand van R. A. Tjondro Nĕgoro, regent van Brebes, in het Tijdschr. v. Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, Deel XXIX (1884), wordt Goenoeng SĚgara alleen terloops genoemd in officiële rapporten over de residentie Tegal (Pekalongan).

Zoo lezen wij in de Memorie v. Overgave v. Dienst door Resident Jasper (1926):

„De lange afzondering van het binnenland in dit gewest kan ook worden afgeleid uit het feit, dat de bevolking van het gehucht Goenoeng Segara (op een afstand van $\pm$ 4 paal gelegen van de onderdistrictshoofdplaats Bantarsari, bij de grens der districten Bantarkawoeng en Bandjarhardja in de afdeeling Brebes), hoewel reeds lang geleden tot den Islam overgegaan, toch nog tal van animistische gebruiken heeft, de Hindoesche godheid Sanghijang Windoe Boewana vereert, en wat haar zeden en gewoonten aangaat op een lijn gesteld kan worden met de Tenggereezen in het gewest Pasoeroean en de Badoewis in het gewest Bantam”.

Deze islamiseering heeft zich blijkbaar in de laatste 30 jaar afgespeeld, want ten tijde der genoemde publicatie, uit 1884, was daarvan nog niet veel sprake.

Om den toestand, zooals die op het oogenblik is, te leeren kennen wendde schrijver dezes zich tot het Bestuur van Tegal en kreeg zodoende door niet genoeg te waardeeren bemiddeling van den Regent, R. A. Rĕkso Nĕgoro, een uitvoerig verslag over het gehucht Goenoeng SĚgara zooals momenteel de situatie aldaar is, en aangevuld met gegevens uit het verleden. Het is van de hand van Raden Soedjoko, te voren Assistent Wedono van Bantarsari (regentschap Brebes), thans in dezelfde betrekking te Waroerĕdjo (regentschap Tegal).

Daar dit verslag in de Maleische taal gesteld is, werd het eerst door een bevoegd taalkundige in het Nederlandsch vertaald. Wij zullen van de beschrijving uit 1884 eerst de hoofdzaken citeeren en daarna ter vergelijking het nieuwe verslag, waarvan de oorspronkelijke tekst in bijlage is toegevoegd.

R. A. Tjondro Nĕgoro beschrijft het district Salĕm, van welker bevolking hij o.a. zegt dat zij een met Javaansch gemengd Soendaneesch spreken, daarna speciaal het gehucht Goenoeng Sĕgara:

„Er bestaat een gehucht waar de inwoners beelden aanbidden. Dat gehucht, Goenoeng Sĕgara genaamd, behoort tot de desa Pangasaran en is gelegen aan de zuidelijke helling van den bergrug „Koembang op een hoogte van ongeveer 2500 „voet boven de oppervlakte der zee. Het heeft een „bevolking van 205 zielen, verdeeld in 35 huis- „gezinnen. Het is zeer afgelegen en kan slechts „met moeite langs een voetpad, dat vrij steil is, „bereikt worden.

„Nabij dat gehucht worden drie planken gevonden die uitgesneden zijn en Hindoebeelden voorstellen; zij worden door de inwoners vereerd en „aangebeden. Personen uit de residenties Banjoe- „mas, Bagelen, Cheribon en zelfs Tegal komen „daar om te offeren.”

De schrijver geeft daarop de moeilijkheden weer, waarop zijn plan om G. Sĕgara te bezoeken, stuitte en die voortsproten uit onwil der lagere bestuurs-ambtenaren, die geloofden aan de bekende legende dat een hooggeplaatst persoon door een kaboejoetan te forceeren, zijn positie zou verliezen.

Hij kreeg echter zijn zin o.a. door een selamatan te doen geven en begaf zich op een door de djoeroekoentji's (bewakers der heiligdommen) als goed aangewezen dag: Dinsdag-Kliwon (14 November 1882) naar het gehucht.

„Toen wij in de desa Gĕndowang, twee paal „van G. Sĕgara gelegen, waren gekomen, begon „de weg zeer steil te worden. Het desahoofd van „Gendowang kwam toen tot mij en zeide dat men „niet verder te paard mocht rijden omdat dit „volgens de legende niet goed was, en dat men van „af die desa tot G. Sĕgara te voet moest gaan. Ik „antwoordde dat ik geen berg te voet kon beklim- „men en dat ik de djoeroekoentji's voor mij had „laten bidden, opdat ik ongestoord het doel zou

„bereiken. Dit hielp; wij vervolgden onzen tocht „met veel moeite langs een vreeselijke helling te „paard tot Goenoeng Sĕgara.

„Toen wij daar met onze paarden waren aan- „gekomen, liepen de inwoners van het gehucht „weg in het bosch, daar zij bang waren voor onze „paarden, welke dieren men in dat gehucht nooit „gezien had.

„Bij onze aankomst gingen wij rechtstreeks naar „de tjandi, die op een hoogte van ongeveer 30 voet „en een afstand van 60 passen van het gehucht „gelegen is.

„Aldaar gekomen zag ik een klein plateau, om- „ringd door groote boomen, terwijl de grond zeer „schoon onderhouden was. Nagenoeg in het „midden van dat plateau zag ik een oud en vuil „bamboezen huisje met een bamboezen dak en „houten stijlen, waarin die beelden staan en de „andere oudheden bewaard worden.

„Ik liet den hoofd-djoeroekoentji het huis „openen, daar ik gaarne die beelden wilde zien. „De djoeroekoentji en nog twee anderen maakten „de bamboezen pagger open, en gingen op hun „hurken zitten en wierook branden en spraken „het volgende gebed uit:

„Poen arek ngatoerken atji koekoes majang „poetih, teroes ka atji dewata, ka loehoer ka mang- „goeng ka sang roemoehoen, ka handap ka sang „batara djaja, ing kanoegrahan, atji koekoes ma- „jang poetih, ka basoekana, ka basoekina pangha- „toerkeun atji koekoes majang poetih ka batara „windoe boewana”.

Hiervan geeft in een naschrift K. F. Holle de volgende vertaling:

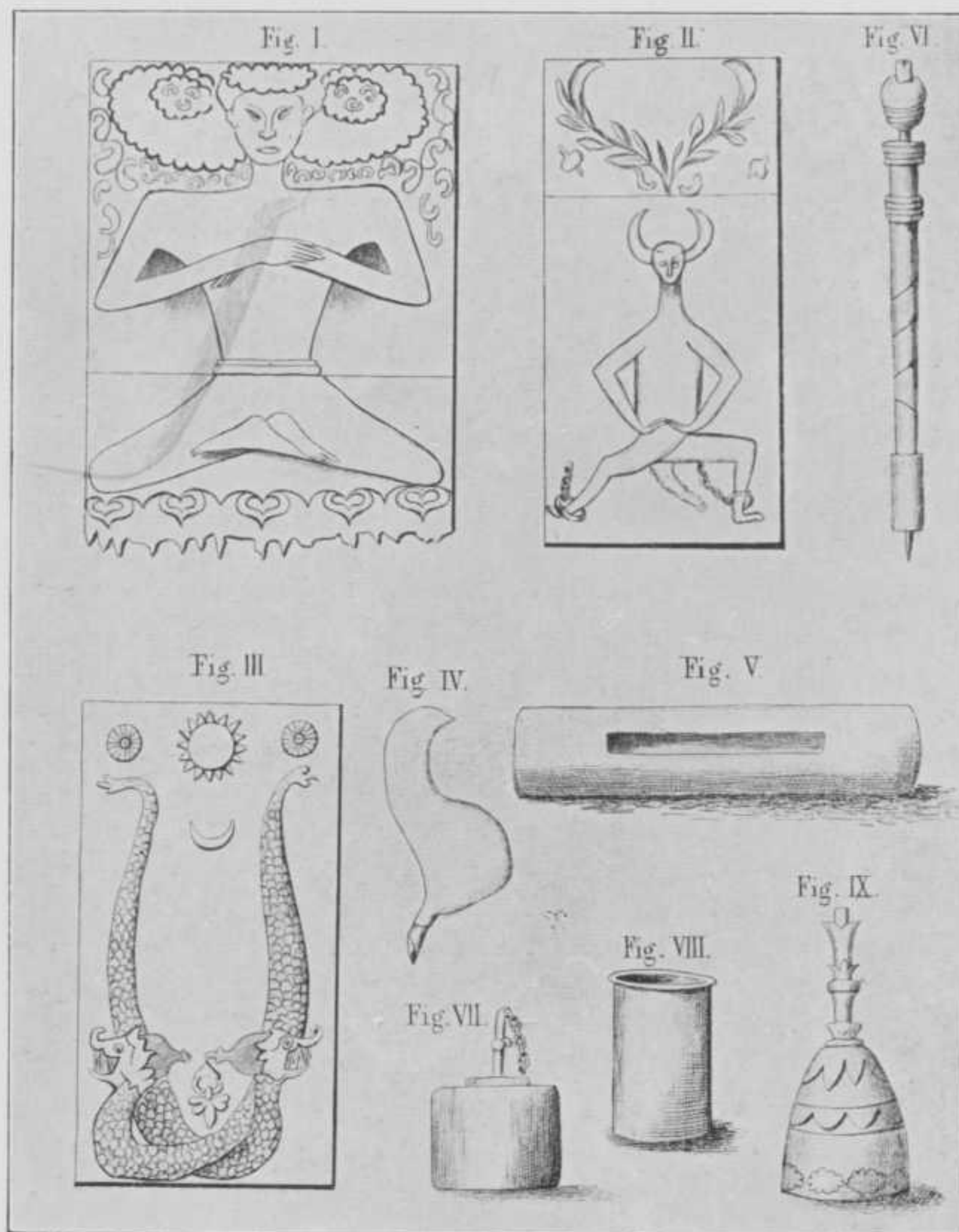
„Ik wil de quintessence van het witte wierook- offer aanbieden, recht naar de quintessence der goden, naar boven naar de voorouders, naar beneden naar den gunsten uitdeelenden Batara; quintessence van het witte wierook-offer, van den slangenkoning en de slangenkoningin, brengt het wierook-offer over aan Batara Windoe Boewana!”

(Zie voor een nieuwe vertaling hiervan blz. 108).

„Hij maakte vervolgens een sembah. Deze „sembah maakte hij niet zooals overal elders door „de tegenelkaar samengevoegde handen naar het „voorhoofd te brengen, zoodat de toppen der „duimen de punt van den neus raken; maar hij „bracht de polsen op het voorhoofd, zoodat de „vingers boven het hoofd uitstaken en sprak de

Boeddhistische bidschel, bewaard als relikwie
te G. Sĕgara.

Reproductie van de in 1884 door R. A. Tjondro Negoro, Regent v. Brebes, te Goenoeng Sĕgara geteekende oudheden (Tijdschr. Bat. Gen. dl. XXIX)

„woorden: „Poen! Sadapoen!” en vervolgens het „gebed:

„Poen sadapoen arek ngimanken titiwaloeri ka „noe baheula, titiwaloeri ti bahari, taratas tila noe „baheula, tjoewang moemoendjoeng anak poetoe „sakalih, ka indoeng, ka bapa, ka nini, ka aki, ka „boejoet, ka bao, ka boemi, ka langit, ka beurang, „ka peuting, ka basoekana, ka basoekina, ka noe „antek kaloeloehoeran, ka noe antek kararahaban, „ka noe soetji pawista anoe kadi srengenge kanting- „gangeun, ka noe kadi bintang ka poernaman, ka „noe kadi boelan kaopatwelasna, ka noe kadi sa- „laka djinabar, ka noe kadi emas winasoehan, ka „noe kadi inten winantaja, ka noe kadi oedjan „mentjrang kapojanan, ka noe kadi lintang djohar, „ditija ing soewargan anoe kadi hijang loehoer „pamoehoenan, noehoen aoeb papajoeng kawoela „sakabeh, sadoepoen poen tjoewang sadoeken, sa- „doepoen tjoewang pastikeun, tjoewang sampoe- „nakeun sadoepoen poen”.

Hiervan wordt de volgende vertaling gegeven door K. F. Holle:

„Ik zet er mijn zinnen op! ik wil opvolgen de handelingen der voorouders, wat van vroeger af geschiedde, wat door de voorouders is vastgesteld.

Laat ons, kinderen en kleinkinderen, te gader onzen eerbied betuigen aan onze vader en moeder, grootmoeders en grootvaders, overgrootouders, betovergrootouders, aan de aarde, aan den hemel, aan dag en nacht, aan den Slangenkonink en de Slangenkoninkin, aan hetgeen tot het bovenste, volmaakte gekomen is, aan het Heilige der Heilige, wat geworden is tot de zon, de voortreffelijke ster, de volle maan, het blinkende zilver, het glanzend goud, den ver stralenden diamant, den in den zonneschijn flikkerenden regen, de glinsterende ster, de zon des Hemels, de verheven God, hierboven, wien men zijn bede zendt; wij allen vragen onder zijn hoede te schuilen.

Het zij zoo, laat het zoo zijn, het zij zo! laat het zeker zijn, laat het volmaakt zijn!” (Zie de verbeterde vertaling op pag. 108).

„Bij het einde van dit gebed deden zij drie maal „den uitroep hooren van „Poen sadapoen” en elken „keer met een sēmbah.

„Daarna kwam ik in het huisje om de beelden „te zien en ze af te teekenen (zie de plaat fig. I, II, „en III). Die beelden zijn op drie verschillende „planken van ongeveer een meter lang en ter

„breedte van 40 cm. uitgesneden. Volgens den „oudsten djoeroekoentji moet het middelste Batara „Windoe Boewana zijn; aan de linkerzijde Grijang „Boentoetan en aan de rechterzijde de zon, de „maan, twee sterren en twee naga's.

„Daarna vroeg ik of er nog andere oudheden „waren. Het antwoord was bevestigend, deze „werden boven op zolder van het huisje bewaard. „Ik vroeg ze te mogen te zien en toen werden ze „gehaald, terwijl zingenderwijs het tweede boven- „geschreven gebed werd uitgesproken. Die oud- „heden bestaan uit de volgende stukken:

„Twee bekkens, gelijk aan de kempool van de „gamelans, hebbende een middellijn van ongeveer „50 cm.

„een kapmes, waarvan de binnenkant scherp is;

„een koedi tjrangtjang, zie fig. IV;

„een tongtong, zooals in de Jav. wachthuisjes, „zie fig. V;

„een gewone ijzeren ketel als voor de keuken;

„een langwerpige kleine dangdang van koper om „rijst te koken, zie fig. VIII;

„een gewoon kapmes;

„een tjis, stok met ijzeren punt en ijzeren knop „die tevens als bel dient, zie fig. VI;

„een gewone piek zonder stok;

„een bewerkte koperen schel, zie fig. IX;

„een ijzeren bel aan een ketting vastgemaakt, „zie fig. VII:

„Buitendien zijn er nog 5 goetjis, verglaasde „Chineesche potten of martavanen, die buiten het „huisje staan.

„Nadat ik al die voorwerpen gezien had, werd „buiten het huisje een offermaal gegeven —”. (Volgt een beschrijven van het menu en eenige andere bijzonderheden die van minder belang zijn.)

„Daarna vroeg ik den oudsten djoeroekoentji „naar de beschreven lontarbladeren, waarvan ik „gehoord had, hij ging ze uit zijn huis halen en „bracht 5 dozen te voorschijn. Eén voor één „maakte ik ze open; twee ervan waren weinig be- „schadigd. Het schrift is oud Javaansch, dat zeer „netjes geschreven is. Daar ik ze niet kon lezen, „heb ik ze den Heer K. F. Holle aangeboden, die „een specialiteit is in het ontcijferen van dergelijke manuscripten.” (In een noot deelt de heer Holle mede dat de Mss. hem zeer teleurstelden door de zware beschadiging, zoodat er practisch niets bruikbaar bij was. Hoewel er geen jaartallen op

voorkomen, kon hij toch den ouderdom wel taxeren: begin 16e eeuw. De meeste zijn in Kawi. De inhoud is voor het grootste deel van cosmogonischen aard. Hij stelt hen op een lijn met andere in den Preanger gevonden Mss. n.l. te Bandoeng en te Tjiboeroej).

„Van verhalen en legenden omtrent deze ouden weten zij niets anders, dan dat het middelste het beeld is van de Godheid Batara Windoe Boewana, schepper van het Heelal. Vóór dat deze Godheid ten hemel voer had Hij zich zijn beeld laten maken, ten einde bij zijn aanbidders, wanneer zij het beeld aanschouwden, in levendige herinnering te blijven.

„Het beeld van Griang Boentoetan stelt voor den volgeling van Batara Windoe Boewana, terwijl de beelden van zon, maan, sterren en draken zinnebeelden of symbolen zijn der wereld, die door Batara Windoe Boewana geschapen is, terwijl de bovengenoemde goederen van hem afkomstig zijn en zij daarvoor tot nu toe nog offeren en aanbidden.

„Het sluiten van een huwelijk bij de inwoners van dat gehucht geschiedde vier jaar geleden nog niet bij den naib (assistent-hoofdpriester van de hoofdplaats van het district); de man en zijne aanstaande vrouw gingen met hunne ouders of oude familieleden op een zekeren tijd van het jaar naar het bosch, en observeerden of er geene vogels waren, die gingen paren. Zoodra zij het paren der vogels gezien hadden, was ook het huwelijk gesloten. Mocht de vrouw later de pokken krijgen, dan wordt zij aan de ouders teruggezonden.

„Ook bij sterfgevallen werden de lijken niet door de familie begraven, doch nadat het lijk in een mat was gewikkeld, werden er menschen uit andere desa's gehuurd om het naar het bosch te brengen en aldaar te laten liggen.

„Sedert worden de lijken begraven. De ligging van het lijk is met het hoofd naar het Westen, en voor men het lijk wegbrengt, wordt door de djoeroekoentji's de volgende ngasa uitgesproken:

„Ini darma pamoelih hijang, saniskara anoe hoeroeng tampa goeroe, anoe herang tampa rasa salawasna tjatjarita, heubeul di pětěngkeun sadjroning gimbawasa, ari datang ka boelanna boebakeun koe parimanik, bijak beulah majoehmoeh poetih, ditiboeh aer mawar die pepesan di

„paděman, koe atji darma pamoelih, sang dedewa kaliwaro koeroengan, tankěna toemoewoeh ka doema aroem atji aroem pangaroeman, katima koe noe gěřěh gěntěł, katima koe noe rěsih poetih, katima koe noe sawargan, poelih ka djati poelang ka sawargan”.

De vertaling hiervan door K. F. Holle is hoogst onsamenhangend:

„Dit is de plichtsbetrachting van hen die wederkeeren tot God, alles wat blinkt zonder geleerd (geregeld?) te zijn, wat schittert zonder gevoel (zelfbewustzijn!) zoo lang als er verhaald is, wat lang als vrucht is opgesloten geweest in de baarmoeder(?) als het tot de maand (den tijd) gekomen is, open het door de.....?, laat het ontluiken als witte wol, het worde besproeid met rozenwater, het is gebluscht en uitgedoofd door de plichtsbetrachting van hen die wederkeeren, de twee Goden mogen het bewaken, het groeie niet meer op.....?, geur, de quintessence van geur; het worde aangenomen door den donder; worde aangenomen door de witte.....?, worde aangenomen door den Hemel, keere terug naar het reine (zijn oorsprong), ga wêer naar den Hemel”

(Zie voor een verbeterde vertaling blz. 109).

„Sedert vier jaren echter heeft de tegenwoordige naib van het district Salěm die djoeroekoentji's in de Mohamedaansche leer onderwezen. Zij gaven voor die leer aan te nemen; ten minste wat betreft het sluiten van huwelijken bij den naib, de besnijdenis en het begraven op de Mohamedaansche wijze. Tevens werd hun ook het Mohamedaansch gebed geleerd, en volgens hun verklaring, volgen zij dat steeds op; doch ik ben er van overtuigd, dat zij in de desa zelf hun geloof nog behouden hebben, daar het zeer moeilijk is om volwassen en oude menschen zonder dagelijksch toezicht van geloof te doen veranderen, vooral daar de naib, voordat hij met mij meeging, nooit op deze offerplaats was geweest, zoodat hij, om den djoeroekoentji's onderwijs te geven, hen nu en dan te Bantarkawoeng, zijnde zes uur gaans over een bergachtig terrein, moest laten komen.

„In dit gehucht houden de inwoners er alleen honden en kippen op na; karbouwen, runderen, paarden en schapen hebben zij nooit gehad. Op mijn vraag, waarom zij zich deze dieren niet aanschaffen, antwoordden zij mij, dat hun vaders

„en voorvaders ze ook nooit hadden gehad en ook „dat zij licht in de verzoeking zouden komen zulk „een beest te berijden, dat naar de overleveringen „hunner voorouders in strijd is met hun geloof, daar „zij daardoor in den omtrek van hun gehucht op „een hogere plaats zouden zijn gezeten dan het „beeld van Batara Windoe Boewana, dat op den „grond staat.”

De door bemiddeling van den Regent van Tegal verkregen beschrijving van het huidige Goenoeng Sëgara en van hetgeen daar nu nog over het verleden bekend is, volge thans ter vergelijking en aanvulling:

„De Goenoeng Sëgara staat in het N.O. van het „onderdistrict Bantarsari en vormt de grens van „de districten Bantarkawoeng en Bandjarhardja. „Aan den voet van dien berg vindt men het gehucht „van denzelfden naam en tot het ressort behoorend „van de desa Goendawang.

„De bewoners van dit gehucht leven thans niet „meer afgezonderd van de buitenwereld, doch „hebben omgang met die der omliggende desa's. „Ook komen er veel bezoekers van elders, nl. op „Dinsdag-Kliwon en op Vrijdag-Kliwon, daar dit „de dagen zijn die gunstig geacht worden om „smeekbeden te richten tot Sang Hijang Batara „Windoe Boewana, wiens afbeelding bewaard „wordt in Goenoeng Sëgara tezamen met andere „reliquieën.

„Tegenwoordig zoeken de jongelieden van G. „Sëgara gaarne een bruid of bruijom in andere „desa's, gaan geregeld besnijdenisfeesten, trouw- „en begrafenis-plechtigheden en slamatan's in „andere desa's bijwonen en noodigen ook dikwijls „de bewoners van elders tot deelname aan hun „eigen feesten uit.

„Vroeger hielden zij zich zoo strikt mogelijk „afzijdig van dergelijken omgang en volgden bv. „bij het sluiten van huwelijken en bij overlijden „hun eigen oud-Javaanschen ritus, met voorbij- „gaan van de Mohammedaansche geestelijkheid.”

(Wanneer dit precies veranderd is weet momenteel niemand meer te zeggen, maar uit de beschrijving van 1884 blijkt dat de overgang op de belangrijkste punten in 1880 heeft plaats gehad.)

„Het gehucht is $\pm$ 4 paal van Bantarsari ver- „wijderd en telt momenteel 209 zielen. In de

„nabijheid is een klein huisje, waarin oudheden „bewaard worden onder toezicht van een djoe- „roekoentji. Behalve 3 op vierkante sandelhouten „planken uitgesneden figuren, die volgens den „sleutelbewaarder Batara Windoe Boewana, Goe- „riang Boentoetan en Sang Hijang Naga voor- „stellen, vindt men er nog:

„een houten lans;
„een metalen klankbekken;
„een ijzeren snij- en kapmes;
„een ijzeren sabel;
„een groote ijzeren braadpan;
„twee metalen schellen of klokken;
„een bamboezen cylinder met 9 reepen lon- „tarblad, voorzien van Javaansche schrifturen”.

Uit deze opgave blijkt, dat er sinds 1884 diverse stukken verloren gegaan zijn en het zou zeker aanbeveling verdienen de onderdistrictshoofden een streng toezicht op te dragen, zoodat in de naaste toekomst met het verdwijnen der oudere generatie niet meer reliquieën verdwijnen. Zoodra toch de bevolking intensiever geïslamiseerd wordt, is het zeker dat de devote eerbied voor deze stukken zal te loor gaan en dan bestaat de waarschijnlijkheid dat de voorwerpen, op een oogenblik dat de sleutelbewaarder in geldverlegenheid zit, verkocht zullen worden.

Voor al Chineezers hebben hier gaarne belangrijke bedragen voor over, daar zij, in overeenstemming met hun van magisch bijgeloof overvloeiende religieuze begrippen, overtuigd zijn van de occulte krachten die Hindoesche en ook Heidensche oudheden zouden aankleven. (Als illustratie hiervan diene het feit dat van de tot voor kort nog op de helling van de Pangrango aanwezige beelden, waarover bij de bespreking van Artja Domas gerept werd, het grootste gedeelte door een trouweloozen djoeroekoentji aan Chineezers verkocht is.)

Er moet zoo mogelijk voor gezorgd worden dat deze uit de 13e eeuw afkomstige oudheden ten slotte in het Museum belanden.

Voorloopig is er echter nog geen verzwakking der devotie te vreezen, getuigen de formaliteiten die ook nu nog, evenals ten tijde van het bezoek van den Regent van Brebes, vervuld moeten worden op de dagen dat bedevaartgangers naar G. Sëgara komen.

„Dezen moeten zich eerst tot den djoeroe-koentji

„wenden en hem hun wenschen blootleggen.
„Daarna geleidt hij hen naar de hut waar de oud-
„heden zich bevinden.

„Hij neemt plaats voor de afbeelding van Sang
„Hijang Batara en prevelt onder het branden van
„wierook een gebed". (De tekst wordt in deze
beschrijving niet genoemd, maar zal wel dezelfde
zijn als de boven aangehaalde over de aanbieding
van het witte wierook-offer).

„Hierop spreekt hij de wenschen van elk der
„aanwezigen uit en daarna gaat men op het erf
„voor de hut een slamatan houden bestaande uit
„mais, gebakken geraspte klapper en groenten of
„katjang. Voor het eten prevelt de djoeroekoentji
„een gebedsformule", (die—hoewel sterk verkort—
van inhoud ongeveer gelijk is aan de vroeger, als
bij deze gelegenheid gebruikelijk, weergegeven en
door Holle vertaalde mantra; zie blz. 99).

Over de zeden en gewoonten uit vroeger dagen
geeft de nieuwe beschrijving allerlei merkwaardigs:

„Kleding. De mannen droegen een hoofddoek
„tindessan", een kort wit baadje, een roode sarong
„van inheemsch weefsel, een korte witte broek
„zonder band, doch met een strookje wit goed
„vastgehouden.

„De vrouwen droegen een roode kain van in-
„heemsch weefsel, een witte korte of lange kabaja,
„zilveren armbanden, idem halssnoer, haarspelden
„en oorbellen. Het haar droegen zij in een wrong
„op het hoofd.

„De jongens gingen gekleed als de volwassen
„mannen, maar hadden lange broeken aan, terwijl
„de meisjes gelijk gekleed waren aan de vrouwen,
„maar in plaats van oorbellen oorhangertjes
„droegen en armbanden van glazen kraaltjes of
„bloedkoraaltjes.

„De stof voor hun kleeven werd door hen zelf
„geweven. Er werden soms ook blauwe kleeven
„gedragen, en deze werden niet met indigo geverfd
„doch met siremlaren gewreven en daarna
„gedurende 3 dagen in den modder begraven.

„Bezigheden. Mannen en vrouwen hielden zich
„ bezig met weven, mandjes vlechten, rijstbouw op
„hooge velden (hoema's) en ladangbouw, nl. mais,
„katjang, ketimoen, en kapas — als tweede ge-
„wassen.

„De producten werden deels voor eigen gebruik

„aangewend, deels op de passers verkocht, met de
„opbrengst waarvan visch en zout werden inge-
„slagen.

„De overvloedige rijst werd in schuren opgeslagen
„en niet verkocht.

„Zij hielden kippen, maar geen karbouwen, koe-
„ien of geiten. Ook het vleesch daarvan aten zij niet.

„Zij waren vrijgesteld van belastingen en heeren-
„diensten.

„Bij sterfgevallen werd door de oude bewoners
„van G. Sëgara het lijk niet gewasschen, maar
„slechts met water besprenkeld, dat in een met een
„prop van andongbladeren gesloten bamboekoker
„werd gegoten. Men had angst voor de besmette-
„lijkheid van het lijk"; (wel te verstaan voor de
besmettelijkheid van den dood, niet van de voor-
afgegane ziekte; een soort magische invloed dus
was het, die men vreesde bij het wasschen van
een doode te zullen ondergaan).

„Zij die het lijk besprenkelden, moesten een
„gebedsformule opzeggen: „Hong! gaib sekar
„sahadat poelih kadjati, poelang ka asal, mang-
„ka djongdjong hoelah soemarejang ka koela-
„warga".

De taalkundige Dr. G. W. J. Drewes, was zoo
welwillend zich te zetten tot de vertaling van
deze mantra.

Hij vertaalt als volgt:

„Ong! verdwenen! ontloken! De belijdenis luidt:
„Weergekeerd tot zijn ware wezen, terug naar
„den oorsprong. Wees dus rustig en kijk verder
„niet om naar de bloedverwanten".

„Het lijk werd daarna in een wit inheemsch
„laken gewikkeld, dat op het hoofd, om den buik
„en onder de voeten met een strookje wit goed
„werd vastgebonden. Op een draagbaar van
„bamboe werd het naar het kerkhof gedragen, met
„de voeten naar voren gericht. Het lijk werd dan
„in een West-Oostelijke richting begraven, het
„hoofd aan de Westzijde. Er werden twee tee-
„kens geplaatst, nl. bij het hoofd en ter hoogte
„van de knieën. Men kende verder geen grafge-
„beden, maar vierde drie herinneringsmaaltijden,
„nl. op den dag zelf, op den 3en en op den 7en
„dag na de begrafenis".

Daarbij behoorde nog een mantra die in de
andere publicatie niet genoemd wordt:

„Allah hoema salimaha, hijang kana, hijang

„kene, sapa sing ngoendang, sapa sing dioendang, „horanana kang ngoendang, horanana kang di- „oendang, hoedjoed rasoel sampoerna koe pangan- „dika”.

De vertaling hiervan, die Dr. Drewes eveneens zoo vriendelijk was te leveren, luidt:

„O, God, zegen hem, zoowel daar, als hier.

„Wie is het die roept en wie wordt geroepen?

„Er is niemand die roept, niemand die geroepen „wordt.

„Dit mijn woord vervolmaakt het wezen van „Rasoel.”

(Dr. Drewes neemt aan dat „hijang kana” moet worden gelezen „hija ngkana” etc. De inhoud heeft betrekking op de nihilistische oud-Javaan- sche levensfilosofie, die de gebruikelijke religieuze opvatting hier aanvult, vervolmaakt. *Rasoel* zal wel zijn op te vatten in Javaansch-mystieken zin als het eigen mystieke levensgevoel, en niet in de Arabische beteekenis van Godsgezant).

Tegenwoordig geschieden de begrafenis-plech- tigheden te Goenoeng Sëgara geheel volgens Mohammedaansche ritus.

„Oude huwelijksgebruiken. De jonge man die „trouwplannen had, koos zichzelf het meisje van „zijn hart. Als hij haar gevonden had en zij wilde „zijn vrouw worden, sprak hij erover met zijn „ouders. Na verkregen toestemming begaf hij zich „naar de ouders van het meisje en legde hun zijn „plannen voor. Bij gunstige beschikking ging de „jongeling naar huis, terwijl het meisje van haar „ouders de opdracht kreeg zich voor te bereiden „op een bezoek van den jongen man op den „volgenden dag.

„Dien volgenden dag vervoegde de jonge man „zich weer bij de ouders van het meisje; voordat „hij het huis binnentrad, wisselde hij met het „meisje eerst de volgende gezegden, alles woord- „spelingen ¹⁾:

„Hij: Vergeef mij dat ik hier mede wil uit- „rusten.

„Zij: Laat geen gasten zich hier ophouden.

„Hij: Wie is de huis-eigenaar?

„Zij: Hij is geen slak.

„Hij: Wie is de grondeigenaar?

„Zij: Hij is geen worm.

„Hij: Wie is de bezitter van de „boeboek”? (houtstof, die in alle kamponghuizen te zien is)?

„Zij: Hij is geen houtworm.

„Hij: Wie is de eigenaar van deze plaats? (Het Soendaneesche woord voor woonplaatsen dat hier gebruikt wordt (padalëman) is specifiek beleefd; waarschijnlijk brengt dit dan ook het meisje tot haar invitatie).

„Zij: Dat is een gedeng en een bawang.

(1 gedeng + 1 bawang = 5 gedeng (alles padi- maten), ook genoemd „sangga”, hier beschouwd als toespeling op „mangga”, een uitnoodiging tot plaats nemen).

„De jonge man trad dan het huis binnen en „nam op een baleh-baleh plaats, waarna door „het meisje sirih werd aangeboden. Daarbij sprak „zij deze woorden uit: „Ga sirih kauwen, doch „vouw het sirihblad niet, neem geen kalk met den „top van den vinger, neem geen brokje van de „gambir en bijt niet op de pinang.” (Dit heeft „de bedoeling te kennen te geven dat zij nog „maagd is).

„De man antwoordde daarop: „Ik zal het sirih- „blad vouwen, de kalk nemen met den top van „mijn vinger en een stukje van de gambir; ik zal „op de pinang bijten en de vrouw zal van mij „zijn.”

„Van dit bezoek gaf de jonge man verslag aan „zijn ouders. Na een dag of drie kwamen deze „bij de ouders van het meisje om den dag van het „huwelijk te bepalen.

„Op den vastgestelden dag gingen bruid en „bruidgom, vergezeld van hun ouders en bloedver- „wanten, naar het huis van den djoeroekoentji om „dezen te verzoeken vergunning te vragen aan „Sang Hijang Batara Windoe Boewana, Sang „Hijang Naga en Sang Hijang Boentoetan. Men „trok naar de hut onder geleide van den sleutel- „bewaarder, die onder het branden van wierook „een gebed uitsprak.

„Daarop ging men naar de grens van het gehucht „en nam men plaats onder den daar staanden „waringinboom, op een matje.

„Bruid en Bruidgom zaten tegenover elkaar aan „weerskanten van den spoel van een weefstoel en „wel zoo dat de man ten Oosten en de vrouw ten „Westen daarvan zaten.

„De man stond na een poos op, liep naar de

1) Voor den Soendaneeschen tekst zie men de bijlage.

„bruid en drukte met den duim van de rechterhand op de weeke plek boven op het hoofd, en blies daarop onder het prevelen van:

„Thans word je mijn vrouw,' terwijl de vrouw „ja' (ik neem het aan) antwoordde.

„Hij stapte van de spoel af en liet zich de groote teenen door de bruid met water uit een gëndi wasschen.

„Hiermede nam de ceremonie een einde.

„Echtscheiding was vroeger voor de bewoners van Goenoeng Sëgara heel gemakkelijk. Indien een man het niet met zijn vrouw kon vinden, begaven zij zich, om de echtscheiding te bewerkstelligen, naar de grens van het gehucht, waar hun wegen scheidden. De man liep van Oost naar West om het dorp en de vrouw in tegengestelde richting.

„Indien nog voor hun ontmoeting eenig mensch of dier hun weg kruiste, beschouwden zij hun echtscheiding als wettig. Kruiste daarentegen niemand of niets hun weg, voor zij elkaar weer ontmoetten, dan gingen zij niet van elkander."

Beschouwen wij de diverse gebruiken bij dood, huwelijk en echtscheiding, dan blijkt dat er 3 perioden kunnen worden onderscheiden. De oudste, toen de Islam nog geen merkbaren invloed had uitgeoefend en die tot $\pm$ 1880 duurde; een overgangperiode, waarin die invloed overal zichtbaar is, maar waarin de zeden der bewoners van Goenoeng Sëgara zich toch op velerlei wijze scherp van die der gewone Javanen onderscheidden, en de tegenwoordige tijd, waarin alleen nog het geloof in de occulte kracht der houten godenfiguren is overgebleven.

Tot de zuiver oud-Javaansche periode behooren de primitieve huwelijks-ceremoniën, zooals het wachten op het paren der vogels, en de primitieve wijze van begraven, waarbij de lijken in het bosch gedeponneerd werden. Ook de zooeven beschreven wijze van echtscheiding behoort hiertoe.

Het begraven, de grafteekens en het huwelijk onder den waringinboom behooren tot de latere jaren, toen de buitenwereld al invloed had gehad.

Tot de oudste periode behooren de boejoetvoorschriften die zich lang staande hebben gehou-

den, maar nu ook tot herinneringen geworden zijn.

„Den vroegeren bewoners van Goenoeng Sëgara was het niet geoorloofd (volgens eigen overtuiging):

„1. rijst op sawah's te verbouwen;

„2. gebruik te maken van den patjol; bij het planten of bewerken gebruikte men snij- of hakmes;

„3. te paard of in een draagstoel te zitten;

„4. gebruik te maken van op de pasar gekochte of door anderen vervaardigde voorwerpen;

„5. te liegen, doch zij gehoorzaamden aan de bevelen;

„6. te stelen of andermans bezittingen weg te nemen;

„7. met menschen uit een ander gehucht om te gaan;

„8. goederen op crediet te koopen;

„9. gebruik te maken van een pajong; zij droegen slechts een tjaping (breedgerande hoed van bamboe);

„10. papieren geld te bewaren;

„11. geen zout in voorraad te hebben;

„12. er paarden, koeien, karbouwen of geiten op na te houden;

„13. vleesch van viervoetige dieren te eten."

Zooals men ziet is hier merkwaardigerwijze heel veel wat precies analoog is aan de boejoetvoorschriften bij de Badoeys. Een en ander doet vermoeden dat dergelijke voorschriften in praë-Islamitische dagen overal gegolden hebben, waar Boeddhistische kluizenarijen hebben bestaan en dat de oude godsdienst zich staande heeft weten te houden op enkele plaatsen waar men op bestaande geïsoleerde heiligdommen terugtrok of onder leiding van vereerde religieuze persoonlijkheden naar afgelegen oorden gevlucht is.

„Sëdekah (offerfeesten). Hiervan is alleen bekend dat in de 9e „mangsa" een groot jaarlijksch feest gegeven werd op het voorerf van de hut met de reliquieën.

„Verordeningen voor lieden van buiten, die de heiligdommen kwamen bezoeken.

„Ieder moest op zijn laatst aan de grens van het gehucht van zijn paard of uit zijn draagstoel stappen.

„(Die grens was kenbaar aan waringin's.)

„Wie het verbod overtrad zou moeilijkheden
„ondervinden als ziekte, dood, ontslag e.d.

„Wie den top van den berg G. Sĕgara wenschte
„te beklimmen moest zich geheel in het wit klee-
„den (Javaansch wit goed).

„Op dezen top huisden volgens de bewoners
van het gehucht nog de heiligen der afbeeldingen.”

Historie. De hier volgende legende, die door de bewoners van Goenoeng Sĕgara als het historisch relaas hunner origine en van die der relikeeën beschouwd wordt, is een gewijzigde, aan de bestaande locale omstandigheden aangepaste vorm der op Java verbreide Adji Çaka-legende. Zij mist dus elke historische waarde wat de origine van G. Sĕgara betreft, maar is folkloristisch een aardig document.

Men vertelt in G. Sĕgara als volgt:

„In den grijzen ouden tijd had zich op den top
„van den Goenoeng Sĕgara een groote slang, Sang
„Hijang Naga, die als een mensch spreken kon,
„in kluizenarij teruggetrokken. De honing, die zijn
„uitsluitend voedsel was, werd hem elken dag
„gebracht door een zijner leerlingen, Bagawan
„Koeres, die aan den voet van den berg, waar nu
„het gehucht G. Sĕgara ligt, zijn woonplaats had.
„Elken dag ontving hij een goudstuk voor de
„geleverde honing, zoodat hij op den duur rijk
„werd. Hij had een zoon, Bambang Doerdjana,
„die het snoode plan beraamde den slang te
„dooden en diens goudvoorraad te bemachtigen.

„Toen hij op een morgen, terwijl de slang bezig
„was de honing te verorberen, dit inderdaad
„beproofde, werd hij door een slag van des slangs
„staart zelf gedood.

„Zijn vader, die op zoek was gegaan naar den
„verdwenen zoon, vond ten slotte diens lijk met
„verbrijzeld hoofd voor den Naga liggen en was
„zeer bedroefd en zijn hart pijnlijk getroffen. Hij
„moest echter toegeven dat zijn zoon diens ver-
„diende straf ontvangen had, toen de Naga
„hem de toedracht der zaak vertelde. Daarop
„deelde hij de slang mede dat hij vooral bedroefd
„was omdat de vrouw van den verslagen Bambang
„Doerdjana momenteel in zwangeren toestand
„verkeerde en dat zeker bij het vernemen van den
„dood van haar man een groote droefheid haar
„zou overheesteren. Sang Hijang Naga ant-
„woordde hierop dat Bagawan Koeres moest bid-

„den en dat zijn schoondochter moest berusten
„in den wil van ‚Dewa Moeja‘, daar dan de ziel
„van den overledene in het hiernamaals blijd-
„schap zou kunnen genieten. Verder droeg hij
„den vader op hem dadelijk bericht te geven
„van de bevalling.

„Deze vond eenige maanden later plaats. Het
„kind was een zoon met een mooi en stralend
„gezicht. Sang Hijang Naga werd van de geboorte
„verwittigd en gaf bevel het kind Bangbang
„Sandjana te noemen en later naar Mekka te zen-
„den om bij den profeet Mohammad in de leer
„te komen. Voor het welzijn van den jongge-
„borene moest een slamatan gegeven worden,
„waarbij de gebedsformule hoorde, die tegen-
„woordig nog bij begrafenis-maaltijden in gebruik
„is:

„O God, zegen hem, zoowel daar als hier, wie
„is het die roept en wie wordt geroepen, er is
„niemand die roept, niemand die wordt geroepen.
„Dit mijn woord vervolmaakt het wezen van
„Rasoel.

„Aldus geschiedde zooals de Naga bevolen had.
„De geschiedenis vertelt nu verder over zeke-
„ren Pangeran Raden Dana te Galoeh, die uit
„zijn land vluchtte en doelloos rondzwierf, daar
„hij beschaamd was door den Radja van Galoeh
„niet tot een bepaald ambt te zijn benoemd. Hij
„kwam te G. Sĕgara, werd getroffen door de
„fraaie streek en verzocht na kennis te hebben
„gemaakt, bij Bagawan Koeres te mogen blijven
„en hem te mogen dienen. Aan dit verzoek werd
„voldaan.

„Hij moest helpen bij het planten van rijst en
„tweede gewassen op de tĕgalans (droge velden),
„het zoeken van honing en het schoonhouden van
„het huis.

„Toen B. Koeres merkte dat R. Dana een
„trouw en eerlijk man was, liet hij hem in het hu-
„welijk treden met de weduwe van Bambang
„Doerdjana. Sang Hijang Naga gaf hem toen den
„nieuwen naam Danawangi.

„Toen op zekeren dag B. Koeres en Dana-
„wangi samen beraadslaagden over de uitvoering
„van de opdracht van den Naga om Bambang
„Sandjana naar Mekka te zenden, verscheen
„de nu volwassen geworden jongeling, nam achter
„zijn stiefvader plaats en werd op de hoogte
„gebracht van de plannen.

„Hij verklaarde voor zijn vertrek het aangezicht van den Naga te willen zien en den volgenden dag maakten de drie mannen hun opwachting bij Sang Hijang Naga. Deze droeg den jongeling op kennis te vergaren en zegende hem, opdat hem onderweg geen ongelukken zouden treffen. Thuis gekomen maakte de jonge man een afbeelding van den Naga op een sandelhouten plank en gaf deze aan zijn grootvader in bewaring. Daarop maakte hij als herinnering ook het portret van Bagawan Koeres.

„Over zijn reis naar Mekka vermeldt de geschiedenis niets, alleen dat hij veilig bij den Profeet aankwam.

„Na het vertrek van Bambang Sandjana verhuisden B. Koeres en zijn vrouw naar den top van den G. Sĕgara, waar zij met den Naga de 'tapa' (kluizenarij en zelfverzaking) gingen uitoefenen en tot 'Dewa Batara' gingen bidden voor het welzijn van hun kleinzoon.

„Danawangi bleef in het gehucht op de terugkomst van Bambang Sandjana wachten. Langzamerhand kwamen zich vele menschen daar vestigen, die Danawangi als hun leider beschouwden.

„Verder wordt verhaald dat Bambang Sandjana een ijverig en intelligent leerling was en zich in de gunst van den Profeet verheugde. Toen hij volleerd was, droeg deze hem op van naam te veranderen, hij zou voortaan Hadji Saka heeten. Ook werd hem toegestaan naar Java terug te gaan.

„Hij werd door zijn ouders en de andere bewoners van G. Sĕgara met groote vreugde ontvangen. Zij waren er trotsch op zulk een knappen zoon te hebben. Hadji Saka begon toen op te treden als Godsdienstleeraar en, zich zijn leermeester herinnerend, maakte hij op zekeren dag een afbeelding van den Profeet op een sandelhouten plank en gaf deze aan zijn stiefvader in bewaring bij de andere afbeeldingen. Hij verzocht hem de menschen op te dragen deze beeltenissen in eere te houden, daar zij voorstelden:

„1. den Profeet Mohammad, die genoemd werd Sang Hijang Windoe Boewana;

„2. zijn grootvader Bagawan Koeres, dien hij noemde Goeriang Boentoetan;

„3. Sang Hijang Naga, de leeraar van zijn grootvader.

„Nadat Hadji Saka den lieden van Goenoeng Sĕgara onderricht had gegeven, overlegde hij met zijn moeder en stiefvader om zich eveneens op den top van den G. Sĕgara te vestigen en daar 'tapa' uit te oefenen.

„Den knapsten zijner leerlingen benoemde hij tot opvolger en bewaarder der beeltenissen.

„Daarna voegde hij zich bij zijn grootouders Kjai en Njai Koeres en bij Sang Hijang Naga.

„Doordat hun 'tapa' door den Dewa verhoord werd, werden zij onzichtbaar.

„De andere voorwerpen die nog te G. Sĕgara bewaard worden, hebben toebehoord aan Bagawan Koeres, terwijl het lontar-geschrift van Hadji Saka afkomstig is.

„Volgens verklaringen van geleerden is de Naga-afbeelding een tjandra sangkala (chronogram) voor het jaar 1188 (Çaka-jaartelling)\".

Tot zoover de ter plaatse verzamelde en aan schrijver dezes afgestane inlichtingen over het huidige G. Sĕgara.

Zij geven tot velerlei commentaar aanleiding.

In de eerste plaats bovenstaand z.g. historisch verhaal.

De z.g. Adji Çaka-legende is verbreid over heel Java in verschillende vormen.

Adji Çaka is een legendarisch vorst van goddelijke afkomst, die den godsdienst hervormde en het letterschrift invoerde. Met hem zou de Javaansche tijdrekening (Çaka-jaartelling) beginnen, d.i. in A. D. 78. Volgens de Encycl. v. N. Indië, waaraan deze gegevens ontleend zijn, is waarschijnlijk deze jaartelling als vorst of godheid verpersoonlijkt. Çaka is de Sanskritbenaming van den vorst met wien de tijdrekening aanvangt. Adji Çaka beteekent het begin eener aera.

De op Java bestaande Adji Çaka, Adji Saka of Hadji Saka-legenden verhalen allen van een jongeling die naar Mekka ging om voor godsdienstleeraar te studeeren, hebben dus na den invoer van den Islam dezen vorm gekregen en zijn als zoodanig zelfs tot in de den Islam verwerpende uithoeken als Tĕnggĕr en Goenoeng Sĕgara doorgedrongen.

Een der meest bekende en karakteristieke punten is de er in verwerkte origine van het Javaansche alfabet. De legende verhaalt nl. van een strijd tusschen twee boden, respect. volgelingen van den

Profeet en van den naar Mekka getrokken Hindoe-Javaan, die twist kregen over een kropak en een pangot (lontarblad en schrijfstift) en in dien strijd beiden het leven lieten.

Door de 20 letters van het Javaansche alfabet op bijzondere wijze te lezen, nl. ana tjaraka, data sawala, pada djanja, maga batanga, krijgt men (in het Hollandsch vertaald): er waren twee boden, die kregen twist en strijd met elkander, ze waren beiden even machtig, ze werden beiden lijken (overgenomen uit Jasper: Tengger en de Tenggereseen).

Dit belangrijke punt uit de Adji Çaka-legende is in de Goenoeng Sëgarasche lezing dus weggelaten. Verder echter is er een treffende overeenkomst met het verhaal zooals het elders bestaat.

Bij de Tënggëreezen heet de slang Antiboga en kreeg deze van een zekeren Kjai Koeres kidangmelk.

Bambang Doerdjana, de slechte zoon, heet in den Tënggër Bambang Doersila, wat een synonis van Doerdjana. De jonggeborene wordt door den slang Adji genoemd, terwijl hij den naam Saka later in Mekka kreeg.

Bij Knebel lezen wij hoe om en bij den Slamet de legende bestaat in een vorm die geheel overeenkomt met de Tënggërsche lezing. De namen zijn dezelfde, alleen heet de jonge man eerst Djaka-adjie en wordt door den Profeet Adji Saka genoemd.

Waar de Slamet zooveel dichter bij G. Sëgara ligt dan bij den Tënggër, is het merkwaardig dat de legende te G. Sëgara zoo belangrijk verschilt. Blijkbaar is het verhaal door een handigen kjai gebruikt om voor de origine der locale feiten en figuren een gepasten historischen vorm te vinden.

Specifiek lokaal is de persoon van Raden Dana uit Galoeh. Kjai en Njai Koeres daarentegen zijn blijkbaar algemeen legendarisch bezit in verschillende streken van Java. Waarschijnlijk heeft dus de figuur uit Galoeh historische waarde. Hij zou de oorspronkelijke kluizenaar kunnen zijn geweest, die de planken meebracht en om wien zich volgelingen gegroepeerd hebben die den ouden godsdienst in eere hielden.

De als reliquieën bewaarde gebruiksvoorwerpen en lontarbladen zouden dan van dezen R. Dana of Danawangi afkomstig kunnen zijn.

De voorstellingen op de planken vormen tezamen de Beheerschers van het Heelal, nl. de Opperste Godheid, de Duivel en de Gekroonde Slangen d.z. de Slangenkonink en Slangenkoninkin, die in de Onderwereld heerschen.

De oudheidkundige Dr. R. Ng. Poerbatjaraka, wiens opinie door schrijver dezes gevraagd werd, houdt de godenfiguur voor een Ardjoena in tapa-houding, dus een Hindoe-Javaansche godheid welker beeltenis gebruikt wordt om den Heiden-schen Batara Windoe Boewana voor te stellen. (zie pag. 109 noot)

Volgens bekomen voorlichting kan het jaartal 1188 van de plank met de twee slangen en de twee sterren, wanneer deze als Tjandra Sangkala gebruikt wordt, inderdaad gelezen worden, zijnde Naga (slang) = 8 en bintang (ster) = 1, maar het feit dat men dan de aanwezige zon en maan verwaarloozen moet, stemt sceptisch.

1188 Çaka = A.D. 1266, welk jaartal dan den ouderdom der planken zou kunnen aangeven.

Wij kunnen ons voorstellen dat de planken ergens in den Oost-Preanger vereerd werden en, toen de Islam ook daar de rust kwam verstoren, meegevoerd zijn naar het moeilijk toegankelijke Koembanggebergte, waarvan de Goenoeng Sëgara een der toppen is; of dat zich vluchtelingen voor den Islam op een reeds te G. Sëgara bestaande kluizenarij hebben geconcentreerd, waar de heilige planken al van oudsher aanwezig waren.

Dezelfde onoplosbare vraag als zich ook ten opzichte van Artja Domas voordeed.

De Oost-Preanger is later dan Bantam en de Westelijke Soendalanden geïslamiseerd. Pas toen de Vorst van Mataram de handen vrij kreeg na de onderwerping der naast omgevende landstreken, breidde hij zijn macht uit over de Oostelijke Soendalanden. Dit geschiedde officieel door middel van een verdrag dat Sultan Senapati in 1590 sloot met den Panëmbahan Ratoe van Cheribon.

Dat angst voor den Islam de aanleiding is geweest tot de nederzetting te Goenoeng Sëgara wordt bewezen door de oude legende, dat de veroveraar van Madjapait 40 lieden achterliet te Bëntar om het verslagen volk niet te doen uitsterven.

Historisch zou de legende dus twee fouten bevatten: 1° Sultan Senapati is met den veroveraar

van Madjapait verward en 2° uit den Preanger gevluchte Soendaneezen zijn als bewoners van het veroverde Madjapait voorgesteld.

Beide vergissingen zijn in een legende zeker aannemelijk.

Onze conclusie is dus, dat de oorspronkelijke bewoners van G. Sĕgara van Oost-Soendaneesche afstamming zijn. De bij hen te vinden Javaansche trekken, zooals de Ardjoena-afbeelding en sommige uitdrukkingen in hun mantra's, zijn begrijpelijk als wij bedenken dat Tegal altijd gegrensd heeft aan de Javaansche landen, waarvan het door de Tji Pamali („verboden rivier") gescheiden wordt.

Voor de Preanger origine pleiten vooral de mantra's; een nauwe verwantschap blijkt bv. uit het feit dat de mantra die bij het vertoonen der poesaka wordt uitgesproken (blz. 98) veel gelijkt op een, die volgens Pleyte door den Preanger toekang pantoen wordt gebezigd bij het begin van een voordracht, nl. na het noemen van den titel (zie blz. 30 van zijn „Inleiding tot de Tjarita Pantoen R. Moending laja di Koesoema").

Deze mantra luidt:

„Poen! Sapoen!

„Ka loehoer, ka sang roemoehoen!

„Ka handap, ka sang noegraha!

„Ka batara, ka batari!

„Ka batara Naga Radja, seuweu Ratoel!

„Nĕda agoeng nja paraloen, nĕda pangampoeral!"

Men vergelijke dit met de mantra uit G. Sĕgara (blz. 109).

Behalve uit de beide door Pleyte gepubliceerde en vertaalde „Heldendichten uit den Goenoeng Koembang" zal het misschien nog mogelijk zijn een ander bewijs voor de relaties tusschen den Goenoeng Koembang en de Preanger-rijken te putten uit een in het museum te Batavia aanwezig, maar nog niet vertaald, lontargeschrift, nl. No. 410 uit den Catalogus (nu No. 1554 legaat Brandes), dat afkomstig is van Raden Saleh en aanvangt met de woorden: „Ini tjarita ratoe Pakoewan ti Goenoeng Koembang" (schrijver: Kai Raga, kleinzoon van den kluizenaar op den berg Tji Koeraj, in 1856 door dezen kleinzoon aan R. Saleh afgestaan).

Men is geneigd Goenoeng Sĕgara als een analoon der Tĕnggĕreezen en der Badoeys te beschouwen. Wat laatstgenoemden betreft is dit zeker juist. Alleen al het in één adem noemen van beide nederzettingen in de door Steitz gepubliceerde historische legende pleit hier sterk voor.

Ook de gelijke boejoet-voorschriften vormen een treffende overeenkomst.

De Tĕnggĕreezen verschillen van de beide andere volksgroepen principiĕel, doordat zij van oorsprong geen voor den Islam teruggetrokken vluchtelingen, maar een ter plaatse van oudsher thuis behoorend volkje zijn. Vandaar dat dergelijke boejoet-bepalingen bij hen ontbreken.

Een vergelijking van den godsdienst van Tĕnggĕr, G. Sĕgara en Kanekes levert echter bewijzen voor het feit dat vroeger op heel Java van West tot Oost niet slechts eenzelfde Hindoe-godsdienst, maar ook eenzelfde nog van vroeger tijden dateerende heidensche religie heeft bestaan.

Zoo vinden wij bij Jasper als Tĕnggĕreesche hoogste godheid genoemd: Sang Hijang Batara Toenggal, die zooals wij zagen ook de opperste godenfiguur der Badoeys is, terwijl onder de namen zijner zonen ook enkele gelijkkluidende zijn. Wij vinden b.v. den 2en zoon van B. Toenggal, B. Patandjala op den Tĕnggĕr terug als Sang Hijang Prit Handjala.

Waar de te G. Sĕgara in zwang zijnde naam Batara Windoe Boewana vandaan komt is niet na te gaan.

Behalve wat betreft godsdienst is er ook overeenkomst in mentaliteit tusschen deze geïsoleerde volkjes. Volgens Jasper ten minste staat de zedelijkheid bij de Tĕnggĕreezen op hoog peil, evenals dit bij de Badoeys het geval is.

Het is trouwens overbekend dat z.g. beschaving wel verfijning van zeden, maar geen verhooging van moraal meebrengt. Daarvoor is de toename der wereldsche verleidingen te groot.

Helaas zullen de karakteristieke trekken der hier besproken levende antiquiteiten gaan vervagen en ten slotte verdwijnen.

Met G. Sĕgara is dit proces al ver gevorderd.

Wij hebben gemeend goed te doen door alles

wat er momenteel nog over dit vreemdsoortig oord bekend is, te vergaren en te publiceeren.

De taal- en oudheidkundige Dr. R. Ng. Poerbataraka heeft de vriendelijkheid gehad nieuwe vertalingen te leveren van de door K. F. Holle gebrekkig vertaalde mantra's (blz. 98, 99 en 100).

Deze volgen hieronder, van zijn toelichtingen voorzien.

Den Maleischen tekst van de Nota van Raden Soedjoko vindt men als Bijlage aan deze publicatie toegevoegd.

Ten slotte worde hier dank gebracht aan alle — in den tekst reeds genoemde — personen die schrijver dezes zoo welwillend met hun voorlichting hebben bijgestaan.

Pag. 518¹⁾ van deel XXIX Tijdschrift voor Ind. T. L. en V. K.:

Poen arek ngatoerkën atji koekoes majang poetih, tēroes ka atji dewata, ka loehoer ka manggoeng ka sang roemoehoen, ka handap ka sang batara djadja, ing kanoegrahan, atji koekoes majang poetih ka basoekana ka basoekina, panghatoerkeun atji koekoes majang poetih ka batara windoe boewana.

Vertaling.

Poen, ik wil de quintessence van het witte wierook-offer aanbieden, recht naar de verheven goden, naar boven, naar den hemel, naar de voorouders. Naar beneden naar den god, die de oorzaak is van het geluk.

De quintessence van het witte wierook-offer (moge aangeboden worden) aan (de geniën) van vreugde en geluk. Moge de quintessence van het witte wierook-offer aangeboden worden aan den god Windoe Boewana.

Aanteekening.

Terecht verbetert Holle majang met mēnjan.

Lees: aki dewata i.p.v. atji dewata. Dit atji bij dewata is ontstaan door het atji bij majang putih.

1) Fig. I tegenover deze blz. stelt voor Ardjoena in zijn tapahouding Verg. Oudh. Rapport 1902 plaat 4; Ind. Hindu-Jav. kunst III plaat 110; Publicaties van den O. H. D. I. plaat 45 boven rechts en plaat 42 middelste.

Sang batara djadja (,) ing kanoegrahan is volkomen gelijk aan de Javaansche sang tjikal-bakal. Ook het woord djadja moet oorspronkelijk dadya, van dadi, geluid hebben. Op Bali is de tempel voor den tjikal-bakal nu nog bekend onder den naam van puradadya. (zie V.d. Tuuk s.v. dadya).

Manggoeng zie Coolsma s.v. panggoeng.

Panghatoerkeun is een imperatief, doch hier gebruikt voor den optatief.

Het is bij basoekana en basoekina m.i. niet noodig om aan den slangenvorst en de idem-vorstin te denken.

Poen sadoe poen arek ngimankeun titiwaloeri ka noe baheula, titiwaloeri ti bahari, taratas tilas noe baheula, tjouwang moemoendjoeng anak poetoe sakalih, ka indoeng ka bapa, ka nini ka aki, ka boejoet, ka bao, ka boemi ka langit, ka beurang ka peuting, ka basoekana ka basoekina, ka noe antek kaloehoe-ran, ka noe antek kararahaban, ka noe soetji pawista, anoe kadi srēngenge katinggangan, ka noe kadi bintang kapoernaman, ka noe kadi boelan kaopat-wēlasna, ka noe kadi salaka djinabar, ka noe kadi ēmas winasoehan, ka noe kadi intēn winantaya, ka noe kadi oedjan mentjrang kapojanan, ka noe kadi lintang djohar, ditija ing soewargan, anoe kadi hyang loehoer pamoehoenan.

noehoen aoeb papajoeng kawoela sakabeh, sadoe poen poen tjouwang sadoekën, sadoe poen, tjouwang pastikeun.

tjouwang sampoernakeun, sadoe poen poen.

Vertaling

Poen!

Heil, poen; ik wil opvolgen de voorschriften der voorouders, de voorschriften van vroeger, stipt volgende het spoor der ouden.

Wij met alle onze kinderen en kleinkinderen betuigen onzen eerbied aan onze vader en moeder, grootmoeders en grootvaders, overgrootouders, betovergrootouders, aan de aarde en aan den hemel, aan dag en nacht, aan de (geniën van) vreugde en geluk, aan de uiterst verhevene, aan de uiterst diepe, aan de reine, heilige, die gelijk aan de zon in den drogen tijd is, aan (hem), die gelijk is aan de

voortreffelijke ster, aan (hem) die gelijk is aan de maan op haar veertiende (nacht), aan (hem) die gelijk is aan gepolijst zilver, aan (hem) die gelijk is aan gewasschen goud, aan (hem) die gelijk is aan aanéengeregen diamant, aan (hem) die gelijk is aan de schittering van den regen beschenen door de zon, aan (hem) die gelijk is aan de heldere ster, (hem) de zon van den hemel, die gelijk is aan den verheven god, den vereerde.

Wij allen verzoeken om koelte, om beschutting, heil, poen, poen, heil, zij met ons, heil, poen, zij ons (geluk) vastgesteld, het zij volmaakt met ons.

Aanteekening.

Waloeri in titi-waloeri is hetzelfde als het Jav. loe-loeri, iets dat gevolgd moet worden. (deze beteekenis ontbreekt in het Jav. Wdb.)

Karahaban; de stam rahab is misschien verwant met den wortel *ḍap* in *anḍap*. laag.

Pawista is een verbastering van het Oud-Jav. pawitra, heilig (Vgl. paratra-palastra, litu-listu).

Katinggangan; tinggang is verwant met *těrang* en *tingkas*.

Djinabar is Jav. binabar van *babar*.

Winantaya, stam wantay Sund. bantay is verwant met rantay.

Ini darma pamoelih hyang, saniskara anoe hoeroeng tanpa goeroe, anoe herang tanpa rasa salawasna tjatjarita, heubeul di-pětěngkeun sadjroning gimbawasa, ari datang ka boelanna boekakeun koe parimanik, bijak beulah majoehmoeh poetih, die-tiboeh aer mawar, di-pepesan di-paděman, koe atji darma pamoelih (,) sang dedewa(;) kaliwaro koeroengan (,) tan kěna toemoewoeh(;) kadoema aroem, atji aroem pangaroeman, katima koe noe gěřěh gěntěl (gětěr), katima koe noe rěsih poetih, katima koe noe sawargan, poelih ka djati poelang ka sawargan.

Vertaling.

Dit is de plicht (regel) van het teruggaan naar God (m.a.w. dit is de wet des doods). Alles wat vlamt zonder grondslag (d.i. brandstof), wat blinkt zonder kwikzilver (hier wordt de spiegel als vergelijking gebruikt van wat rein en helder

is, hetgeen in de ngelmoe geenszins een zeldzaamheid is), zoo lang er verhalen bestaan (d.i. zoo lang de geschiedenis nog loopt of zoo lang deze schepping nog voort duurt), wat (de drie wat's slaan op de reine ziel vóór de geboorte) lang gedragen is geweest in de moederschoot, dat, wanneer bij de komst van de maand (de moederschoot) geopend wordt door den tijd, plots te voorschijn komt als een bleek en week bestanddeel (bedoeld: de baby), dat tot groeien gebracht wordt met rozenwater (bedoeld: honig of voedsel in het algemeen), dat (het leven) gebluscht en uitgedoofd wordt door de quintessence van den regel van het teruggaan naar de goden (d.i. door de wet des doods), (terwijl) dit lichaam, de kooi (bedoeld: het lijk, dit stoffelijk lichaam) niet (verder) kan (of mag) groeien en de geurige kadoema (soeksma?), de geurigste der geurige essences (bedoeld: de ziel na den dood) opgenomen wordt door den donder, (opgenomen wordt) door het reine, witte, (opgenomen wordt) door den hemel; dat ga terug tot zijn oorsprong, tot den hemel.

Aanteekening.

Di-pětěngkeun is niet van pětěng, donker, maar van wětěng, buik, mětěng, Mal. boenting.

Gimbawasa is een verbastering van het Oud-Jav. of Skt. garbhawasa, het verblijf in de moederschoot.

Parimanik beschouw ik als een corruptie van parimana, maat.

Majoehmoeh zie Coolsma majoemoet.

Di-tiboeh = di-toeboeh?

Kaliwaro is een verbastering van Skt. Kalewara, lichaam.

Kadoema?

Katima voor katimoe?

De vertaling is alles behalve zeker. Maar als wij door de toevoeging van de tusschen haakjes geplaatste woorden de bedoeling van de mantra hebben benaderd, dan kan men wel zeggen dat de toon van deze mantra zeer verheven is. Holle heeft ook denzelfden indruk als hij deze mantra vergelijkt met de dooden-mantra van de Bantamsche Badoeis, welke alledaagsch en zeer laag bij den grond is.

1870

1. The first part of the paper is devoted to a general survey of the state of the country at the time of the discovery of gold in California. It describes the geographical position of the country, its climate, its soil, and its natural resources. It also mentions the early settlements and the discovery of gold.

2. The second part of the paper is devoted to a description of the gold fields of California. It describes the different kinds of gold fields, the methods of mining, and the amount of gold produced. It also mentions the different companies and individuals who have been successful in mining gold.

3. The third part of the paper is devoted to a description of the gold fields of Nevada. It describes the different kinds of gold fields, the methods of mining, and the amount of gold produced. It also mentions the different companies and individuals who have been successful in mining gold.

4. The fourth part of the paper is devoted to a description of the gold fields of Arizona. It describes the different kinds of gold fields, the methods of mining, and the amount of gold produced. It also mentions the different companies and individuals who have been successful in mining gold.

5. The fifth part of the paper is devoted to a description of the gold fields of New Mexico. It describes the different kinds of gold fields, the methods of mining, and the amount of gold produced. It also mentions the different companies and individuals who have been successful in mining gold.

6. The sixth part of the paper is devoted to a description of the gold fields of Texas. It describes the different kinds of gold fields, the methods of mining, and the amount of gold produced. It also mentions the different companies and individuals who have been successful in mining gold.

7. The seventh part of the paper is devoted to a description of the gold fields of Colorado. It describes the different kinds of gold fields, the methods of mining, and the amount of gold produced. It also mentions the different companies and individuals who have been successful in mining gold.

8. The eighth part of the paper is devoted to a description of the gold fields of Idaho. It describes the different kinds of gold fields, the methods of mining, and the amount of gold produced. It also mentions the different companies and individuals who have been successful in mining gold.

9. The ninth part of the paper is devoted to a description of the gold fields of Montana. It describes the different kinds of gold fields, the methods of mining, and the amount of gold produced. It also mentions the different companies and individuals who have been successful in mining gold.

10. The tenth part of the paper is devoted to a description of the gold fields of Wyoming. It describes the different kinds of gold fields, the methods of mining, and the amount of gold produced. It also mentions the different companies and individuals who have been successful in mining gold.

11. The eleventh part of the paper is devoted to a description of the gold fields of Utah. It describes the different kinds of gold fields, the methods of mining, and the amount of gold produced. It also mentions the different companies and individuals who have been successful in mining gold.

12. The twelfth part of the paper is devoted to a description of the gold fields of Arizona. It describes the different kinds of gold fields, the methods of mining, and the amount of gold produced. It also mentions the different companies and individuals who have been successful in mining gold.

13. The thirteenth part of the paper is devoted to a description of the gold fields of New Mexico. It describes the different kinds of gold fields, the methods of mining, and the amount of gold produced. It also mentions the different companies and individuals who have been successful in mining gold.

14. The fourteenth part of the paper is devoted to a description of the gold fields of Texas. It describes the different kinds of gold fields, the methods of mining, and the amount of gold produced. It also mentions the different companies and individuals who have been successful in mining gold.

15. The fifteenth part of the paper is devoted to a description of the gold fields of Colorado. It describes the different kinds of gold fields, the methods of mining, and the amount of gold produced. It also mentions the different companies and individuals who have been successful in mining gold.

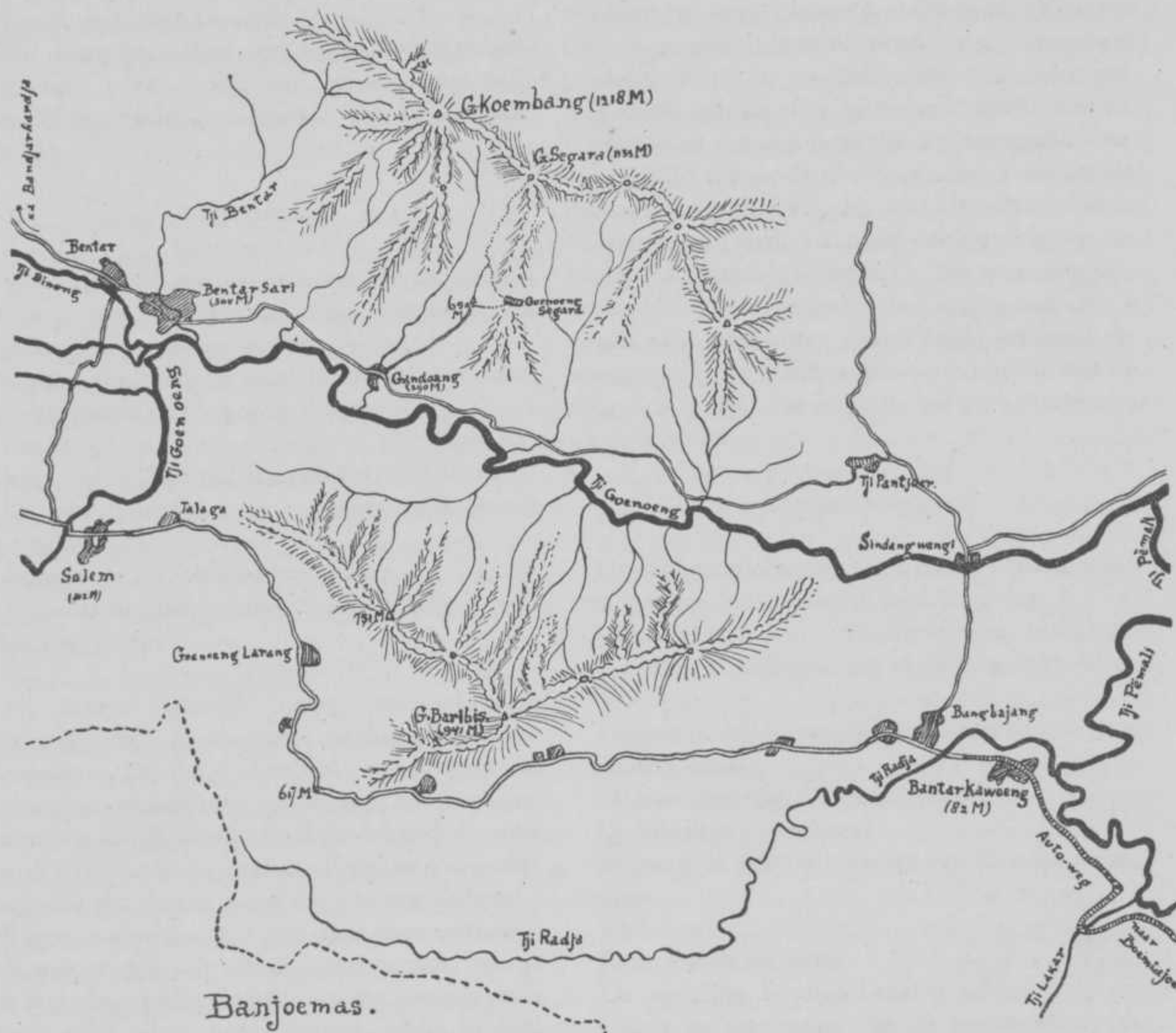
16. The sixteenth part of the paper is devoted to a description of the gold fields of Idaho. It describes the different kinds of gold fields, the methods of mining, and the amount of gold produced. It also mentions the different companies and individuals who have been successful in mining gold.

17. The seventeenth part of the paper is devoted to a description of the gold fields of Montana. It describes the different kinds of gold fields, the methods of mining, and the amount of gold produced. It also mentions the different companies and individuals who have been successful in mining gold.

18. The eighteenth part of the paper is devoted to a description of the gold fields of Wyoming. It describes the different kinds of gold fields, the methods of mining, and the amount of gold produced. It also mentions the different companies and individuals who have been successful in mining gold.

19. The nineteenth part of the paper is devoted to a description of the gold fields of Utah. It describes the different kinds of gold fields, the methods of mining, and the amount of gold produced. It also mentions the different companies and individuals who have been successful in mining gold.

20. The twentieth part of the paper is devoted to a description of the gold fields of Arizona. It describes the different kinds of gold fields, the methods of mining, and the amount of gold produced. It also mentions the different companies and individuals who have been successful in mining gold.

De ligging van Goenoeng Ségara.

Hoofdstuk II

Verslag van een excursie naar de dessa Goenoeng Sĕgara op 4 Januari 1929.

Al lang stond deze tocht op mijn programma, en toen ik de kans schoon zag, wat tijd en andere remmende factoren betrof, heb ik mij dan ook niet laten afschrikken door de bezwaren die de West-Moesson noodzakelijkerwijs moest meebrengen.

Men kan op twee manieren van de districts-hoofdplaats Bantarkawoeng, die per auto bereikbaar is, naar Goenoeng Sĕgara komen. De kortste weg, bij Sindangwangi over de rivier Tji Goenoeng en dan noordelijk van deze rivier steeds den naar het westen loopenden weg volgend, is in den natten moesson onbruikbaar, daar men de Tji Goenoeng hier met een paard niet over komt.

Ik nam dus den langeren, meer comfortabelen weg over Salĕm. Deze heeft het groote voordeel dat iemand in Salĕm, in den pasanggrahan, uitstekend logies en goed eten wachten.

De tocht van Bantarkawoeng naar Salĕm doet men te paard in ruim 3 uur langs een grootendeels gemakkelijken weg, die dan ook wel binnen niet te langen tijd tot autoweg gepromoveerd zal worden waarvoor in de eerste plaats een brug over de Tji Radja noodig is.

Deze niet zeer breede kali was door de bandjirs der laatste dagen een vrij belangrijke hindernis, zoodat er een half uur na mijn vertrek uit Bantarkawoeng aan de schoone plunje waarmee ik op reis was gegaan, niet veel aardigheid meer was.

Gelukkig waren de vergezichten bemoedigend mooi. Achter mij machtig de Slamats, zich verliezend in nevelen; links, naar het zuiden telkens kijkjes op een diep breed vruchtbaar dal en rechts een zwaar beboschte bergketen, waarvan de Goenoeng Baribis het hoogste punt is. Het oerwoud, dat deze berghellingen bedekt, bereikt den weg dien ik volgde over groote uitgestrektheden. Alleen waar een kleine dessa hier en daar de eentonigheid verbreekt, is de „jungle” door den taaien arbeid der kleine menschjes teruggedrongen en zijn de steile hellingen der ravijnen tot sawah's geworden, die in dit jaargetijde prijken met het prachtige groen der jonge padi en een vroolijke tegenstelling vormen tegen de rondom dreigende wildernis.

Het hoogste punt van dezen weg ligt op ruim

600 m.; van hier daalt men 300 m. tot de dessa Salem.

Deze onderdistrictshoofdplaats is een zeer oude en mooie dessa, gelegen in een uitgestrekte sawah-vlakte, die door de Tji Goenoeng en zijn zijrivieren doorsneden wordt.

Alles is er even keurig: wegen, bruggen, bestrating, allen maken een indruk van orde en netheid.

Zelfs bleek het er in den natten moesson stipt op tijd te regenen. Ik behoefde mij dus, terwijl ik 's nachts naar den plassenden regen lag te luisteren, geen oogenblik ongerust te maken. Ik wist dat het op zou houden tegen den morgen, om 's middags klokslag 12 weer te beginnen, wat mij juist den tijd liet dien ik voor mijn bezoek aan Goenoeng Sĕgara noodig had.

Een en ander verliep dan ook volgens programma. Om 6 uur precies waren wij op weg bij bewolkten maar niet onvriendelijk eruitzienden hemel.

Alleen omhulden de Goenoeng Koembang en de bijna even hoge Goenoeng Sĕgara de glorie hunner toppen met dichte nevelen, die hen meer en meer aan het oog onttrokken, naarmate wij hen naderden.

Het was alles nog volgens ouden binnenland-schen adat. Daar de ass.-wedana's van Salĕm en Bantarsari ter conferentie naar Brĕbĕs waren opgeroepen, hadden hun ondergeschikten: mantri's-politie, agenten en koewoe's (dorpshoofden) order gekregen mij bij mijn plannen behulpzaam te zijn. Zoo was ik den heelen weg omstuwde door politie te paard, allen versierd met de embleemen hunner waardigheid, bandelieren en zonderlinge hoofddeksels, waarvan men als stadsmensch het bestaan niet eens vermoedt. Soms ging het in gestrekten draf. Vooral tusschen Salĕm en Bantarsari is de weg gedeeltelijk vlak en in uitstekende conditie. Daar op dit traject over alle rivieren, zelfs over de breede Tji Goenoeng, bruggen liggen (laatstgenoemde pas sinds 1 jaar), hadden wij deze 3 paal in een oogwenk afgelegd.

De weg gaat van Bantarsari over verschillende kleinere dessa's naar Gandoan, waar het bergpad

naar Goenoeng Sĕgara begint. Toen wij in Gandoan aankwamen, waren wij aangegroeid tot een groot gezelschap door de telkens zich aansluitende koewoe's. Wij lieten nu de paarden achter, want het pad staat op de stafkaart wel als een paardenpad aangegeven, is echter als zoodanig alleen bruikbaar als het paard voortdurend van voren opgetrokken en van achteren gesteund wordt. Het is een zeer steil bergpad, zóó steil dat hier en daar trappen zijn uitgehouwen in het zachte gesteente om den klimmenden reiziger voor uitglijden te behoeden.

De ligging van G. Sĕgara is fantastisch verborgen. Tijdens het klimmen overweegt men telkens weer hoe niemand het in zijn hersens zal krijgen dit pad te bewandelen, tenzij om een scherp gesteld doelwit te bereiken. Er is weinig tracé gemaakt bij den aanleg, onophoudelijk gaat het steil en nog eens weer steil naar boven.

Wat een rustig idee dat het pas acht uur was en de regen het ons dus nog lang niet kon lastig maken!

De weg was wel zeer glibberig maar met spijkerschoenen ging het. Edoch, als een tropische regenbui ons daar verrast had, dan waren zeker alle schoone plannen vernietigd geweest. In een stortregen en veranderd in een modderklomp kan men geen belangstelling hebben voor oude godenfiguren.

Hoe dankbaar ben ik dan ook den ouden Batara Windoe Boewana, dat hij mij droog en betrekkelijk schoon tot zich heeft laten naderen!

Na een goed half uur klimmen bereikten wij de waringins die het punt aanwijzen waar eventueel ruiters hun paard moeten achterlaten. Hier wachtte ons de zoon van den djoeroe-koentji, den tempelwachter, op. Na nog een kwartier begroette ons de oude koewoe, het dorps-hoofd en ten slotte bereikten wij den toegangspoort tot de dessa.

Dit is een korte (10 M. lange) holle weg beschadwd door zware kiara's, die in den heuvelkam is uitgegraven en waardoor men langs een steile trap uitkomt in het komvormige dal waarin G. Sĕgara ligt. Zelfs nu nog ligt het er verborgen, want wij zien aan onze voeten niets dan een wildernis, waarvan de boomkruinen op het oogenblik van onze aankomst door een vriendelijk zonnetje verlicht werden.

Deze toegangsweg heeft aanleiding gegeven tot het verhaal dat G. Sĕgara alleen door een grot

te bereiken zou zijn, een de fantasie prikkelende voorstelling die mij o.a. te Poerwokerto als algemeen bekend werd meegedeeld.

Intusschen is ook de werkelijkheid merkwaardig genoeg. G. Sĕgara is niet meer zoo geïsoleerd in wezen als de binnendorpen der Badoejs, maar de ligging is veel meer verborgen.

De dessa zelf die men nu, steil dalende, weldra bereikt, is een nietszeggende bergkampong met nietszeggende bevolking. Alleen de stokoude „koentji", die ons aan de „poort" had opgewacht, was een krachtige belangrijke oude heer.

Zonder oponthoud — om in elk geval van het vrij goede, hoewel wat nevelige, weer te profiteren, begaven wij ons nu naar de „pĕkedongan" waar de oudheden bewaard worden.

Een romantische lange kronkeltrap van bemoste treden voert door een zwaar beschadwd boschje naar boven. Er langs overvloedig handjoewangstruiken.

Men staat nu op eens voor een klein pleintje waarvan de grond met een volmaakt mostapijt, bedekt is en waar men een klein, aan de voorzijde geheel open huisje aantreft. Hierin staan, nauwelijks zichtbaar in het binnen heerschende half-duister, de heilige planken.

Een groot deel der bevolking, mannen en vrouwen zat mij op te wachten op matten in twee der hoeken van het pleintje. Ik had den vorigen dag wat geld gezonden voor een slamatan om de oude goden die anders alleen op Sĕlasa-kliwon en op Djoemahat-kliwon receptie houden, aange-naam te stemmen. Deze slamatan was voor de in eentonigheid levende bevolking blijkbaar een evenement en het feest begon zoodra ik rustig gezeten was.

Er stonden nl. midden op het pleintje een tafel en stoel voor mij klaar, met Egyptische sigaretten en lucifers!

Daar ik geen tijd wilde verliezen, verzocht ik de godenfiguren uit hun duistere schuilplaats te halen en goed belicht voor het huisje op te stellen.

Dit wekte eerst eenig protest van den ouden bewaker, maar het algemeene oordeel was dat met het branden van wat extra mĕnjan de bezwaren wel konden worden terzijde gesteld.

De sandelhouten planken zijn voor een groot deel helaas opgegeten door houtworm, zoodat de figuren van Batara Windoe Boewana en van Sang

Panorama, even buiten G. Sěgara,

De dessa Goenoeng Sěgara.

Trap naar de Pěkedongan (G Sěgara)

Gegraven holle weg, die toegang geeft tot de dessa G. Sěgara.

Batoe Sirit in de Kěbon Salēm.

Kěbon Salēm.

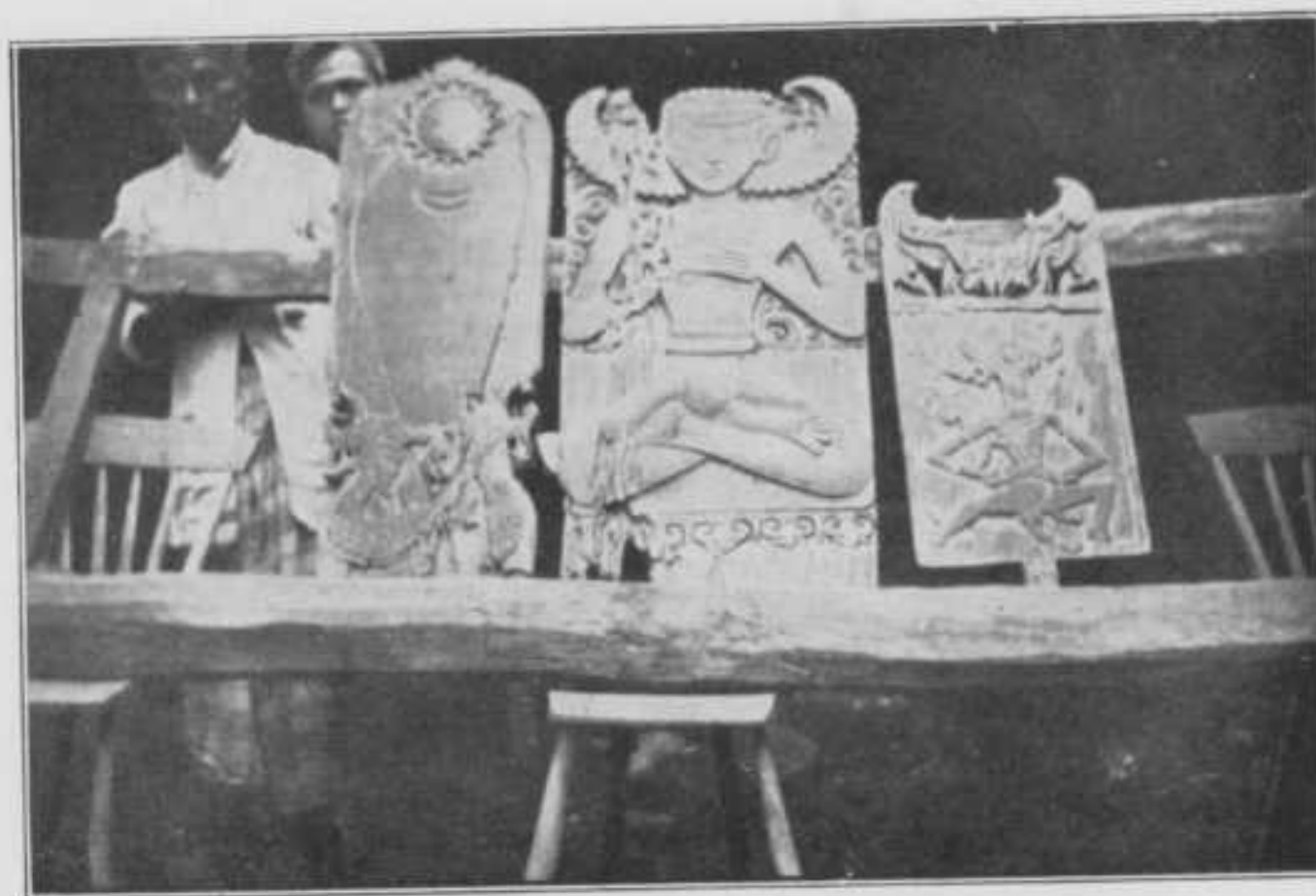
Waringin, voorbij welke geen paarden mogen komen, dichtbij G. Sěgara.

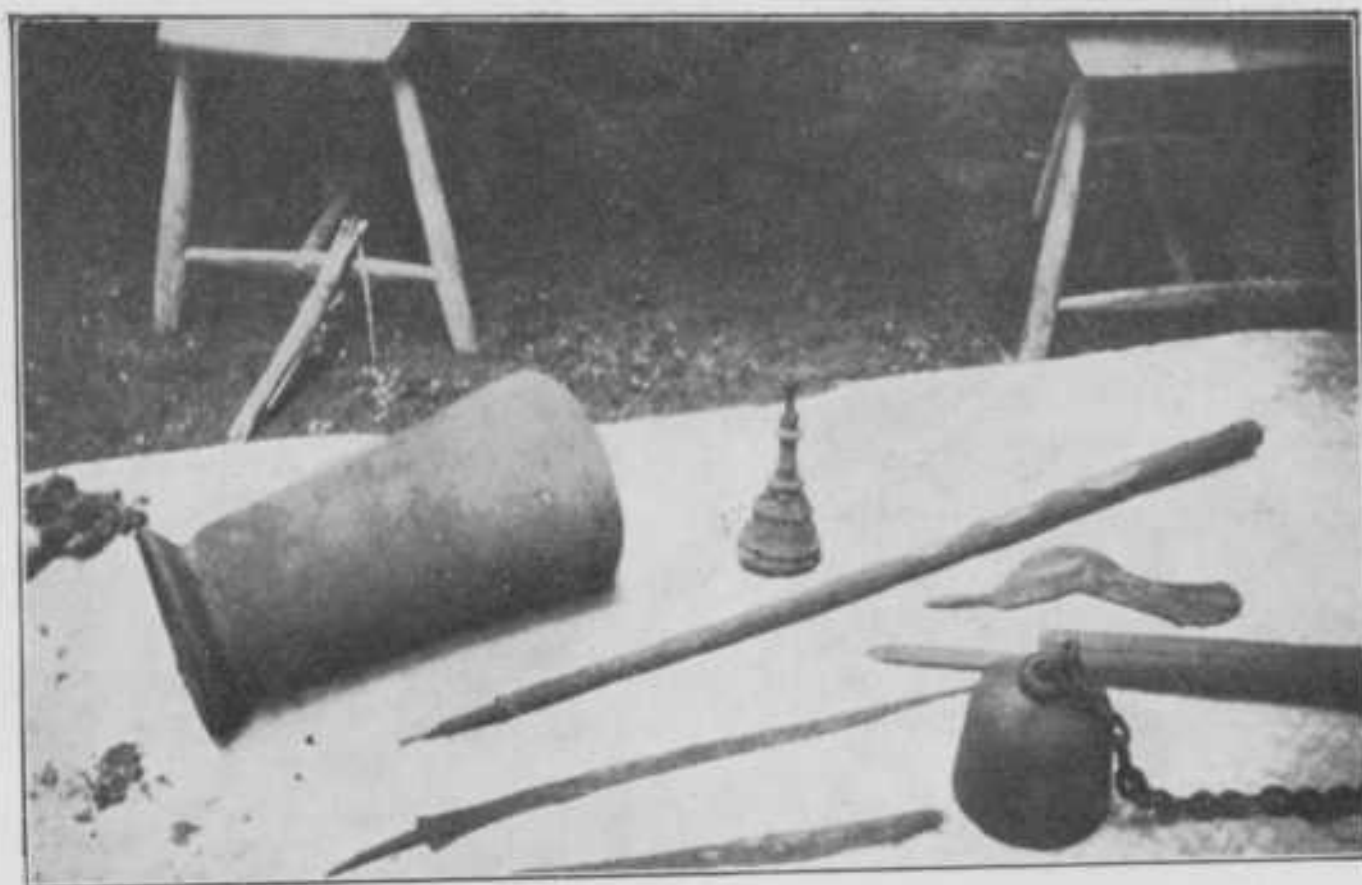
De Djoeroe-Koentji v. Goenoeng Sěgara.

Het uitstallen der heilige planken voor de Pěkedongan (G Sěgara)

Batara Windoe Boewana.
Goeriang Boentoetan.
Sang Hijang Naga
(G. Sěgara)

Oude gebruiksvoorwerpen en bidschel, die te G. Sěgara vereerd worden.

Hijang Boentoetan zwaar beschadigd zijn. Ook Sang Hijang Naga en zijn gezellin (?) zijn er niet goed afgekomen op den duur.

Er valt op de vroeger gegeven beschrijving slechts op één punt wat af te dingen. De plank met de gekroonde slangen vertoont duidelijk een groote vlammeende zon, waarvan de ronde kern bestaat uit een plaatje van roodkoper en daaronder een halve maan. Behalve deze zijn er 3 figuurtjes, die in afwerking geheel op den achtergrond blijven tegenover de zon en maan, en slechts weinig op sterren gelijken. Het konden evengoed ornamentjes zijn zonder meer. Een en ander is belangrijk in verband met de bezwaren die tegen een gebruik van deze plank als tjandra sengkala kunnen worden ingebracht en die weg zouden vallen, als men slechts 2 hemellichamen als opzettelijk afgebeeld aanneemt.

Desgevraagd bleek er uit den „koentji” weinig deskundig nieuws te halen (misschien doordat de stakkerd aan den feestmaaltijd geweldig de hik gekregen had).

Nadat de planken gefotografeerd waren, kreeg ik op mijn verzoek de andere oudheden te zien.

Het bleek dat alle door den Regent van Brebes indertijd beschreven en afgebeelde voorwerpen nog aanwezig zijn, zij het ook in verregaanden staat van ontbinding. Van de kropaks zijn nog een viertal bladen over. Van de 5 „Chineesche” potten die de vroegere beschrijving noemt, nog twee. Zij staan tegen het huisje aan en zijn nog mooi gaaf. Het zijn potten uit den Hindoe-tijd, zooals in Midden-Java er nog dikwijls worden opgegraven.

De oude wapens en kapmessen zijn onbelangrijk, maar de „bewerkte schel” is een, weliswaar met een dikke roestlaag bedekte, maar nog volkomen ongeschonden tempelschel, van Boeddhistisch maaksel.

Daar het fotografeeren van zulk een klein voorwerp met een kodak weinig oplevert en de details pas van vlakbij door de roestlaag heen waren te onderscheiden, heb ik er een nauwkeurige teekening van gemaakt, die later door deskundige vriendenhand is bijgewerkt. De andere vroeger als „bel”, „gënta”, beschreven karbouwenklok is in zoover merkwaardig, dat de vorm ervan tegenwoordig onbekend is.

Deze beide zijn de eenige voorwerpen waarvan het verlies te betreuren zou zijn. (De tempelschel

zou gevoegelijk naar het museum kunnen verhuizen voor het te laat is.)

Het is begrijpelijk dat de bewoners van een zoo afgelegen gehucht, al zijn zij Mohammedaan geworden, toch nog veel van de oude aparte mentaliteit hebben overgehouden, en dat zulks nog lang het geval zal blijven.

Als levende antiquiteit is Goenoeng Sëgara dan ook zeker, voornl. door zijn ligging, een blijvende merkwaardigheid.

De bevolking spreekt Soendaneesch met wat Javaansche woorden erdoor, iets wat bij een groot deel der bevolking van het onderdistrict Salem het geval is, zoodat b.v. de pas aangestelde Javaansche Ass.-Wedana van Bantarsari druk bezig is Soendaneesch te leeren.

Ethnografische bijzonderheden heb ik verder niet waargenomen. Ook op een intensieve onderzaging over het voorkomen van kroes- of krulhaar bij het nog onvermengde deel der bewoners van G. Sëgara was het antwoord beslist negatief.

Waarschijnlijk is dit voorkomen ook niet. De oude „settlers” zijn toch evenals de Kadjëroan van Kanekes vermoedelijk van goede afkomst geweest, niet uit de lagere volksklasse. Die vluchtte niet voor den nieuwen godsdienst. En de kroesharigheid zal toch wel het meest voorkomen onder afstammelingen van de volkslaag waartoe in de oude Hindoerijken de groote overheerschte massa behoorde.

Onze terugweg was tot Bantarsari voorspoedig. Toen was het bijna 12 uur en volgens voorschrift begon de regen die tot den volgenden morgen moet aanhouden. Uit dit oogpunt bezien was het hoogst onnoodig om zoo'n overdreven heftig begin te maken, want het goot zooals het alleen in de tropen in dit jaargetijde maximaal gieten kan.

Onze begeleiders waren geleidelijk in hun respectievelijke dessa's achtergebleven en het Don Quichot-figuur dat ik maakte toen ik op mijn gedemoraliseerd ros, met een pajong op, druipnat Salem binnentrok werd alleen verbeterd door den eenzamen druipenden mas oppas, die op zijn even mismooide biekje de Sancho Pancha-rol volmaakt speelde.

Hij is er financieel dan ook wel bij gevaren.

In de dessa Salëm heb ik nog gelegenheid gevonden een merkwaardig plekje te bezoeken, den z.g. „këbon Salëm”.

Dit is een omheinde ruimte, die oppervlakkig den indruk van een dessatuin maakt, maar die voor geen enkel doel gebruikt wordt, uit eerbied voor oude graven (?) die er liggen.

Men vindt er nl. twee groote rechthoekige perken met mos bedekt en omgeven door een rand van regelmatig gelegde oude bemoste steenen. Een der perken is door een tweede rij steenen in tweeën verdeeld. Er staat op elk perk aan de westzijde een aarden schotel waarop nu en dan door bezoekers mēnjan gebrand wordt.

Tusschen beide in staat een groote kogelvormige steen bovenop een andere die als voetstuk dient; dank zij een natuurlijke rond-loopende breede groeve lijkt de ronde steen precies op den *batoe sirit* van den Goenoeng Dangka.

De perken worden beschaduwd door „poering” boomen.

Men kon mij over deze oudheden niets verder mededeelen dan dat het een kerkhof uit den ouden tijd was.

Het merkwaardige was voor mij, dat dergelijke perken ook voorkomen op het Artja Domas te Kosala (pag. 57). Mogelijk hebben wij dus te Salēm met een toevallig goed geconserveerd heilighdommetje te maken, dat of uit de jaren voor den Islam afkomstig is, of er op kan wijzen dat deze — vroeger zoo afgelegen — streek pas laat tot den Islam is overgegaan.

Bijlage.

(Petilasan di Goenoeng Segara.)

I.

Goenoeng Sagara itoe berdiri di sebelah lor wetan onderdistrict Bentarsari, dan djadi bates district Bantarkawoeng dan Bandjarhardjo.

Dibawahnja goenoeng itoe ada padoekoehannja bernama Goenoeng Segara djoega, termasoek wawengkon desa Goendawang.

Dari Assistenan Bentarsari ka doekoeh tadi djaoehnja ± ada 4 paal. Djiwanja ada 209 orang. Deket doekoeh Goenoeng Segara ada saboewah roemah ketjil isi barang-barang djaman koena, di djaga oleh seorang Djoeroekoentji. Orang-orang dari doekoeh itoe semoea menghargai dan me-moeljaken soenggoeh-soenggoeh pada barang-barang itoe. Adapoen roepa barang-barang itoe jaini:

3 gambar teroekir dimana papan kajoe tjindana persegi;

1 Tjis (tongkat kajoe).

1 Bëndè dari proenggoe.

1 Koedi saperti arit dari besi.

1 Pedang dari besi,

2 Genta dari proenggoe

1 Wadjan besi besar.

1 Boengboeng bamboe isi 9 helai kroepoka dan toelisannja Djawa basa Djawa.

Tiga boeah gambar itoe menoeroet katanja Djoeroekoentji jaitoe:

1 Gambarnja Sanghijang Batara Windoebawono.

1 Gambarnja Goeriang boentoetan.

1 Gambarnja Sanghijang wogo.

Toelisan dimana kroepok itoe sedikit-sedikit bisa djoega dibatja, dan maksoednja saperti pa-woekon jang termoeat dalem almanak H. Buning.

Diblakang aken diterangken asal-asalnja barang-barang itoe.

Lantaran dari adanja barang-barang koena di-doekoeh Goenoeng Segara itoe, maka pada tiap-tiap hari Selasa kliwon (Hanggara kasih) dan Djemaat kliwon banjaklah orang-orang laki maoepoen prampoean dari lain-lain tempat sama dateng kesitoe perloe sedjarah minta berkah roepa-roepa oepama: ingin poenja anak, dagangan soepaja laris (lakoe), tanem-taneman soepaja slamat tida kena omo dan lain-lain sebaginja. Orang-orang jang sama dateng sedjarah itoe lebèh doeloe ber-djoempa pada Djoeroekoentji sasoedahnja orang-orang itoe menerangken perloenja, maka mereka itoe dibawa oleh Djoeroekoentji keroemah tempat gambar. Sasoedahnja masoek Djoeroekoentji doe-doek di hadapan gambar Sanghijang Batara sambil membakar menjan dengan membatja do'a. Saha-bisnja membatja do'a laloe melahirken apa per-moehoenannja masing-masing orang jang dianter-ken itoe. Satelah soedah orang terseboet sama kloear dari roemah dan laloe slamatan makanan di mana latarnja goeboeg gambar itoe.

Roepanja makanan hanja nasih djagoeng, ikannja bangkrek dan lalaban dari daoen-daoen atawa boeah katjang peté dan djengkol. Sabeloemnja slametan itoe dimakan Djoeroekoentji membatja do'a begini:

„Poen, poen, hoerang sadajana tjawang sasadoe ampoen, ampoen kaloehoer ka sang roemoehoen, kahandap ka sang Betara, pedah geus tjoendhoe

ka bakoening tahoen datang ke mangsaning boelan tjawang ngahatoerkeun hadjatna hoerang sadajana kanoe kadi sarengéngé hingtengajanange kanoekadi boelan tanggal ampat welasna kanoe kadiemas Winasohan, kanoekadi salaka djinabar, kanoekadi Hjang loehoer pamoehoenan, tjawang pastiken sadoepoen! tjawang hatoerken sadoepoen! tjawang sampoernaken, sadoepoen!" „Ertinja perkataan sadoepoen jaitoe amin.

II

Pendoedoek doekoeh Goenoeng Segara, pada djaman doeloe kabarnja sama memeloek agama boeda. Aken tetapi sekarang serta soedah bertjam-poer gaoel dengan orang-orang lain igama, maka adat istiadatnja laloe berubah dan ampir satoe roepa dengan adatnja orang-orang lain tempat.

Dibawah ini sedikit tjereteraan tentang pakaiän-nja penghidoepannja dan adat istiadatnja orang-orang Goenoeng Segara sebloemnja tjampoer dengan orang lain.

A. P a k e i a n.

1. Orang lelaki berpakaian: iket kepala tandesan, badjoe poetih djawan, saroeng boerik merah tjana poetih pendek, tida pake saboek tjoema di iket pake sobekan mari.

2. Orang prampoean berpakaian: tapih loerik merah, badjoe koeroeng atau kebajah poetih, pake gelang, kaloeng, toesok konde dan soebeng semoea dari perak. Ramboetnja digeloeng diatas.

3. Anak lelaki (boedjang) satoe roepa dengan orang lelaki toea, tjoema bedanja tjlananja pandjang.

4. Anak prampoean (prawan) satoe roepa dengan orang prampoean toea, bedanja tjoema tida pake soebeng tapi anting-anting dan gelangnja mote atau merdjan.

Bakal pakaian itoe morinja tida beli dipasar atau di toko-toko tapi boeatannja (tenoenan) sendiri (mori Djawa).

Ada djoega orang pake saroeng, badjoe, tapih dan iket kepala wedelan, tapi tida diwedel pake tom, hanja digosok pake daoen sirem. Sasoedahnja laloe dimasoeken (dibelet) dalem loempoer sampe 3 ari lamanja.

B. P e n g h i d o e p a n n j a.

Orang-orang disitoe baik lelaki maoepoen prampoean semoea sama sregep-sregep bekerdja

mentjari asil seperti: menenoe kain goena terpake sendiri, memboeat barang anjam-anjaman (tjeting, toemboe) menanem padi gogo dan palawidjo oepama: djagoeng katjang, timoen, kapas dan lain-lain sebaginja di tegalan.

Boeatannja itoe salamanja dipake sendiri, didjoeal ka pasar-pasar dan pendapetannja dibeliken ikan asinan (gereh) dan garem.

Pendapetannja asil boemi (padi) sasisanja dimakan tida didjoeal tapi disimpen diloemboeng.

Marika itoe semoea merdika, ertinja tida diwadjibken bekerdja heerendienst dan djoega tida sama membajar padjeg pada Kangdjeng Gouvernement (sekarang jang merdika tjoema Djoeroekoentji sadja).

Binatang jang dipiara tjoema ayam sadja; kerbo sapi, koeda maoepoen kambing marika itoe tida soeka piara dan djoega tida soeka makan ikannja.

C. K e m a t i a n.

Orang-orang di goenoeng Segara rata-rata sama takoet pada orang mati.

Djikalau ada orang mati, simati itoe tida di goejang (mandian) tapi tjoema disiram (ditjepreti) sedikit-sedikit pake ajer jang tertaruh dalem boemboeng dan di soempel pake daoen andong. Pandjangnja boemboeng 1 kaki. Maka tida dikasih mandi sebab menoeroet pendapetan marika itoe ajer jang abis terpake boeat menjiram orang mati, kalau mengenai pada orang jang misih hidoep lantasi bisa ketoelaran mati (mendjadi dianggep besmettelijk), orang-orang jang sama menjiram ajer pada majit haroes membatja do'a „Hong gaib sekar sahadat poelihkadjati poelang ka asal, mangka djongdjon hoelah soemarejang ka koelawarga". Sesoedahnja selisih, itoe majit laloe diboengkoes pake mori Djawa poetih diatas kepala, peroet, dan kaki diiket pake tali sobekan mori. Lantasi ditaro diatas amben-ambenan bamboe dan dipikoel oleh orang ampat dibawa ka koeboeran. Pemikoelnja kaki dimoea, kepala diblakang. Dateng di koeboeran majit ditanem moedjoer mengoelon (kepala di koelon dan kaki dis ebelah wetan), menoeroet djalannja mata hari dan diberi tanda (tenger) 2 jaitoe satoe dikepala dan satoe dimana djengkoe (dengkoel). Disitoe tida ada orang mati disolatken (sembahjangken), sedekah orang mati tjoema 3 kali jaitoe: 1 njaoer tanah, 3 ari dan 7 ari.

Roepanja slametan nasih djagoeng ikannya laban, bangkrek (dage), ikan asin (gereh) dan ikan ayam. Do'anja „Allah hoema salimaha, hjang kana, hjang kene, sapa sing ngoendang, sapa sing dioendang, karanana kang ngoendang, karanana kang dioendang, hoedjoed rasoel sampoerna koe pangandika.

D. Kawinan.

a. Ningkah.

Anak laki jang soeda ingin kawin, ia mentjari sendiri anak gadis jang disoekainja. Sasoedahnja dapet, dan gadis itoe djoega soeka aken dikawinnja, laloe anak lelaki itoe bitjara pada orang toeanja sendiri, bahwa ia ingin kawin dan menerangkan namanja gadis jang disoekainja itoe dan namanja orang toeanja. Satelah orang toeanja itoe mendengar dan memberi idzin, laloe anak laki itoe datang ketemoe pada orang toeanja gadis itoe dan menerangkan kehendaknja aken meminang pada anaknya perampoean. Kalau di idzinken anak laki-laki lantas poelang. Sapoelangnya anak laki-laki tadi, gadis diberi prentah oleh orang toeanja soepaja sedia kedadatangannja anak laki terseboet pada isoek hari.

Pada esoek arinja anak laki-laki itoe datang lagi diroemah orang toeanja itoe anak gadis; ada dipintoe sablonnja masoek dalem roemah, brenti dan bitjara wangsalan begini dengan anak gadis itoe:

Laki „Pangampoera miloe eureun”.
 Gadis „Teu ara ngeureunken semah”.
 L. „Erek nanjakeun noe gadoeh imah”.
 G. „Lain Tenggeh (bleketjat-slak).
 L. „Erek nanjakeun noe gadoeh boemi”.
 G. „Lain tjatjing”.
 L. „Nanjakeun noe gadoeh Lebae”.
 G. „Lain boeboek”.
 L. „Erek nanjakeun noe gadoeh padaleman”.
 G. „Nje ijeu sagedeng sareng sabawan, soe-
 mangga geura tjalik”
 (dalem basa Melajoenja begini):

L. „Ampoenlah hendak toeroet brenti”.
 G. „Tida aken membrentiken (ngandek) tamoe”.
 L. „Hendak menanjaken jang poenja roemah”.
 G. „Lain bleketjot (slot)” (slak).
 L. „Hendak menanjaken jang poenja boemi”.

G. „Lain tjatjing”.

L. „Hendak menanjaken jang poenja deboe”.

G. „Lain boeboek.

L. „Hendak menanjaken jang poenja tempat”.

G. „Inilah segedeng dan sabawan (ertinja padi sagedeng dan sabawan itoe ada 5 gedeng namanja sangga, mendjadi maksoednja mangga atau soe-mangga silahken doedoek)”

Sasoedahnja itoe lantas anak laki itoe masoek dan disoeroeh doedoek dimana bale-bale. Satelah doedoek, anak gadis mendjamoe kinang seraja omong: „Rampes geura ngalemar kahade djeung katelep seureuhna kahade djeung katowel hapoena, kahade djeung katjiwit gambirna, kahade djeung keseget djambena”. Maka didjawabnja: „Katilep komo katilep, katowel komo katowel, katjiwit komo katjiwit, kaseget komo kaseget djalmana gebogana kami”. (basa Melajoenja):

„Silahken makan sirih tapi sirihnja djangan di lempit-lempit, apoenja djangan didoelit, gambirnja djangan ditjoewil, pinangnja (djambe) djangan digigit”. (Maksoednja menerangkan bahwa ia betoel misih perawan beloem ada jang tjoeri). Sirih aken saja lempit, apoenja aken saja doelit, gambirnja aken saja tjoewil, penangnja aken saja gigit dan orangnja poen saja poenja djoega.”

Satelah itoe anak laki poelang dan tjerita lagi pada orang toeanja. Antara 2 à 3 hari orang toeanja anak laki laloe datang diroemah orang toeanja gadis terseboet goena membitjaraken hari boelan ketentoean kawinnja anaknya itoe. Pada hari jang soedah ditentoean boeat kawinan itoe, penganten laki istri dengan diiringken oleh orang² toeanja dan sanak saudaranja sama datang diroemahnja Djoeroekoentji, minta dimintaken idzin pada Sanghijang Batara Windoeboewana, Sanghijang Naga dan Goeriangboentoetan. Orang-orang itoe teroes ke roemah tjoengkoeb dianter oleh Djoeroekoentji. Sasoedahnja membakar menjan (wierook) Djoeroekoentji laloe membatja do'a.

Dari tjoengkoeb teroes penganten laki istri dan pengiringnja pergi ka bates doekoeh Goenoeng Sagara. Dibawahnja pohon beringin jang toemboeh dimana bates, sama brenti doedoek diatas tiker.

Disitoe penganten laki istri doedoeknja adep-adepan diantarannya satoe penggoeloeng (alat menenoen). Penganten laki doedoek disebelah wetan dan penganten prempoean disebelah koe-lonnja itoe panggoeloeng. Sasoedahnja brenti

doedoekan sabentar, penganten laki lantas bangoen berdiri dan berdjalan mawat itoe panggoeloeng ka arah tempat penganten prampoean terseboet. Sesampnja laloe mēnēt kepalanja penganten prampoean dimana boenboenan pake djempol tangan kanan dan diseboet sambil bitjara: „Sekarang kau tetep djadi istri saja”. Penganten istri mendjawab: „Katrima” Sasloedahnja begitoe penganten laki toeroen dari penggoeloeng dan kadoea djempol kakinja ditjoetji pake ajer dari kendi oleh penganten perampoean. Lantas poelang boebaran.

b. Pegatan.

Djikalau ada orang berlaki bini satoe sama lain tida senang maka sering lantas berpisah (pegatan). Orang-orang didoekoeh Goenoeng Sagara, djika hendak pegatan terlaloe gampang sekali tida pake sjarat apa-apa, melainken laki-laki itoe laloe bersama-sama prampoeannja pergi ka bates doekoeh. Dateng disitoe orang-orang tadi berpisah dan berdjalan petoekan, laki dari koelon mengetan istrinja dari wetan mengoelon. Oepama sabloemnja mereka itoe petoeken diantarannja kadoea orang itoe, ada binatang atau menoesia jang berdjalan menerdjang ditengah-tengahnja, maka pegatnja itoe soedah dianggep sjah.

Begitoe sabaliknja kalau sampe bertemoean lagi tida ada binatang atau orang jang berdjalan melintas ditengah-tengahnja, mereka itoe tida djadi pegatan.

E. Adatnja.

Orang-orang didoekoeh Goenoeng Sagara djaman doeloe tida ada jang brani atau soeka:

1. Menanem padi di sawah.
2. Pake patjoel, kalau menanem atau mengerdjaken barang sesoeatoe melainken pake arit atau bendo sadja.
3. Naik koeda atau tandoe tjoema berdjalan kaki sadja.
4. Pake barang-barang asal belian dipasar atau boeatan orang lain, haroes pake boeatannja sendiri.
5. Berkata bohong, haroes menoeroet prentah.
6. Mentjoeri atau ambil barangnja orang lain.
7. Bertjampoer gaoel dengan orang-orang lain doekoeh atau lain desa.
8. Beli barang dengan pindjem, haroes contant.
9. Pake pajoeng, melainken tjaping sadja.
10. Simpen wang kertas, haroes wang retjeh.

11. Kalau dalem roemahnja tida ada garem (djadi simpen garem).

12. Piara ternak (koeda, sapi, kerbo dan kambing).

13. Makan dagingnja binatang-binatang jang berkaki empat.

F. Sedekah.

Biasanja pada tempo kasembilan orang-orang Goenoeng Segara sama sedekah besar (saperti njadran) bertempat dipelataran roemah tjoengkoeb. Adapoen roepanja barang makanan dan do'anja seperti diatas (II).

„Larangan orang-orang diloear doekoeh Goenoeng Segara jang berkendak dateng disitoe”.

Menoeroet tjeriteranja Djoeroekoentji dan orang-orang toea, barang siapa hendak pergi ka doekoeh Goenoeng Segara, sabrapa boleh djangan berkendaraan haroes, djalan kaki sadja. Oepama ada jang naik koeda atau tandoe sebab tida koeat berdjalan lantaran djalannja naik (mandjat) djoega boleh, tapi sasampnja dibates doekoeh itoe haroes toeroen dari naikan. Dimana bates ada tanda jaitoe 2 boeah pohon beringin; kalau larangan itoe dilanggar, orang jang melanggar itoe biasanja lantas mendapat halangan roepa-roepa, oepama: sakit, mati, dilepas dari pakerdjaannja atau dipindah ka lain tempat. Begitoe djoega kalau ada orang jang hendak naik ka poentjak Goenoeng Segara haroes berpakean serba poetih (iket kepala, badjoe, kain dan tjana) semoea dari mori Djawa. Djika tida demikian temtoe mendapat soesah djoega. Maka Goenoeng Segara dipandang angker (heilig) dan dimoeljaken oleh orang banjak sebab menoeroet tjerita orang dimana poentjak Goenoeng itoe misih ada Sanghijangnja jang gambarnja ada tersimpen dalem tjoengkoeb didoekoeh terseboet: gambar gambar mana djoega angker.

Inilah dongengnja.

Alkisah pada djaman dahoele kala dipoentjaknja Goenoeng Segara adalah saékor oelar besar bertapa bernama Sanghijang Naga. Menoeroet tjerita, Sanghijang Naga itoe pandai bitjara sebagai manoesia dan setiap hari jang dimakan boekannja chewan-chewan, tetapi hanja madoe tawon (honig) sadja; jang mentjariken madoe jaitoe seorang moeridnja bernama Begawan Koeres jang beroemah dibawahnja itoe Goenoeng (sekarang doekoeh).

saben hari kalau itoe Begawan Koeres memberi madoe, maka diberilah ia oleh Sanghjang Naga hadiah roepa wang mas. Lama-kelamaan Bagawan Koeres mendjadi kaja. Itoe Bagawan poenja se-anak lelaki bernama Bambang Doerdjana. Dia sering membantoe pada papahnja mentjari madoe boeat makannja Sanghjang Naga. Pada soeatoe ari Bambang Doerdjana toeroet papahnja mengadep Sanghjang Naga membawa madoe, disitoe dia taoe papahnja menerima hadiah roepa oewang mas, maka timboellah fikirannja jang djahat, hendak memboenoeh itoe oelar Naga dan ambil wang masnja jang dia kira ada dalem peroet. Esoek arinja dia minta izin pada papahnja aken pergi ka poentjak goenoeng membawa madoe, goena diatoerken pada Sanghjang Naga. Satelah di idzinkennja, berangkatlah ia sendirian ka poentjak goenoeng dengan membawa madoe. Sadatengnja di hadepan Sanghjang Naga madoe lantas diatoerken kepadanya, satelah ditrima dan tengah diminoem olehnja, maka sekoenjoeng-koenjoeng mengoenoes pedangnja dan dipoekoelken sabloemnja ia dapet menikam oelar itoe, ia djatoh mati lantaran dipoekoel lebih doeloe oleh Sanghjang Naga pake ékornja.

Dari sebab ditoenggoe-toenggoe sampe sore bloem djoega Bambang Doerdjana dateng kombali, maka Bagawan Koeres tida enak ati selempang barangkali anaknja itoe mendapet tjilaka di djalan. Laloe ia berkemas-kemas berangkat ka poentjak goenoeng aken tanja pada Sanghjang Naga. Bagimana terkedjoet atinja sedatengnja di sitoe tahoe anaknja terlentang soedah mati kepala-nja antjoer ada dihadapannja Sanghjang Naga, dan terlaloe amat sedih dan piloe memikirkan nasib anaknja itoe. Sanghjang Naga tjerita padanja, bahwa matinja anaknja itoe lantaran dipoekoel olehnja, sebab berkehendak aken memboenoeh padanja.

Dengan bertjoetjoeran ajer matanja matoerlah Bagawan Koeres, bahwa ia sedikitpoen tida mengira sekali-kali jang anaknja soedah poenja kelakoean sedjahat itoe. Dan kalau betoel berboeat begitoe, soedah saharoesnjalah menerima hoekoe-mannja, tetapi jang menjoesahken atinja jalah kalau inget bahwa pada dewasa itoe bininja Bambang Doerdjana tengah boenting. Alangkah soesah atinja kalau mendengar bahwa lakinja telah mati. Maka Sanghjang Naga menjaoet, baiklah Bagawan Koeres berdoea dan mantoenja itoe djangan ber-soesah ati oleh karena matinja Bambang Doerdjana,

dari kahendaknja Dewa Moelja dan soepaja ridla dan ichlas agar aloesnja Bagawan Doerdjana mendapet senang di acherat dan pesan kelak djika istrinja Bambang Doerdjana itoe melahirkan anak soepaja lekas atoer chabar. Satelah itoe Bagawan Koeres bermohon idzin aken mengoeboer anaknja jang telah mati itoe dan teroes poelang. Dateng di-roemah bertjeriteralah ia pada istri dan mantoenja tentang halnja Bambang Doerdjana telah meninggal doenia diboenoeh oleh Sanghjang Naga oleh karena ia berhati doeraka hendak memboenoeh pada Sanghjang Naga.

Arkijan tida antara boelan dari matinja Bambang Doerdjana, maka anak mantoenja Bagawan Koeres bersalin malairken saorang anak laki-laki. Betapa soeka tjitanja Bagawan Koeres dan istrinja mempoenjai tjoetjoe laki-laki itoe tida berhingga, sebab paras tjoetjoenja itoe amat élok gilang-goemilang tjahjanja. Maka dengan tergoepoeh-goepoeh berangkatlah Bagawan Koeres atoer pariksa Sanghjang Naga ka poentjak goenoeng, bahwa mantoenja telah melairken saorang anak laki-laki dengan selamat. Maka satelah Sanghjang Naga mendengar atoerannja Bagawan Koeres laloe berkata soepaja tjoetjoenja itoe diberi nama Bambang Sandjana. Dan apa bila soedah dewasa soepaja disoeroehnja mengadji ka Mekka pada Kandjeng Nabi Mohammad. Agar soepaja slamet dan pandjang oemoernja anak baji itoe, ia diparentah memboeat slametan. Adapoen do'anja slametan itoe ja'ini: „Allah hoema salimaha hijang kana hijang kene sapa sing ngoendang sapa sing dioendang, ora nânâ sing ngoendang ora nânâ sing dioendang, hoedjoet rasa sampoerna koe pangan-dika”. „Ashadoenja ka Sanghjang Naga redi toenggal lesmenis-lesmenis”. Satelah rampoeng prentahnja Sanghjang Naga Bagawan Koeres poelang, sadatengnja diroemah samoea parentahnja Sanghjang Naga ditjeritaken pada istrinja dan minta soepaja lekas memboeat slametan.

Hatta ditjeriterakenlah di Negeri Galoeh adalah saorang pangeran bernama Raden Dana. Maka Raden Dana merasa maloe oleh karena tida diangkat djadi pegawei oleh Seri Baginda Radja di Galoeh, maka larilah ia mengombara kamana-mana dengan tida berketentoean toedjoenja. Pada soeatoe masa sampeilah ia didoekoeh Goenoeng Segara. Disitoe ia merasa senang atinja terbawa dari keba-goesan tempat itoe dan laloe dateng ka roemah

perdiamannja Bagawan Koeres. Sasoedahnja ber-kenal-kenalan Raden Dana menjeriteraken asal-oeselnja dan sebab-sebabnja ia meninggalkan negeri dan orang toeanja itoe, dan matoer kalau diperkenanken ia ingin toeroet menghamba pada kjai Bagawan. Permintaännja djoega dikaboelken, saben hari pakerdjaännja Raden Dana membantoe pada kjai Bagawan menanem padi dan palawidja di tegalan, mentjari madoe dan bekerdja sapoe-sapoe dalem roemah. Lama-lama ketaoeianlah oleh kjai Bagawan kesetiaännja itoe, laloe dikawinken dapet djandanja Bambang Doerdjana dan diberi nama oleh Sanghijang Naga Danawangi. Pada soeatoe hari doedoeklah Bagawan Koeres dihadap oleh Danawangi meroendingken pesenannja Sanghijang Naga jaitoe kalau Bambang Sandjana soedah besar soepaja disoeroeh pergi mengadji ka Mekka oleh karena sekarang Bambang Sandjana soedah dewasa, parentahnja Sanghijang Naga aken diber-
taoeken kepadanya. Tengah bermoeswaratan itoe datenglah Bambang Sandjana mengadep doedoek diblakang papahnja tiri, satelah diketaoeinja oleh Bagawan Koeres maka kjai Bagawan berkata padanja, dari sebab ia telah besar patoetlah mentjahari kepandaian. Menoeroet nasehatnja Sanghijang Naga, soepaja ia pergi mengadji pada Kangdjeng Nabi Mohammad di Mekka.

Bambang Sandjana matoer baik. Aken tetapi sabeloemnja brangkat ia ingin mengetahoei bagaimana roepanja Sanghijang Naga, dan moehoeh hendaklah kjai Bagawan soeka menghanter, ia aken menghadep ka hadlirat Sanghijang Naga. Permintaännja itoe diloeloesken. Pada esok harinja Bambang Sandjana pergi menghadep pada Sanghijang Naga bersama-sama Bagawan dan papahnja tiri. Satelah dateng dihadapen Sanghijang Naga Bambang Sandjana diberi parentah olehnja soepaja ia mentjari kepandean ka Mekkah mengadji pada Kangdjeng Nabi Mohammad dan di do'aken slamet didjalan. Sepoelangnja dari poentjak Goenoeng itoe Bambang Sandjana laloe memboeat gambarnja Sanghijang Naga. diatas papan kajoe Tjendana.

Satelah rampoeng gambar itoe diatoerken pada kjai Bagawan. Kjai Bagawan amat soeka tjita meliat tjoetjoenja pandai menggambar dan gambar itoe disoeroehnja menjimpen goena tanda mata, pada tjoetjoe-tjoetjoenja dikamoedian hari. Bambang Sandjana matoer pada kjai Bagawan apabila

diperkenanken ia djoega hendak digambarnja perloe goena peringatan.

Sasoedahnja gambar itoe selesai dikerdjakennja laloe diserahkan pada papahnja tiri soepaja disimpen bersama-sama gambarnja Sanghijang Naga dan ia laloe berangkat ka Mekkah. Tida ditjeriteraken bagaimana perdjalanannja itoe maka sampeilah ia di Mekkah dengan selamat teroes masoek mendjadi moeridnja Kangdjeng Nabi Mohammad beladjar mengadji. Sabrangkatnja Bambang Sandjana ka Mekkah, maka kjai Bagawan dan istrinja laloe bertapa diatas Goenoeng bersama-sama Sanghijang Naga, seraja bermohon kepada dewa Batara mogamoga tjoetjoenja jang sedang pergi beladjar di Mekkah, mendapet slamet dan kesampean apa jang dikehendaknja.

Adapoen Danawangi laki istri disoeroehnja tinggal di doekoeh goena menanti datengnja Bambang Sandjana serta oeroes roemah tangga, dan menanem padi gogo, palawidja dan lain-lain sebagainja. Lama-kelamaan banjaklah orang-orang jang dateng toeroet berdiam didoekoeh Goenoeng Segara dan Danawangi dianggep oleh mereka itoe sebagai pemoea.

Hatta ditjeritaken perihal Bambang Sandjana jang sedang mengadji di Mekkah ditjintai benar-benar oleh goeroenja sebab terlaloe amat pandai sehingga beloem sebrapa lama beladjarnja itoe segala peladjaran soedahlah mengarti semoea.

Pada soeatoe hari Kangdjeng Nabi Mohammad dawoeh pada Bambang Sandjana soepaja ia berganti nama „Hadji Saka” dan disoeroehnja poelang ka tanah Djawa sebab bolehnja beladjar soedah tamat; setelah dapet idzin dari Kandjeng Nabi, boleh poelang, maka kombalilah Hadji Saka (Bambang Sandjana) ke tanah Djawa menoedjoe di doekoeh Goenoeng Segara. Maka datengnja Hadji Saka itoe disamboet dengan soeka hati oleh orang toeanja sekalian dan semoea orang-orang pendoedoek di Goenoeng Segara. Hadji Saka senantiasa berkasih kasihan dengan orang-orang toeanja sebab lama berpisahan dan mentjeriteraken hal ichwalnja perdjalanannja ka Mekkah dan selama beladjar disana sahingga poelang kombali. Papah dan mamannya senang mendengar tjeritera itoe dan merasa besar hati mempoenjoi seorang anak jang banjak kepandaiannja dan baik boedi pekertinja. Hadji Saka laloe memberi pengadjaran agama pada semoea pendoedoek disitoe. Sekali peristiwa ter-

ringatlah ia aken goeroenja, laloe timboel fikirannja aken memboeat gambarnja Kangdjeng Nabi perloe goena peringatan. Maka kehendaknja itoe dilakoe-ken djoega. Sasoedahnja gambar itoe rampoeng lantas dikoempoelken dengan gambar-gambar jang doeloe. Hadji Saka matoer pada papahnja tiri soepaja diparentahken pada samoea orang-orang soepaja mereka itoe sama memberi hormat dan moeljaken pada gambar-gambar itoe, sebab jang digambar jaitoe:

1. Kandjeng Nabi Mohammad diseboet Sanghijang Batara Windoeboewana.

2. Kakehnja (Bagawan Koeres) dikasi nama Goeriang Boentoetan.

3. Sanghijang Naga, goeroenja dia poenja kakek. Sasoedahnja Hadji Saka memberi pengadjaran agama pada orang-orang pendoeboek doekoeh Goenoeng Segara, maka bermoefakatanlah ia dengan mamah dan papahnja tiri aken bersama-sama menoesoel kakeknja bertapa diatas Goenoeng Segara. Satelah sepekat, maka ia menoendjoek pada salah saorang moeridnja jang terpandai diangkat djadi penghoele meneroesken memberi pengadjaran pada temen-temennja serta diserahi mendjaga gambar-gambar terseboet diatas, laloe Hadji Saka bersama-sama mamah dan papahnja tiri berangkat ka atas Goenoeng Sagara koempoel bertapa dengan kjai dan njai Bagawan Koeres serta Sanghijang Naga.

Lantaran ditrima bertapanja itoe oleh Dewa, maka mereka itoe lantas hilang dari pemandangan (onzichtbaar).

Adapoen barang-barang lainnja, seperti tjis, pedang, koedi, bende, genta, wadjan kepoenjaännja Bagawan Koeres toelisan diatas kroepok jang menoelis Hadji Saka.

Menoeroet katerangan dari orang pandai, gambar Naga itoe „tjandra sengkala” dari tahoen 1188.

Pendoeboek dari doekoeh Goenoeng Segara adanja sekarang hidoepnja tida terasing akan tetapi soeka bertjampoer gaoel dengan orang-orang dari lain-lain desa. Begitoe djoega banjak orang-orang dari lain desa jang sama dateng di doekoeh terseboet, teristimewa poela pada hari Hanggorokasih (Selasa Kaliwon) dan pada hari Djoemahat Kaliwon, sebab pada hari itoe dipandang waktoe jang oetama boeat sedjarah minta berkah pada Sanghijang Ba-

tara Windoeboewana jang gambarnja tersimpen dalam roemah tjoengkoep dan dianggep misih heilig.

Menoeroet katerangan dari orang toea-toea djaman doeloe chabarnja pendoeboek doekoeh itoe memang tida soeka tjampoer dengan lain-lain orang. Adapoen moelainja berobahan adat itoe, seorang poen ta'ada jang tahoe atau ingat.

Boeat memboektikan bahwa pendoeboek dari itoe doekoeh soeka bertjampoer dengan orang-orang lain tempat jaitoe:

a. mereka soeka ambil mantoe atau ambil bini orang dari lain desa.

b. djika dioendang (dioelemi) orang poenja chadjat mantoe, soenatan, tajoeban, ambang-ambang (kendoeri) dll., mereka soeka menghadliri. Begitoe djoega sebaliknya kalau mereka mempoenjai chadjat soeka mengoelempi orang dari lain desa.

c. Djika ada orang kematian, soekadatengmelajat;

d. Djoeroekoentji sendiri setempo dateng mengoendjoengi koempoelan sikep atau membajar padjegnja boemi diroemah Bekel.

Orang-orang di doekoeh Goenoengsegara djika kawin atau pegat, jang menikahkan atau megatkan jaitoe Panghoele naib di Bentarsari, mendjadi tida kawinan atau pegatan sendiri.

Djaman doeloe chabarnja mereka itoe memang nikahan dan pegatan sendiri menoeroet adat jang berlakoe disitoe — (lebih terang baiklah membatja dongengan jang telah dihoendjoekkan).

Soedah ditjari keterangannja dan tanjak-tanjak pada orang toea-toea maoepoen pada Djoeroekoentji Goenoengsegara akan tetapi tiada seorang mengatahoei atau bisa mentjeriterakan asal-oesoelnja orang-orang pendoeboek dari doekoeh Goenoeng Segara.

Djikalau menilik hoeroef jang tertoeleis dimana daoen lontar (kropak) jang tersimpan dalam tjoengkoep dan boenjinja hoeroef-hoeroef itoe bahasa Djawa (Jav. met Jav. kar.), maka ada persangkaän kira-kira sadja jang menoeroenkan pendoeboek dari doekoeh Goenoeng Segara itoe bangsa Djawa.

Tambahan poela ada do'a djaman doeloe jang terbatja waktoenja berkendoeri, banjak perkataannja Djawa. Beginilah do'a itoe:

Allah hoema salimaha, hijang kana hijang kene, sapa sing ngoendang sapa sing dioendang; ora hana kang ngoendang, ora hana kang dioendang, hoedjoed rasa sampoerna koe pangandika.

REGISTER.

- Adji-Çaka-legende 105. 106. 107.
 Animisme 47.
 Arpan 75.
 Artja 55.
 Artja-Domas 45. 46. 51. 53. 54.
 Ascetisme 79. 82.
 Bagawan Koeres 105.
 Bale 60. 62.
 Bambang Doerdjana 105.
 Bantarsari 97.
 Baresan 74.
 Batara Boengsoe 49.
 Batara Patandjala 48. 58.
 Batara Tjikal 48.
 Batara Toenggal 47. 48. 53.
 Batara Windoe Boewana 98. 99. 100. 101. 107.
 Batoe pelor 53. 55.
 Batoe sirit 60. 62. 114.
 Bedevaartgangers (te G. Sëgara) 101.
 Begraafplaatsen 52.
 Begrafenisgebruiken (te G. Sëgara) 100.
 Bantar 67. 97.
 Besnijdenis 81.
 Bezigheden (G. Sëgara) 102.
 Binnen-gehuchten 71. 73.
 Bloedgroepen 80.
 Blume 45. 52.
 Boejoet (van kleuren) 84.
 Boejoet (van namen) 84.
 Boejoet (van heuveltoppen) 85.
 Boejoet- en adat-voorschriften 60. 81.
 Boejoet „ „ „ (te G. Sëgara) 104.
 Boete 85.
 Bongbang (Menak) 58. 54. 71.
 Bongbang (Taneuh) 53. 58.
 Bruidskeuze 86. 90.
 Buiten-gehuchten 74.
 Dagverdeeling 92.
 Daleums 44. 53. 61.
 Daleum Djanggala 49. 50. 54.
 Danawangi 105.
 Dangka-kampongs 71. 72.
 Dipati-Oekoer 52. 53.
 Dewa Kaladri 64. 71.
 Djajadiningrat (R. A. A. Achmad)
 43. 47. 49. 62. 71.
 Djajadiningrat (R. A. Dr. Hoesein) 64. 66.
 Djaro-Dangka 71.
 Djaro-Kanekes 74.
 Dastjin (Djapar) 64. 87.
 Doekoen Pangasoe 75.
 Doekoen Poetih 75.
 Dood 50.
 Dynamisch denken 47. 80.
 Echtscheiding 79.
 Echtscheiding (G. Sëgara) 104.
 Edelen 51. 61. 71. 58.
 Eerlijkheid 86.
 Erfelijke functie's 72. 73.
 Erotische liedjes 88.
 Fetichisme 47.
 Galoeh 48. 106.
 Galoeh (R. Dana uit —) 105. 107.
 Gënta (bel) 113.
 Godsdienst 45.
 Goenoeng Dangka 51. 54. 59. 60. 62.
 Goenoeng Koembang 108.
 Goenoeng Sëgara 96 — 120.
 Goenoeng Sëgara (relatie van — met Preanger)
 107. 108.
 Goeriang 75.
 Goeriang Boentoetan 100. 101.
 Goeroe Rësi 55. 50.
 Grafsteenen (vijfhoekige —) 52. 56. 57.
 Grenzen 68. 69. 70.
 Gronden-kwestie's 69. 83.
 de Haan 52. 67.
 Hadji Saka 105 — 107.
 Handjoewang 44. 56.
 Hasskarl 52.
 Historie 62.
 Historie (G. Sëgara) 105.
 Hoema Serang 90. 92.
 Holle K. F. 97. 98. 99.
 Huisdieren 84.
 Huisdieren (boejoet te G. Sëgara) 100. 101. 102.
 Huwelijk 90.
 Huwelijksgebruiken (te G. Sëgara) 100. 103.

Inenten 85.
Inteelt 79.
Islam (overgang tot den — te G. Sëgara) 100. 101.

Jacobs en Meijer 49. 70.
Jasper 94. 96.

Kaboejoetan 62. 64.
Kadjëroan (oerang —) 50. 44. 51. 53. 54. 61. 68. 70. 71.
Kaloearan (oerang —) 53. 70. 71.
Kanekes (dessa —) 69. 71.
Kanekes (oerang —) 63. 68. 69.
Kanekes (vergeleken met G. Sëgara) 108.
Kaoem dalëm 71. 73.
Kaoem dangka 71.
Kaoem 40. 76.
Karang (oerang —) 47. 54. 55. 58.
Karakter 85.
Kasten 61. 68. 71.
Këbon Salëm 113. 114.
Kawaloe-feesten 89.
Kerkhof (oud Badoej —) 56. 58.
Kiara Lawang 71.
Kindertal 78.
Kindertal (afname van —) 79.
Kleeding 44. 54.
Kleeding (G. Sëgara) 102.
Kokolot 74.
Kolendjer 94.
Komara 50.
Koorders 46. 52. 66.
Kosala 51. 55. 58.

Latak Balagadama 50. 53.
Laksa-feesten 89.
Lëbak Parahijang 68.
Lëbak Sibëdoeg 51. 59. 69.
Lëmah bodas 50. 53. 54.
Libido 79.
Lingga 54.
Lontarbladen 63.
Lëlëmboet 47.

Maandnamen 92.
Maatschappij (inrichting van Badoej —) 71.
Madagascar 60. 61.
Madjapait (legende over 40 overlevenden van —) 67. 96. 107.

Mantri daoën 64. 77.
Menak Parahiang 54. 71.
Menak Bongbang 58. 54. 71.
Misoogst (v. hoema serang)
Moraliteit 85. 89.

Naamsafleiding (Badoeys) 64.
Namen (v. Badoeys) 80.
Naseuni 88. 94.
Ngaroronde 88.
Noedjoem 75.

Origine (legende over —) 65.
Origine (zie historie)
Origine (G. Sëgara) 107.
Oudheden (G. Sëgara) 98 e. v.

Paascheiland 61.
Padjadjaran-type 51.
Pakoewan Padjadjaran 63. 68.
Pakoewan Padjadjaran (afstamming van —) 70.
Panamping (oerang —) 53. 70. 71.
Pamoedjaän 51. 52. 62. 59.
Pangrango (Artja Domas op —) 52. 54. 58. 61.
Pangeran Wirasoeta 49.
Pantoens 65. 70.
Parëkan 74.
Paroeng Koedjang 66. 67.
Pasir Batang 48. 64.
Patih Dëroes 68. 83.
Patjol (gebruik van —) 83.
Pennings 47.
Pleyte 48. 50. 51. 52. 53. 64. 65.
Poelasari 66. 67.
Poe'oen 53. 54. 58. 66. 70. 76.
Poetjoek Oemoen 65. 66.
Polynesië 60. 61.
Prae-animisme 47.
Psychologie 80.
Poerbatjaraka (R. Ng. Dr.) 57. 63. 109.

Raden Dana 105.
Raden Soedjoko 97.
Raffles 63. 67.
Rawajan 63.
Reliquieën (origine van —) 106.
Rigg 54. 59. 60. 61. 62.

Sadat Boemi 50.

Sadat Soenda 50. 53.
 Sadjarah Bantěn 49. 66.
 Salak Datar 52.
 Salawe nĕgara 48. 53. 54.
 Salĕm 98. 111.
 Sang Hiang Naga 101. 105.
 Sastra's 84.
 Seurat 58. 74.
 Sexueele misdragingen 88.
 Sindangwangi (onderneming) 56. 58.
 Soemĕdang larang 53.
 Spaan 66. 68. 91.
 Stamboomen 48. 49. 58.
 Steen-cultuur 61.
 Steitz 67.
 Sterven (formulier bij —) 54.
 Straffen 87.

Taal 70.
 Taal (te G. Sĕgara) 98. 113.
 Talahab 45. 55.
 Taneuh larangan 71.
 Tangkĕsan 74. 75.
 Tempelschel 70.
 Tĕnggĕr (vergeleken met G. Sĕgara) 108.
 Tĕnggĕr (tijdrekening) 92. 93.
 Tjandra Sangkala 106. 107. 113.

Tjioedjoeng 45. 58.
 Tjioeng Wanara 65.
 Tobias (Resident) 52. 66.
 Tjondro Nĕgoro (Raden A.) 97.
 Tijdrekening 92—94.

Verlovingsringen 90.
 Verloving 88.
 Verloving (te G. Sĕgara) 103.
 Vagevuur 50.
 Veertig gezinnen 76. 77.
 Verbanningsoorden 72. 73.
 Vorderman 52. 53.
 Vreemdelingen (voorschriften voor — te G. Sĕgara)
 101.
 Vijfhoekige grafsteenen 52. 56. 57.
 Verhuizingen 66. 89.

Wajoe 82.
 Waschvat (Sasaka op Artja Domas) 54.
 Weekdagen (namen der —) 92.

Ziekten 91.
 Zielental 78.
 Zielental (achteruitgang) 78. 79.
 Zondaars 88.
 Zonde-begrip 89.

06003382

